

Examensarbete vid fakulteten för landskapsplanering,
trädgårds- och jordbruksvetenskap 30 hp. 2008:16.
Område Landskapsarkitektur
SLU, Alnarp

Lina Sofia Engström

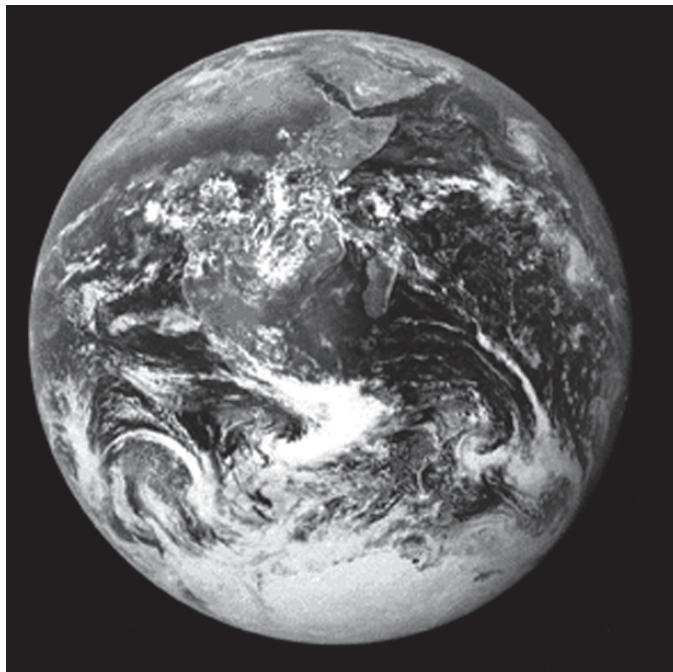
Höstterminen 2007

Handledare: Eva Gustavsson

Examinatorer: Maria Kylin och Eivor Bucht

Uthållig estetik i landskapet

- om att synliggöra sitt förhållningssätt
till hållbarhet

Sustainable landscape aesthetics

- to demonstrate ones attitude
towards sustainability

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	3
Sammanfattning	5
Abstract	6
Förord	9
Inledning	11
Bakgrund	13
Politisk agenda – strategier och utveckling på lokal och regional nivå	17
Forskare och författare – olika synsätt, samma mål?	20
Det sena 1990-talet som utgångspunkt	20
Ekologisk hållbarhet	24
Platsen och dess ekologiska förutsättningar	24
Ekologiskt byggande för hållbar utveckling	28
Ekonomisk hållbarhet	32
Social hållbarhet	34
Ett samtida europeiskt perspektiv på hållbarhet	37
- "Landscape and sustainability"	
Estetisk hållbarhet – uthållig estetik	41
Den goda staden, den goda landskapsarkitekturen	44
Kvalitet	48
Estetik som uttrycksmedel	50
Design som handling – mål och mening	54
Etik, moral och värderingar – det nyttiga och det rätta	57
Snapshot av ett projekt: Hammarby Sjöstad – hållbar design?	60
Miljöprogram och miljömål	61
Kvalitetsprogram och estetiskt uttryck	63
Överblick av estetiska, ekologiska, ekonomiska, sociala och tekniska lösningar i sjöstaden	66
Meningsfull design?	68
Sammanfattande reflektion	72
Referenser	78
Facklitteratur	78
Periodiskt tryck	80
Internetkällor	81
Muntliga källor	82
Bildkällor	82

Sammanfattning

I detta arbete har jag försökt precisera begreppet hållbarhet ur mitt perspektiv i egenskap av landskapsarkitekt och så som jag ser på det. Med utgångspunkt i litteraturstudier har jag refererat och analyserat några olika användningar och innebörder av begreppen hållbarhet och uthållighet. Sammanställningen grundar sig i hur ett antal författare, forskare och myndigheter ser på vikten av att integrera ekologiska, sociala och ekonomiska hållbarhetsaspekter i stadsplaneringen. Jag har framförallt utgått från antologier och litteratursammanställningar från 80- och 90-talen där Per G. Berg och Björn Malbert fungerat som redaktörer. Detta eftersom de två har varit förgrundsfigurer på området i Sverige. Utöver de refererade aspekterna på ekologisk, social och ekonomisk hållbarhet har jag även fört en diskussion om vad en uthållig estetik kan vara utifrån vad jag som landskapsarkitekt har för roll i sammanhanget. De frågeställningar jag har försökt besvara handlar således om det designarbete som jag som landskapsarkitekt utövar för att uppnå en långsiktigt hållbar boende- och vistelsemiljö i staden. Detta har jag gjort genom en designteoretisk litteraturgenomgång där litteraturen valdes utifrån ett handlingsteoretiskt synsätt på design och där hållbarhet kopplas till frågor om meningsfullhet och medvetenhet. Om jag som landskapsarkitekt ansluter mig till samhällets målsättning att skapa så hållbara livsmiljöer som möjligt bör synsättet vävas in i min designhandling. Om mitt mål dessutom är att skapa en så meningsfull miljö som möjligt blir design synonymt med att skapa en av hållbarhetsidealet genomsyrad mening. Jag har därför resonerat kring vad jag har för roll i arbetet för ökad hållbarhet och vad jag måste försöka förstå om min yrkesroll, liksom vad jag har att ta hänsyn till och hur jag som landskapsarkitekt förhåller mig till min omvärld. Av denna anledning har även frågor om etik, värdegrund, kvalitet och mening inordnats i det estetiska förhållningssättet.

I arbetet ingår också en studie av ett exempel på ett stadsbyggnadsprojekt, där hållbarhetstänkandet varit det övergripande temat. Det valda exemplet är Hammarby Sjöstad, Stockholm. Stadsbyggnadskonceptet i stadsdelen diskuteras i förhållande till instruktionerna i det kvalitetsprogram som utarbetades av Stockholms stad i samarbete med byggherrar och konsulter. Jag diskuterar hur de här preciserade kvalitetsmålen uppfylldes vid planering och projektering för att se vilka synsätt på hållbarhet, som här lyfts fram och slutligen hur de kan uttryckas och förstås.

Som landskapsarkitekt har jag genom min direkta verkan på den fysiska miljöns utformning en aktiv roll i stadsbyggandet. Därför menar jag att strävan efter hållbarhet bör vara en självklar del av arbetet som landskapsarkitekt. Hållbar gestaltning ger en hållbar stad och som landskapsarkitekt har jag ett ansvar att tänka stort. Jag anser därför att den hållbara gestaltningen bör vara allas vårt mål. Den fråga som jag i detta arbete försökt besvara är hur detta rent konkret kan uppnås. Medvetenhet om etiken inom hållbar utveckling är ett sätt för landskapsarkitekten att relatera till estetiska, sociala och ekologiska värden. För mig som landskapsarkitekt i 2000-talet borde en uthållig estetik vara ett avgörande mål vid all miljöutformning. En menings- och insiktsfull, innovativ och medveten designhandling blir således en nödvändighet för en hållbar utveckling. I

den hållbara estetiken innefattas designlösningar för sådana befintliga och framtida behov som har sin grund i såväl ekologiska och sociala som ekonomiska villkor för en uthållig stad. Jag har resonerat kring sambanden mellan de olika hållbarhetsdimensionerna och hur allt hänger samman för mig. Resonemanget skulle kunna uppfattas som en cirkelgång, men för mig har det varit viktigt att få tillfälle att mer ingående belysa bevekelsegrunderna för det som lite mindre förpliktigande brukar åsyftas med god landskapsarkitektur. Min slutsats är således att för att uppnå de goda lösningarna måste jag som arkitekt på ett brett och ansvarsfullt sätt tolka och överväga situationen. Även om det kan låta självklart, så ligger både svårigheten och det egna ansvaret i det oftast så vida tolkningsutrymmet.

Abstract

In my work, I have tried to define and clarify the conception of sustainability seen from my perspective as a landscape architect. With a basis in literature studies, I have analysed and commented on different applications, contents and meanings of sustainability and endurance. This compilation is based on how a number of writers, researchers and authorities consider the importance of integrating ecological, social and economic aspects of sustainability in city planning. My perspective has mainly been founded on the anthologies and compilations from the 80's and 90's where Per G. Berg and Björn Malbert acted as editors. This is since they have been prominent figures in the field in Sweden. In addition to the aspects of ecological, social and economic sustainability, I have also discussed what sustainable aesthetics could be for me as a landscape architect and in the role of a designer in this context. The questions I have tried to answer are dealing with the design work that I practise to achieve a long-term sustainable housing and living environment. This written work has been carried out through an exposition of literature concerning design theory, which was chosen from a view integrating theory and practice and therefore connecting sustainability with questions of awareness and meaning. If the goal for me as a landscape architect is to create as sustainable environments as possible, this approach has to be implanted when designing. If the goal also includes creating an as meaningful environment as I possibly could manage, then design becomes synonymous with creating something that can be sustainable, though also meaningful at the same time. I have therefore discussed my role in this striving for increased sustainability and what I need to understand considering my work as a landscape architect. I have also discussed what I have to show consideration for as well as how I relate to the world around me. The aspects of ethics, quality and meaning have therefore been included in this aesthetic attitude of mine.

An investigation of a city-planning project where sustainability was the main theme is also included in this work. The selected project is Hammarby Sjöstad, City of Stockholm. The concept of city building and architecture is studied and discussed by analysing the quality program made by city planning committee in cooperation with consults and building proprietors. I discuss how the goals in the program were fulfilled in planning and projecting to be able to see different

approaches to sustainability, hence the aim is to see how sustainability can be expressed as well as understood.

As a landscape architect I have an active role in city planning, since I can make an immediate effect on the design of the physical environment. Therefore I mean that striving for sustainability ought to be an evident part in the work of a landscape architect. Sustainable design results in a sustainable city and as a landscape architect I have a responsibility to think big. For this reason my opinion is that the sustainable aesthetics should be a goal for all of us. The question I have tried to answer in this work of mine is consequently how this can be concretized and achieved. Awareness of ethics of sustainability is one way for the landscape architect to relate to aesthetic, social and ecological values. Sustainable aesthetics should then be the crucial goal for me as a landscape architect of the 21st century considering all kind of environmental design. A meaningful, competent and innovative design action performed with awareness then consequently becomes a necessity for a sustainable development. Sustainable aesthetics embraces design solutions for existing and future needs that are based on ecological and social as well as economic requirements for a sustainable city. The sustainable aesthetics embraces design solutions for existing and future needs that are founded on ecological, social and economic conditions for a sustainable city. I have discussed the connections between the different aspects of sustainability and how it all adds up for me. This reasoning could be regarded as a circular movement, but it has been important for me to get this opportunity to more thoroughly throw light upon the motives for what is less committed referred to as good landscape architecture. For these reasons my conclusion is that to achieve the good solutions, as an architect I have to be able to interpret and reflect upon the situation in a responsible way and with a wide perspective. Even though it might seem obvious, the difficulty and one's own responsibility both lies within the often wide range of possibilities for different interpretations.

Förord

Stort tack Eva Gustavsson, min handledare och ledsagare genom arbetet som har lagt mycket tid och energi på att hjälpa mig. Eva har kommit med många viktiga synpunkter, tips på vinklingar och värdefull litteratur. Utan henne hade arbetet inte varit detsamma. Tack också till vänner och familj som har stöttat och bidragit på olika sätt. Tack till WSP avdelning Landskap och Miljö, Stockholm-Globen för spontana råd och handledning, tillgång till bibliotek och framförallt en kreativ miljö att arbeta i. Sist men inte minst, tack Inga-Lill Olsson och Berit Zander för all hjälp genom åren.

Och så tack till mig själv som gav mig ut på djupt vatten och i vart fall tog mig i land igen.

Lina Sofia Engström
Stockholm, februari 2008

”En underlig stillhet ruvade över området. Fåglarna till exempel – vart hade de tagit vägen? Många talade om dem och funderade över dem, förvånade och oroliga. Fågelborden på gårdarna låg övergivna. De få fåglar man såg föreföll dödssjuka, darrade våldsamt och kunde inte flyga mer. Det var en vår utan röster. De vårmorgnar som en gång vibrerat av sången från rödhakesångare, kattfåglar, duvor, skrikor, gärdsmygar och många andra fåglar var nu dödstysta, och tystnaden ruvade tung över åkrar och sumpmarker.”
Rachel Carson; *Tyst vår*, 1962

”You have to ask yourself: How would I treat the world, if I had eternal life? The considerations that you would then make, are the ones that lead to sustainability.”
Adriaens m.fl. red. förord; *Duurzame Stedenbouw*, 2005

Inledning – syfte och metod

Hållbarhet är ett begrepp som är svårt att definiera och som ständigt diskuteras och omtolkas. Begreppet används i många olika sammanhang, vilket kan göra att det riskerar att förlora sin övergripande ideologiska betydelse. Många olika yrkesgrupper har numera insett begreppets politiska gångbarhet och hållbar stadsutveckling har därmed blivit något som kan beskrivas på ett flertal olika sätt beroende på åskådning och teori hos den som står för beskrivningen. För mig måste den hållbara gestaltningen vara en självklar del av landskapsarkitekturen för att denna ska kunna vara en del av sin samtid. Hållbar utveckling blir därför en stor utmaning för mig i min framtida yrkesroll som landskapsarkitekt. Det finns mycket att lära och mycket att omvärdera för att hållbarhetstankar ska kunna integreras i vårt samhälle. Det inledande citatet om hur vi skulle hantera vår värld om vi hade ett evigt liv är därför synnerligen relevant och manar till eftertänksamhet.

Denna studie syftar till att försöka precisera hur begreppet hållbarhet tillämpas i stadsplaneringssammanhang och hur olika föreställningar om hållbarhet kan komma till uttryck i de projekt, där jag som landskapsarkitekt förväntas ha en roll. De frågeställningar jag vill försöka besvara handlar om det designarbete som jag som landskapsarkitekt utövar för att uppnå en långsiktigt hållbar boende- och vistelsemiljö i staden. Eftersom själva synliggörandet av bakomliggande värderingar varit min utgångspunkt har jag anknutit till handlingsorienterade teorier om estetik och formulerat begreppet estetisk hållbarhet. I detta sammanhang är estetiken för mig ett uttrycksmedel där det praktiska målet för designhandlingen inte behöver begränsa möjligheten för meningsskapande i den. Därmed utgör meningsskapande och medvetenhet grunden såväl som målet för min designhandling. Arbetet tog sin början tidigt under min utbildning till landskapsarkitekt genom tankar kring vad hållbarhet kan vara för mig och vilken definition som gäller för mig i mitt framtida yrkesutövande. Jag frågade mig vad jag kommer ha för roll i arbetet mot ökad hållbarhet och vad jag måste försöka förstå om min yrkesroll liksom vad jag har att ta hänsyn till och hur jag som landskapsarkitekt förhåller mig till min omvärld.

För att kunna komma fram till det, som jag kallar estetisk hållbarhet och resonera kring dess betydelse, behövde jag en grundläggande förståelse kring olika hållbarhetsdimensioner och aspekter på miljö. I bakgrunden presenteras därför en sammanfattning av olika utgångspunkter för planering och design för att utreda vilka förhållningssätt som finns till begreppet hållbarhet. Inledningsvis redovisar jag vilka olika synsätt på hållbarhet som finns utifrån studier av framförallt antologier och kunskapsöversikter från 1990-talets början och där Björn Malbert och Per G Berg fungerat som redaktörer. Sammanställningen grundar sig i hur ett antal författare, forskare och myndigheter ser på vikten av att integrera ekologiska, sociala och ekonomiska hållbarhetsaspekter i stadsplaneringen. Dessa synsätt relateras till några av de viktigaste politiska initiativen på nationell och internationell nivå.

Ett hållbart samhälle måste kunna hantera många aspekter av hållbarhet. Eftersom de olika hållbarhetsdimensionerna ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet

hänger samman och tycks oavhängiga varandra, har jag funderat kring var estetiken kommer in i bilden. Därför har det varit min ambition att genom en designteoretisk litteraturgenomgång skärskåda begreppet hållbarhet utifrån ett designperspektiv. Avsikten är att försöka tydliggöra olika synsätt på vad som i detta sammanhang menas med god design. Eftersom litteraturen har valts utifrån ett handlingsteoretiskt synsätt på design, har hållbarhet också kopplats till frågor om meningsfullhet. Då synsättet har sin grund i en filosofisk tolkningstradition rörande språkliga uttryck, så kommer min frågeställning att även utforskas i förhållande till retorik, etik och dess kopplingar till estetik. Den viktigaste konsekvensen av detta synsätt är att om jag som landskapsarkitekt ansluter mig till samhällets målsättning att skapa så hållbara livsmiljöer som möjligt bör synsättet vävas in i min designhandling. Om mitt mål dessutom är att skapa en så meningsfull miljö som möjligt blir design synonymt med att skapa en av hållbarhetsidealet genomsyrad mening. Utifrån ett sådant estetiskt förhållningssätt till hållbarheten behandlar jag frågeställningar såsom: vad är en god stad, bra kvalitet, etiskt försvarbart och så vidare. Design blir då en fråga om hur jag genom design kan förbättra flera viktiga aspekter för mänskligt liv. Innan jag kunde fokusera på en uthållig estetik kände jag därför ett behov av att inskaffa förståelse för de grundläggande principerna för hållbar utveckling och miljö.

Som ett sätt att försöka konkretisera diskussionen om olika hållbarhetsaspekter presenteras slutligen Hammarby Sjöstad som ett exempel på ett aktuellt projekt där hållbar design behandlas för att fullfölja tanken på hållbarhet som meningsskapande. Stadsbyggnadskonceptet diskuteras genom en studie av instruktionerna i det kvalitetsprogram som gick ut till inblandade byggherrar och hur dessa målbilder uppfylldes. Målsättningen har här varit att genom de ställningstaganden och lösningar som projektet resulterat i, tydliggöra de synsätt på hållbarhet som avspeglas i detta exempel. Jag har här ställt frågan om i vilken mån som de uttryckta ambitionerna också kan sägas färga det estetiska uttryck, som blir det avläsbara resultatet av en hållbart medveten designhandling.

Detta arbete som du har framför dig reflekterar för mig en utvecklande resa och framförallt en sökandeprocess. Det som började som ett sökande och en strävan efter att hitta och formulera en formel eller checklista på hur en hållbar planering och design ska skapas, mynnade snart ut i något helt annat. Jag sökte istället svaret på en fråga som kanske inte har något självklart svar – finns det en hållbar estetik? Jag presenterar därför här den estetiska hållbarheten så som jag ser på den och vågar då också dra slutsatser av min arbetsprocess även om jag är medveten om att det är min högst personliga tolkning av den hållbara estetiken som presenteras. Jag kan dock bara svara för min egen version.

För att möjliggöra planering, byggande och förvaltning utifrån ett hållbart perspektiv krävs en höjning av både kunskapsnivå och engagemang hos samtliga berörda och inblandade. Jag hoppas att detta arbetes sammanfattning av litteratur och analys kring begreppen hållbarhet/uthållighet och hållbar estetik ska kunna fungera som en av dessa tankeväckare, som behövs för att generera en ökad medvetenhet om de problem som världen står inför.

Bakgrund

En av de första som uppmärksammade problemen med vår yttre miljöns tillstånd var den amerikanska zoologen Rachel Carson, som 1962 skrev boken ”Silent Spring”, från vilken det inledande citatet också är hämtat. Genom att lyfta fram frågan om hur våra moderna bekämpningsmedel i odlingar får katastrofala konsekvenser i de biologiska näringskedjorna blev boken en väckarklocka för en slumrande miljömedvetenhet.¹

Under 1970-talet började världens regeringar vakna till liv inför det hot som stod klart och år 1972 samlades de i Stockholm för en FN-konferens, där de för första gången enades om att miljöproblemen faktiskt existerar. Tjugo år senare hölls FN-konferensen i Rio de Janeiro där hållbar livsstil var huvudtemat. Då antog 120 av världens regeringar samt ett antal organisationer en handlingsplan för det kommande seklet, den s.k. Agenda 21, som framförallt syftade till förändring av konsumtionsmönster, men i mindre grad till ökad hänsyn för de ekologiska systemen. Miljöproblemen och deras ekologiska konsekvenser aktualiserades och började så sakteliga tas på allvar.² Ordet ekologi kommer från grekiskans oikos, vilket betyder hus/hushåll. Tillsammans med logos som förenklat betyder lära innebär ordet ekologi ”vetenskapen om de levande varelsers relationer till sin omvärld”.³

Riodeklarationen omfattade 27 principer och kan i samklang med de rekommendationer som Agenda 21 grundar sig i princip betraktas som lagtexter för världens länder. För att främja hållbarhet är det framförallt nedanstående fyra principer som har lyfts fram som särskilt viktiga och som tillämpas enskilt eller i kombination med varandra världen över:⁴

– Kretsloppsprincipen: Innebär att allt som utvinns ur naturen ska användas, återanvändas och återvinnas för att slutligen omhändertas med så liten resursförbrukning och skada på naturen som möjligt.
– Förorenar/betalar-principen: Den nation, företag etc. som förorenar ska också betala/sanera.
– Försiktighetsprincipen: Vid brist på kunskap om en verksamhets påverkan på miljön ska bästa möjliga teknik användas alternativt ska verksamheten avstyras.
– Substitutionsprincipen: Innebär att miljöfarliga produkter i största möjliga mån ska bytas ut.

---

¹ Carson, 1962.

² Berg, Cras-Saar & Saar, 2002, s. 13.

³ Berg red., 1990, s.19.

⁴ Se vidare i Larsson, 2002, s. 42-43.

Ett hållbart samhälle måste kunna rymma, hantera och tillgodose många aspekter, vilket kan vara svårhanterligt. Det Naturliga Steget är en organisation som sedan 1989 arbetar för att hjälpa företag och andra organisationer att ta strategiska beslut för ökad hållbarhet (både ekonomiskt, ekologiskt och socialt). Det Naturliga Steget har formulerat fyra systemvillkor för ett hållbart samhälle.⁵ Systemvillkoren kan användas i det vardagliga livet eller vid planering som grundprinciper för vad som egentligen är hållbart.

I det hållbara samhället utsätts inte naturen för systematisk:
– Koncentrationsökning av ämnen från berggrunden.
– Koncentrationsökning av ämnen från samhällets produktion.
– Undanträngning med fysiska metoder.

Och i det samhället:
– Tillgodoses mänskliga behov överallt.

Det Naturliga Steget flyttade fokus från ekologiska och sociala frågor och problem till mer grundläggande orsaker för att på så vis underlätta sökandet av lösningar på problemen. Den uppenbara slutsatsen blev att utan en rättvis fördelning av jordens alla resurser finns inte förutsättningarna för ett hållbart samhälle. Hållbarhetsfrågor är således av den karaktären att de måste lösas på många olika nivåer. Alla uthålliga samhällen bör dock karaktäriseras i ett fungerande socialt och ekonomiskt skydd, samtidigt som husen och närmiljön är sund och trivsamt. Människans sociala välbefinnande är direkt kopplat till de fysiska förutsättningarna och fungerar bäst om planeringen ser till sammanhang mellan människa och miljö ur flera olika aspekter.

För att ytterligare aktualisera och mobilisera kraft inför de accelererande miljöproblemen instiftades i januari 2005 Hållbarhetsrådet i Sverige. Tillkomsten av detta råd var en följd av FN's och EU's krav på att alla länder ska ha en strategi för hållbar utveckling. Rådet, som avvecklades redan 2007, arbetade med den nationella strategin för hållbar utveckling för att möjliggöra nya sätt att tänka, nya sätt att ta beslut och nya sätt att arbeta och organisera sig. Hållbarhetsrådet lades ner eftersom den nyttillträdde regeringen ville fokusera på hållbarhetskommissionen, som presenteras senare. Enligt Hållbarhetsrådet består hållbar utveckling av tre av varandra beroende delar:⁶

– Ekologisk/miljömässig Att långsiktigt bevara vattnets, jordens och ekosystemens produktionsförmåga och minska människans påverkan på naturen.
– Ekonomisk Att hushålla med mänskliga och materiella resurser på lång sikt.
– Social Att bygga ett långsiktigt stabilt och dynamiskt samhälle där grundläggande mänskliga behov uppfylls.

⁵ Berg, Cras-Saar & Saar, 2002, s. 120.

⁶ Hållbarhetsrådet, 2007.

Hållbarhetsrådet nämner även kulturell hållbarhet som en fjärde dimension men har ingen specifik definition för den aspekten i sitt material.⁷

Miljöförstöring ses ofta som en effekt av kulturutveckling, men frågan är om det behöver vara så? Eftersom människan har så stor inverkan på ekosystemen på jorden är det av stor vikt att vi sätter in vårt beteende i ett ekologiskt perspektiv och att vi som människor också inser vårt samband med naturen. Om vi gynnar jordens ekosystem leder det i förlängningen till att vi och vår utveckling gynnas. Utifrån denna typ av argument har biologi och då framförallt systembiologi ofta ansetts som ett viktigt ämne för stadsplanerare och landskapsarkitekter.

En förändring av våra produktions- och konsumtionsmönster är nödvändig för att frångå förbrukningssamhället med dess slit- och slängattityder. I en uppmärksammat artikel i DN skriver journalisten Torill Kornfeldt bland annat;

”Jorden skulle klara sig bra utan oss. En rymdvarelse som kom hit om ett par hundra tusen år skulle inte se mycket som tydde på att ett gäng primater en gång trodde att de var planetens herrar. Ur ett geologiskt perspektiv skulle planeten glömma bort oss nästan skrämmande fort.”⁸

Det kanske är en otäck tanke, men artikeln understryker ytterligare hur den miljömässiga hotbilden framförallt är riktad mot mänskligheten och att det är vår livsstil och våra konsumtionsmönster som måste förändras.

En strävan och ett arbete mot hållbar utveckling fordrar inte bara biologiska kunskaper. Den kräver kanske först och främst kulturella förändringar och en medveten beteendeförändring. Humanekologen och socionomen Britta Jungen har därför understrukt följande två sakförhållanden som utgör grunden för att anpassa och reformera samhällets funktioner inom de naturgivna förutsättningarna⁹:

1. Människans beroendeförhållande till naturen i form av vårt grundläggande behov av syre, vatten och föda tillintetgör gränsen mellan människa och natur.
2. Jaget formas av omgivningen och interaktionen med medmänniskorna.

För gemene man är de globala miljöproblemen och hotbilden mot vårt klimat dock svårare att överblicka för gemene man än motsvarande problem på lokal nivå. Miljödebatten blir enklare att följa om en ökad förståelse kan uppnås kring den konkreta innebörden av miljöpolitiska synsätt. Här finns ett flertal olika förhållningssätt till miljö och hållbar utveckling och som vart och ett grundar sig i hur vi ser på människans relation till sin omgivning och hur samverkan däremellan kan se ut. De olika natursynerna grundar sig i hur vi filosofiskt och praktiskt ser på vår omgivning och var människan står i relation till sin omvärld.

---

⁷ Hållbarhetsrådet, 2007.

⁸ Artikel i Dagens Nyheter, 2007-09-13; <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?a=685023>

⁹ Jungen ur Malbert red., 1992, s. 10-11.

Naess och Colby har fastställt följande fem olika miljöpolitiska perspektiv och därigenom fem olika natursyner¹⁰:

– Gränslös tillväxt – naturens värde och människans förmåga att utnyttja resurserna är direkt länkade. Det förutsätter ekonomisk tillväxt och en fortsatt tätortsexpansion. Det är då önskvärt att industrisamhället fortsätter byggas ut.
– Miljöskydd – negativa följder av människans resursutnyttjande måste begränsas samtidigt som människans hälsa och välbefinnande går före miljön. Teknikutveckling kan tillsammans med styrning av exploaterings- och skyddsintressen lösa stadens miljöproblem.
– Resurshushållning – mänskliga verksamheter begränsas av resurs- och föroreningskriser. Ekonomisk tillväxt kan ske inom naturgivna ramar, men krav på resurshushållning i stadsutvecklingen finns. Sparåtgärder, effektivisering av resursanvändandet och restriktiv exploatering är medel för samhällsutvecklingen.
– Eko-utveckling – bevarandeintresset av hela ekosystem är stort, men även för enskilda arter. Naturen värdesätts högt. All utveckling ska ske inom naturgivna ramar och krav finns på hushållning och kretsloppstänkande. Ekosystemen i städerna ska stärkas för att kunna naturanpassa teknikutvecklingen för att kunna nå ekologiska och sociala mål.
– Djup ekologi – människan är del av naturen och vår verksamhet får inte ske på bekostnad av andra levande varelser. Ekonomisk tillväxt i västvärlden är i huvudsak av ondo. En skepsis finns mot storstäder och komplexa tekniska system. Önskan finns om att nedmontera dessa system.

De olika perspektiven kombineras ofta politiskt, vilket kräver medvetenhet om deras betydelse och möjligheter att kombinera dem. Björn Malbert har härvid förespråkade ökad information och kunskapsspridning för att visa på bristerna på perspektivet gränslös tillväxt och dess negativa konsekvenser för miljöskyddssynen. Vidare har han framhållit att teori- och teknikutveckling bör ske enligt perspektivet för resurshushållning så att möjligheter ges att pröva, öka förståelsen för och visa värdet av de möjliga bidrag som natursynerna eko-utveckling och djup ekologi kan ge.¹¹ Behovet av forskning och teknikutveckling tydliggörs därmed ytterligare.

---

¹⁰ Naess & Colby ur Malbert red., 1992, s. 11.

¹¹ Malbert red., 1992, s. 12.

Politisk agenda – strategier och utveckling på lokal och regional nivå

Social, ekologisk och ekonomisk hållbar utveckling är alla politiskt aktuella ämnen och hållbarhet är en fråga som står i fokus för myndigheter och regeringar världen över. I Sverige finns olika strategier och riktlinjer för arbetet mot en hållbar utveckling. Arbeta bedrivs på såväl lokal som regional och nationell nivå i samhället, även om insatserna ofta styrs av initiativ som formulerats på statlig eller mellanstatlig nivå.¹² Även inom EU finns både lagstiftning och olika stödprogram som syftar till att öka insatserna för uthållig stadsplanering och arkitektur och utvecklings- och merkostnader kan ofta finansieras för att tillämpa ett uthålligt byggande. Då miljöhänsyn finns med och får ta plats genom hela processen har det konventionella byggandet tagit ett första steg mot uthålliga anläggningar. Störst framgång nås dock om inte miljöfrågan ensam ligger i fokus, utan istället är en viktig programförutsättning bland andra. Om miljökraven formuleras i programskedet, innan gestaltningen tar vid, kan det resultera i en ändring av synsätt och utformning.¹³

Ett av syftena med offentliga myndigheter är enligt landskapsarkitekten Alexander Ståhle att bidra till att skapa socialt kapital. Med socialt kapital menas då de sociala nätverk och de normer för ömsesidighet och pålitlighet som uppstår ur dem. Myndigheterna kan genom sina möjligheter till social och organisatorisk förankring ta fram rimliga normer och program som kan godtas av många och de kan därigenom skapa en förståelse för vad som är en rättvis och hållbar stad.¹⁴

Den globala visionen om hållbar utveckling har i Sverige integrerats över partigränserna, från vänster till höger med en politisk önskan om att kunna styra utvecklingen av det hållbara samhället. Hållbar utveckling är ett projekt som kan engagera gemene man, men som det beslutas om i politiken för att öka styrkraften och därmed stärka den demokratiska förankringen. För att stärka fokus mot att en hållbar utveckling säkras har den sittande borgerliga regeringen i Sverige år 2007 preciserat fyra strategiska utmaningar som står i fokus för landets utveckling¹⁵:

– Bygga samhället hållbart
– Stimulera en god hälsa på lika villkor
– Möta den demografiska utmaningen
– Främja en hållbar tillväxt

Den borgerliga regeringen har även inrättat ”Kommissionen för hållbar utveckling”, som fortsatte Hållbarhetsrådets arbete efter att detta avvecklades våren 2007. Kommissionen, som är rådgivande, ska analysera hinder och utveckla

---

¹² Incitament för arbete mot ökad miljöhänsyn inom det traditionella byggandet kommer ur lagstiftning, men även genom privata initiativ, framförallt på det mer lokala planet.

¹³ Lundgren i Arkitektur 6/2005.

¹⁴ Ståhle, 2005. Licentiatavhandling vid KTH, Stockholm.

¹⁵ Regeringskansliet, 2007-09-05;

<http://www.regeringskansliet.se/sb/d/8882/a/78215;jessionid=apgMPg2XbrF7>

sektorövergripande handlingsstrategier. Under kommissionens första år prioriteras klimatfrågan för att man därefter ska kunna fördjupa sig i frågor som berör hållbar utveckling i ett vidare perspektiv (ekonomiska, sociala och miljömässiga dimensioner). Kommissionen använder sig av Brundtlandskommissionens definition av hållbar utveckling från 1987;

”Hållbar utveckling betyder att våra resurser ska användas på ett sätt som är långsiktigt effektivt och därigenom säkerställer att den nuvarande generationens behov uppfylls utan att de kommande generationernas förmåga att tillgodose sina behov äventyras.”¹⁶

Det är en bred definition vilket gjort att begreppet kritiserats för att vara för generellt och därför sakna politisk styrkraft. Det man framförallt befarat är en brist på förståelse för de konflikter som kan uppstå mellan till exempel ekonomiska och sociala hållbarhetsaspekter. Den idag socialdemokratiska partiledaren Mona Sahlin (samhällsbyggnadsminister 2005) har försvarat definitionen i en intervju av Lena From i tidskriften Arkitektur 6/2005:

”Hållbarhetsbegreppet ska in överallt och det är upp till var och en, oavsett om man arbetar som akademiker, inom politiken eller näringslivet, att skaffa sig den definition som är giltig inom det område man jobbar. Det tunnar inte ut begreppet, tvärtom. Det stärker.”

Vidare uttalade sig Sahlin om hur hon personligen ser på hållbarhet i staden och menade att hållbarhetsbegreppet handlar om människorna i staden, hur de mår och vad för förutsättningar som gör att deras hälsa och sociala liv kan vara så långsiktigt hållbara som möjligt. Sahlin menar att det även handlar om husen och omgivningarna och att exempelvis energisnålt byggande också måste tillämpas i befintliga områden och inte enbart vid nybyggnation.¹⁷ Kommissionen för hållbar utveckling menar att Sverige i handling visat att det är möjligt att förena hög ekonomisk och social välfärd med höga ambitioner för miljön genom att visa hur hållbart utnyttjande av miljöresurser kan vara en central del av samhällsekonomisk effektivitet.¹⁸ I arbetet tycks det långsiktiga perspektivet som sträcker sig över flera generationer vara grundläggande, samtidigt som insikt finns om att snabbt handlande också kan vara nödvändigt. Det gäller både på regional och på lokal nivå.

På den kommunala nivån förekommer hållbarhetsarbete inom SEKOM, som syftar till att alla kommuner i landet ska bli mer hållbara. I dagsläget ingår 68 kommuner i projektet. Rörelsen sjunker av aktivitet och är ett medel för att konkretisera de nationella målen om ett ekologiskt och ekonomiskt hållbart samhälle. År 2002 antog den ideella föreningen SEKOM tolv stycken nyckeltal som syftar till att begränsa koldioxidutsläpp, gynna ekologiska förskolor,

---

¹⁶ Regeringskansliet, 2007-09-05;
<http://www.regeringskansliet.se/sb/d/8882/a/78215;jessionid=apgMPg2XbrF7>

¹⁷ From i Arkitektur, nr 6/2005

¹⁸ Regeringskansliet, , 2007-09-05;
<http://www.regeringskansliet.se/sb/d/8882/a/78215;jessionid=apgMPg2XbrF7>

säkerställa andel skyddad natur mm.¹⁹ Energimyndighetens FoU-program Uthållig Kommun är en annan variant. Den syftar till att underlätta för kommunerna att på lång sikt bli mer uthålliga ekologiskt, ekonomiskt och socialt genom att främja olika projekt på lokal basis.²⁰ Den 12e september 2007 presenterade regeringen den så kallade Miljömiljarden. Totalt ska en miljard kronor investeras i miljöåtgärder i Sverige. 340 miljoner kronor satsas på att ta fram ett program för hållbara städer, som syftar till att underlätta för företag och kommuner vid genomförande av projekt, där sådan ny teknik och integrerad planering ingår som höjer miljöprestandan avsevärt.²¹ Pengarna är efterfrågestyrda för att även andra än politiker ska kunna bidra till att planera goda lösningar för en hållbar stadsutveckling.

---

¹⁹ Sveriges Ekokommuner, 2007-08-31; <http://www.sekom.nu/>

²⁰ Energimyndighetens Uthållig kommun, 2007-09-13;
http://www.energikunskap.se/WEB/STEMEx01Swe.nsf/F_PreGen01?ReadForm&MenuSelect=F6C1A70FD36FFBE4C1256DB1002F69ED

²¹ Regeringskansliet, 2007-09-12; <http://www.regeringen.se/content/1/c6/08/76/32/d2025278.pdf>

Forskare och författare – olika synsätt, samma mål?

Det sena 1990-talet som utgångspunkt

För att så småningom kunna angripa den estetiska hållbarheten behövde jag en bas att utgå från och en bättre förståelse för vad de olika hållbarhetsdimensionerna kan innebära. På temat hållbar utveckling har ett förhållandevis stort antal publikationer givits ut. Mycket blir upprepning varför jag försökt komma åt de tidiga forskarna i Sverige. Då kommer jag tillbaka till 70-, 80- och 90-talen. Jag har särskilt lyft fram några antologier och kunskapssammanställningar där Per G. Berg respektive Björn Malbert fungerat som redaktörer och där ett flertal forskare och praktiker framträder. Dessa publikationer har legat till grund för ett antal av de studier och diskussioner som förts i Sverige under de senaste decennierna, varför jag tycker att de känns relevanta att behandla mer ingående. Jag har också tagit dessa sammanställningar som utgångspunkt eftersom ett flertal av de medverkande forskarna fortfarande är verksamma på området.²² Senare följer även ett exempel på mer samtida forskning och litteratur genom en mindre studie av boken "Landscape and sustainability". Denna bok tydliggör hur de tidiga teorierna och analyserna även utgör en förutsättning för den forskning som bedrivs och appliceras i dagens projekt.

Utöver läsningen av antologierna, har jag även följt upp sidospår jag kommit in på under läsningen såsom Varis Bokalders och Clas Florgård - framförallt genom ett temanummer i tidningen Arkitektur, om hållbar utveckling. Dessa forskare och författare har i första hand studerat ekologisk hållbarhet. Längre fram i arbetet kommer jag att förutom den ekologiska hållbarheten även beröra såväl ekonomisk som social hållbarhet. Först avser jag dock att reda ut hur hållbarhet ur ett något mer sammantaget perspektiv behandlats fram till idag.

Med dagens alltmer accelererande miljö- och klimatproblemen blir det för mig uppenbart att det är nödvändigt att i högre grad fokusera på uthållighet för att nå våra mål och därmed göra begreppet mer greppbart och överblickbart. I följande avsnitt behandlar jag vad ett antal av dessa författare/forskare egentligen menar med ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet och vad de grundar sina värderingar på. Jag har försökt att göra en övergripande analys kring vad som egentligen menas och konkretisera med praktiska exempel för att förtydliga teorierna.

Eftersom mer än hälften av vår planets befolkning idag bor i städer kan staden vara den viktigaste arenan för att utveckla olika lösningar för ökad hållbarhet. 1990-talet innebar att arkitekter och planerare i allt högre grad började diskutera

---

²² Vid litteratursökningar på sökordet hållbarhet finns inte mycket litteratur att hämta som jag tycker känns väsentlig ur min synvinkel som landskapsarkitekt, samhällsplanerare och designer. Kombinationen mellan orden landskap och hållbarhet ger vid en litteratursökning i princip nästan inget utfall som känns värdefullt för mitt arbete.

innebörden av begreppet hållbarhet och under de senaste decennierna har försöken att bygga uthålliga städer framförallt följt två linjer. Den ena linjen har varit att ”ta lite i taget”. I Sverige har avfallshanteringen, avloppssystemen och energisnåla hus utvecklats. Deltagningarna har ofta varit goda, något som dessvärre ofta kan resultera i bristande helhetssyn. God grönplanering verkar dessutom ofta ha glömts bort helt i sammanhanget. Den andra huvudsakliga linjen tycks ha varit att göra det motsatta genom att försöka få med så många enskilda hållbarhetsaspekter som möjligt. Det kan i sin tur leda till brist på situationsanpassade lösningar, utformade efter platsens möjligheter och förutsättningar.

Landskapsanpassning har ofta tillämpats för att nå fungerande gröna miljöer, men i jämförelse med andra europeiska länder är våra svenska städer i allmänhet glesa med stor andel grönska. Detta förhållande har sin orsak i att vi ofta använt oss av existerande växtlighet och inte gjort någon ansträngning för att bygga upp helt nya grönytor. Glesheten har börjat bli kritiserad ur hållbarhetssynpunkt eftersom den leder till stora avstånd och ökade transporter. En tätare stad är dock inte nödvändigtvis den självklara lösningen för att nå en hållbar stad. Om mötet mellan det gröna och det byggda ses över och integreras med infrastrukturen kan förutsättningarna för hållbarhet ökas. En funktionsutveckling av grönstrukturen borde kunna ge de parker, stråk och kilar som spelar stor roll i en hållbar stad. Genom att parker och grönområden även kan fungera som mötesplatser utgör de en resurs för ökad social hållbarhet, liksom för den psykiska hälsan. I och med vårt både fysiska och psykologiska behov av närhet till grönska gynnas även den fysiska hälsan av en god närmiljö. Klimatet främjas också om den nära stadsgrönskan integreras med en väl fungerande kollektivtrafik. Staden blir attraktivare och dess invånare mår bättre vilket sammantaget resulterar i en ekonomisk effektivitet, som jag behandlar längre fram.²³

Städer med integrerad grön- och infrastruktur där grönskan hanteras som ett stadsbyggnadselement ger enligt Per G. Berg och Claes Florgård en hållbar stad för det nya seklet. De nämner Malmö som ett exempel på en stad där grönstrukturen gjorts till en del av det uthålliga samhället. Våtmarker som gynnar dagvattenhanteringen i staden är vanligt förekommande. Det stärker den biologiska mångfalden och ger även variation i stadsbebyggelsens utformning. I Malmö stad finns ingen tydlig struktur genom den befintliga terrängen och vegetationen, vilket gör att grönstrukturen blir viktig och en kanske särskilt medveten satsning som en del av den uthålliga staden. Berg och Florgård menar att vi måste bli bättre på att använda stadsgrönskans olika skalor för att kunna forma och funktionsutveckla grönytor och stråk.²⁴ De kan då bli stadsbyggnadselement i den framtida uthålliga staden och precis lika nödvändiga och självklara som bostadskvarter, torg, gator, universitetsområden och så vidare.

Arkitekten Varis Bokalders är lärare i ekologiskt byggande vid KTH Stockholm. Enligt honom är den ledande principen för den svenska hållbara staden av idag den så kallade blandstaden med kollektivtrafik, kretsloppsanpassad infrastruktur och ett aktivt möte mellan stad och land. Bokalders vision för en uthållig planering och design är en blandad stad. I en sådan stad berikar olika funktioner

---

²³ Berg & Florgård i Arkitektur 5/2005.

²⁴ Ibid.

varandra och skapar en stad full av mångfald och olika aktiviteter. En planeringsfilosofi som stimulerar mångfalden underlättar för det stora antalet system som ska kunna samverka, exempelvis en resurseffektiv infrastruktur som är anpassad till kretsloppssystemen. En genomtänkt energi- och vattenplanering har fördelen att den bättre kan skydda grundvattnet. Även om det är många system som ska samverka kan en stad aldrig bli fullt ut hållbar om den inte integreras med den omgärdande landsbygden. Att hantera mötet mellan stad och land är en av de viktigaste frågorna för att i dagsläget nå en hållbar stadsutveckling. Hur marken kring städerna används och hur de areella näringarna organiseras kan vara avgörande för hur hållbara samhällen vi kan skapa i framtiden. Randzonen – området där stad och land möts är då en viktig planeringsuppgift för stadsplanerare. Om landsbygden är levande finns möjlighet att utveckla mindre företag samt turism- och fritidsaktiviteter, som gör att också stadsbor kan nyttja detta landskap. Att bibehålla ett öppet, rikt och levande landskap gör det lättare för arten människa att knyta an till växter, djur och natur och se sambanden i ekosystemen.²⁵

Tyskland nämns ofta som ett starkt fäste för hållbar ekologisk utveckling. Där är i nuläget omkring 10 % av nybyggnationen utvecklad med hållbarhetsfrågorna som utgångspunkt. Det innebär med andra ord vart tionde stadsförnyelseprojekt, att jämföra med Sverige där steget från ord till handling verkar vara längre och där vi inte alls når samma procenttal. I nya tyska städer är infrastrukturen oftast resurseffektiv och kretsloppsanpassad. Ett exempel är Freiburgs Vauban, där de nya stadsdelarna är byggda längs en spårvagnslinje. Bilarna parkeras i parkeringshus och all trafik på området sker på de boendes villkor. Nätverket av gång- och cykelvägar är väl utbyggt, allt för att minska behovet av privatbilsism. Dagvattenhanteringen är också utvecklad och regnvatten samlas upp, renas, buffras och återanvänds för att sedan föras tillbaka till grundvattnet. Ytvattnet integreras således i stadsbilden. Ytterligare åtgärder finns inom energiplaneringen där energimängd, energikvalitet, sol och skugga nyttjas vid klimatanpassningen. Byggnaderna motsvarar energiförbrukningskraven och så många förnybara energikällor som möjligt används. Bokalders menar att steget från forskning och utredningar till faktiskt arbete måste blir kortare och arbetet effektivare för att gynna och kunna nå en hållbar utveckling.²⁶

Diskussionen om den hållbara staden har ofta inriktats på att antingen favorisera den kompakta staden där en hög täthet och koncentration eftersträvas eller den gröna staden där stad och land integreras. I den kompakta staden blir systemen för bl.a. VA, el och transporter effektivare. Innerstaden är förebilden, vilket gör att staden ”byggs inåt”. En sådan lösning kan i sin tur bidra till segregation då mindre köpstarka personer tvingas ut i ytterområden. Den gröna staden ger å sin sida närhet till naturen och främjar återförsel av näringsämnen liksom möjlighet att delta i naturvård och odling. Randzonen kan också maximeras genom att stad och land integreras och grönområden, jordbruk och skogsbruk lämnas som obebyggda stråk i staden. Maria Block och Varis Bokalders frågar sig om det verkligen är nödvändigt att välja mellan den kompakta och den gröna staden eller om de faktiskt kan kombineras. Det skulle ge en koncentrerad decentralisering med ett

---

²⁵ Bokalders i Arkitektur 6/2005.

²⁶ Ibid.

nätverk som förbinder stad och land, tätortscentra och mindre högexploaterade förorter.²⁷ Landskapsarkitekten Alexander Ståhle belyser samma frågeställning i sin licentiatavhandling vid Arkitekturskolan, KTH där han skriver om hur vi kan få mer park i en tätare stad. Alltsedan den moderna stadsplaneringens uppkomst har vi tvingats att hantera motsättningen mellan tätt och grönt. Ståhle drar paralleller till filosofen och urbanteoretikern Henri Lefebvre som sa att det finns en stark motsättning mellan rätten till naturen och rätten till staden. Ett bättre mått på friytetillgång kanske kan bidra till att öppna för nya lösningar av förtätningskonflikter som leder till ett effektivare, rättvisare och mer hållbart stadsbyggande.²⁸

---

²⁷ Arkitekterna Block & Bokalders arbetar båda med ekologiskt byggande. Block & Bokalders, 2004.

²⁸ Ståhle, 2005.

Ekologisk hållbarhet

För att försöka bringa klarhet i vad den ekologiska hållbarheten kan innebära återgår jag till de antologier, där Per G. Berg och Björn Malbert fungerade som redaktörer. Det finns som sagt ett antal forskare som var aktiva under 1990-talet, men jag har valt att fokusera på dessa två och deras respektive antologier.

Arkitekten Björn Malbert har bedrivit ett flertal projekt inom ramen för miljömässigt hållbar stadsutveckling liksom biologen Per G. Berg som också arbetar för uthållig samhällsbyggnad. En tredje person som var tongivande under denna epok är landskapsarkitekten Clas Florgård, vars specialkompetens är planering och projektering för bevarande av naturlig vegetation som grönytor i bebyggelse.²⁹ Bristen på helhetssyn är en återkommande faktor i de diskussioner kring hållbarhet som presenteras i de sammanställningar jag studerat. En annan sådan faktor som återkommer i min läsning är bristen på kunskap om samband mellan olika system och de många frågor som behöver besvaras. Även det faktum att det ofta saknas övergripande kunskaper och styrmedel som kan fungera som hjälpmedel under planeringsprocessen är något som poängteras.

– Platsen och dess ekologiska förutsättningar

Antologin ”Ekologiska utgångspunkter för planering och byggande” utgavs av Byggforskningsrådet med Björn Malbert som redaktör i början av nittioalet. I boken bidrar ett flertal biologer, arkitekter och landskapsarkitekter med sina rön kring temat hållbar utveckling. Bokens utgångspunkt var tydlig- det var i första hand den ekologiska hållbarheten som stod i fokus. Ny kunskap och ständigt nya arbetsmetoder verkar vara avgörande för att kunna upprätta och bibehålla ett ekologiskt synsätt i planeringen och uppnå en planeringsprocess som är mer problemorienterad och flexibel. Biologen Eva Grundelius var en av dem som bidrog till antologin;

”Om vi väljer att tillämpa försiktighetsprincipen och visar större ödmjukhet inför naturens funktioner och processer kan vi skapa en uthållig utveckling”.

Försiktighetsprincipen innebär som tidigare nämnts att avstå från storskaliga projekt och olika typer av åtgärder om inte miljökonsekvenserna är kända. Det öppnar också för en helhetssyn på människa, natur och samhälle. Grundelius menade att det inom så kallad hållbar planering under 1990-talet ofta fanns en bristande helhetssyn. För Grundelius var önskedrömmen att mänskligheten frångår specialiserandet och det sektoriserade tänkandet för att undvika tunnelseende och istället ser till helheten och respekterar naturen.³⁰ En helhetssyn med möjlighet att lösa fler problem samtidigt borde tillämpas i samhällets planeringsprocesser. I den traditionella planeringen används ofta mallar och checklistor, vilket inte verkar vara rakt överförbart till en planering som är

---

²⁹ Malbert är idag professor och verksam vid institutionen för byggd miljö och hållbar utveckling vid Chalmers tekniska högskola. Per G. Berg bedriver idag forskning vid institutionen för stad och land vid SLU, Ultuna där han också är professor. Claes Florgård är liksom Per G. Berg numera professor vid SLU.

³⁰ Grundelius ur Malbert red., 1992, s. 33-37.

miljömässigt hållbar, eftersom den ofta tycks vara mer platsspecifik och situationsbunden. Tydligt är att det finns en efterfrågan om styrmedel, ramverk och liknande som kan underlätta för planerare. Generella riktlinjer kan dock vara problematiska om de utformas alltför detaljerat, men olika miljömålsystem finns på de flesta kontor som arbetar med samhällsplanering och stadsutveckling.

Naturen påverkas av samhället genom det ständiga utbytet av material och energi. För att naturen ska kunna ta emot vårt avfall och naturresurserna ska kunna räcka till måste samhällets resursflöden inpassas i naturens kretslopp. I dagsläget sker ett överuttag av naturresurser som är av olika storlek och karaktär beroende på land och världsdel. Tillståndsförändringar i samhället kan vara svårhanterliga eftersom det handlar om komplexa samband och processer. Om naturlagarna är utgångspunkt kan arbete inriktas mot att använda förnybara resurser, eftersträva slutna materialcykler, rena flöden och minska flödesmängderna och slutligen anpassa samhället till naturens kretslopp. De tre naturlagar som oftast nämns är materialprincipen (lagen om materials bevarande - att material inte kan skapas eller försvinna), energiprincipen (lagen om energins bevarande - energin kan inte skapas eller försvinna och energibalanser kan inte uppnås) och entropilagen (oordningen ökar totalt sett vilket leder till att material och energi vill spridas).³¹ Utifrån dessa principer bör möjliga indikatorer kunna formuleras som kan användas för att påvisa om samhällets metabolism är bärkraftig eller inte. En sådan bärkraftighet tycks emellertid vara svår att mäta.

Ett alternativ till generella riktlinjer, mått och indikatorer är en situationsanpassad planering. Planeraren utgår då från platsen och de villkor som finns, samtidigt som människans behov i största möjliga mån tillgodoses. Såväl naturgivna som av människor skapade förutsättningar bestämmer platsens fysiska egenskaper, och flödande resurser såsom sol, vind och vatten utgör grunden för platsens försörjning.³² I den hållbara planeringen utnyttjas och vidareutvecklas platsens unika förutsättningar vilka kan ses som betydelsefulla krafter för förändring och utveckling. Vi i vårt svåröverskådliga samhälle har ett behov av att tydliggöra samband och system för att visa hur den enskilde berörs. Att eftersträva lokala lösningar på hållbarhet kan öka viljan till ett personligt ansvar hos befolkningen. Om utgångspunkten är platsens historia, samband med omgivningen och lokalt anpassade system binds människor emotionellt till platsen och får ett levande förhållande till den. Därigenom kan alltså förbättringar skapas för människors lust att ta ansvar för boende, produktion och förvaltning.

På liknande sätt som vi har relationer till andra individer har vi också bestämda relationer till alla platser där vi uppehåller oss och lever våra liv. Platsens fysiska förhållanden är således viktiga för människan. Planering och byggande kan därför inte ses som enbart tekniska handlanden utan måste vidgas till sociala procedurer där frågor från vitt skilda områden diskuteras och belyses. Förståelse för människans förhållande till rummet och platsen liksom till sammanhang där människor ingår är betydelsefulla kunskaper för planeraren. Insikt i att olika

---

³¹ Holmberg ur Malbert red., 1992, s. 49-51.

³² Lind ur Malbert red., 1992. Bo Lind är idag verksam vid Statens Geotekniska Institut där han arbetar med bland annat rådgivning och kunskapsförmedling. SGI har tagit upp frågan om klimatförändring, dess konsekvenser och möjliga åtgärder för att försöka lösa problemet.

människor som vistas på en plats har expertkunskap i det sammanhang där han eller hon ingår öppnar vägar för en annan syn på brukarmedverkan i planeringen, vilket kan användas för att mobilisera allmänheten.³³ Det öppnar också för tillvaratagande av kunskap och engagemang inom specifika områden, vilket klargör mål och idealbilder. Detta är särskilt tydligt om det finns en balans mellan de deltagandes kontroll och ansvar för respektive situation. Individens kompetens kan då stå i proportion till de krav som deltagandet ställer.

Att jag som människa bär med mig min högst individuella historia gör att jag har vissa tankemönster som jag också uttrycker individuellt. Det är något jag som stadsplanerare bör vara medveten om samtidigt som tekniska lösningar ska kunna tillgodoses på ett hållbart sätt. Jag återkommer till hur denna medvetenhet spelar en viktig roll hos mig som landskapsarkitekt.

En ömsesidigt utvecklande relation mellan stad och land är inriktad på att ta fram grundläggande förutsättningar för samverkan, både i dagens tätorter och på landsbygden, menade landskapsarkitekten Eivor Bucht. En sådan samverkan gynnar en hållbar utveckling vilket i och för sig inte är några nya tankar. Konsumtionssamhället har länge försökt frigöra sig från beroendet av jordbruket och de naturliga kretsloppen, men erfarenheterna har visat att det oftast leder till att miljöproblemen istället ökar.³⁴ En ömsesidig samverkan mellan stad och land kräver nytänkande vad rör livsstil, attityd, pedagogik och så vidare. Nytänkande kan initieras genom såväl förbättrad information från forskare riktad till invånare som genom ökade möjligheter för olika gräsrotsrörelser att påverka och komma till tals.

Teoriutvecklingen kunde enligt Sören Bergström hämta näring ur det klassiska försörjningsperspektivet om att ”all kultur handlar om god hushållning och ekonomi i sin tur handlar om att hushålla”. Bergström menade att det enligt den klassiska teorin kan vara av fördel att tydligt beskriva resultatet av verksamheten och planeringen och därför utveckla indikatorer på måloppfyllelse.³⁵

Sådana resultatindikatorer kan framförallt bygga på nedanstående två principer³⁶:

– Att fokusera på kritiska förändringar genom att enkelt kunna se om en verksamhet utmanar kritiska gränser i naturen eller värden i kulturen. Det underlättar problemet med att se hur långt det är till marginalerna och därmed skapas möjligheten att ta små steg i rätt riktning.
– Relevans är viktigare än teknisk fulländning. Bra och tydligt ledarskap och omdöme underlättar.

---

³³ Mårtensson ur Malbert red., 1992, s. 41-44. Fredrika Mårtensson är miljöpsykolog. Miljöpsykologin lägger tonvikt vid den fysiska miljöns kulturella, sociala och samhälleliga förutsättningar för bland annat lärande- och utvecklingsprocesser vilket även kopplas till hållbarhetstankar. Mycket har dock hänt inom miljöpsykologin under det senaste decenniet, vilket jag återkommer till senare.

³⁴ Bucht ur Malbert red., 1992, s. 32.

³⁵ Bergström ur Malbert red., 1992, s. 38-40.

³⁶ Ibid., s. 38-40.

Utifrån ett sådant synsätt kan jag följaktligen förstå hållbar utveckling som ett ekonomiskt mål och inser att det därför kan vara möjligt att utveckla resultatmätt som svarar mot detta. Inom näringslivet har beslut börjat fattas med tydlig hänsyn till långsiktig bärkraftighet. Det kan vara en effekt av den uppmålade hotbilden men också ett resultat av att analysverktyg finns som ger de fysiska sidorna jämbördighet med den ekonomiska analysen. Exempel på sådana verktyg är livscykelanalys, miljöindex och miljömanualen. De kan alla användas för att tydliggöra miljö- och klimatomfattig effekt av exempelvis en produkt eller en organisation.³⁷

Tidsaspekten tycktes på 1990-talet ofta vara försummad och många lösningar och investeringar gjordes ur ett kortsiktigt perspektiv, något som fortfarande tycks kvarstå. En bärkraftig samhällsplanering verkar fungera bäst om tid och utrymme finns för en planeringsprocess som omfattar en kreativ samverkan mellan människor. Förutom förståelse och hanterbarhet av det bärkraftiga samhällsbyggandets tid och rum finns behov av förmåga att hantera olika planeringsbehov utifrån ortens storlek, tillgången på situationsanpassad teknik och slutligen möjligheten att integrera sociala och kulturella förutsättningar i planeringen. Skillnaden mellan en tätort och en storstad är här stora.

För att kunna pröva lokala lösningar är både krafttag, varsamhet och frihet önskvärt. Hans Bjur uttalade sig i Malberts sammanställning om vikten av att se frågorna på sikt och i sin helhet samt att utgå från behov av förnyelse och möjligheterna i det redan existerande.³⁸ Att utgå från förnyelsebehoven och möjligheterna i befintlig bebyggelse och existerande livsformer är ett etiskt ställningstagande. Den etiska aspekten i frågan kring hållbarhet är något Malbert själv berör i sitt arbete. Jag kommer längre fram i rapporten behandla landskapsarkitektens etiska frågeställningar och det moraliserande vi ofta ställs inför i arbetet.

För att nå en balanserad stadsutveckling krävs en medvetenhet om det stora sammanhanget och tidsaspekten, men i stor utsträckning också ett behov av lokala lösningar. Ett exempel på ett sådant lokalt projekt presenteras i Malberts "Ekologiska utgångspunkter..." genom våtmarksparken i Toftanäs, Malmö.

---

³⁷ Livscykelanalys är en beskrivning av hur ett materials eller produkts material- och energiflöden under dess livscykel påverkar den yttre miljön. Livscykelanalys LCA utgörs till större delen av en inventering av de processer, råvaror, energibehov och liknande som ingår. Alla delprocesser i produktion osv. ska ingå. Se även www.sbi.se. Miljöindex används idag i de allra flesta verksamheter. Det är ett befolkningsviktat index som ger en visning om hur pass miljömässigt anpassad till exempel verksamhet och produktion är. Under 1990-talet gav Riksdagen i uppdrag till Naturvårdsverket att utveckla ett system av miljöindex som gav en samlad bild av tillstånden i de svenska ekosystemen och förenkla miljöräkenskaperna. Se Motion 1991/92: Fi401. Miljömanualen är ett annat hjälpmedel som underlättar att systematiskt miljöanpassa en byggnad eller en anläggning under hela dess livscykel (dess byggande, brukande och framtida eventuella ombyggnationer och rivande). Miljömanualen finns både som bok och digitalt. Den används framförallt som ett underlag för att på ett tidigt planeringsstadium fatta beslut och ta till insatser som tar hänsyn till miljöpåverkan i byggprocessens alla skeden. Se även Berg, Cras-Saar & Saar, 2002, s. 129.

³⁸ Bjur ur Malbert, red., 1992, s. 25. Hans Bjur är professor i kulturvård vid Göteborgs Universitet. Han har särskilt inriktat sig på urbana transformationer, något som har påverkan på hållbar utveckling ur ett kulturmiljöstrategiskt perspektiv.

Parken syftade i första hand till att omhänderta mängden förorenat dagvatten i närområdet. År 1989 anlades ett fördröjningsmagasin som gestaltades som ett konstgjort våtmarksområde. En flora etablerades som hör hemma i miljön och som tar hänsyn till de ekologiska kraven. Vattnet som renas har höga halter av fosfor och nitrat, men relativt låga tungmetallhalter. Vegetationen har etablerats väl i området och parken används som rekreationsområde. Ett annat liknande projekt är Bulltofta rekreationsområde i utkanten av Malmö där ett nedlagt flygfält utformades till ett 75 hektar stort område med utrymme för framförallt rekreation men också odlingslotter och planteringar. Projektet sågs som ett sätt att bevara och utveckla den befintliga naturen i närområdet. Planteringarna blev naturlika och utfördes med hänsyn till en hållbar utveckling.³⁹ Båda dessa projekt har genomförts i samverkan med vegetationsforskningen vid SLU, Alnarp.

– Ekologiskt byggande för hållbar utveckling

Även i de litteratursammanställningar och antologier där Per G. Berg fungerat som redaktör framgår en tydlig inriktning på ekologisk hållbarhet. Berg har utarbetat system och riktlinjer som kan användas vid planering av framförallt eko-boende.⁴⁰ Berg gjorde ett stort arbete vid såväl ekoby Hågaby i Uppsala som eko-boendet Understenshöjden i Stockholm. Ett exempel på hans arbete för ekoby Hågaby ges längre fram i texten. Berg tycks inta ett biologiskt perspektiv på stadsplanering som innebär att kunskaper om levande system är av yttersta vikt för att hantera miljökrisen. En metod som lyfts fram som syftar till att tillämpa en systembiologiskt anpassad stadsplanering är ekotekniken. Enligt denna måste människan, liksom alla andra organismer i första hand klara sin egen försörjning av mat, energi, rent vatten osv. Nästa steg är att ta ett helhetsgrepp på olika delområden i samhället såsom ekonomi, sociala och ekologiska faktorer istället för att specialisera sig på respektive del.⁴¹ Detta helhetsgrepp kan innebära att olika viljor och behov jämkas och tillgodoses så långt det är möjligt, samtidigt som en anpassning av infrastruktur och bebyggelse sker för att möta människans biologiska villkor. Planeringen ska också möjliggöra en ständig utveckling som kan ske i ett funktionellt tempo. Denna syn på ekoteknik kan tyckas motsäga sig själv då den placerar den egna välfärden i det första steget, innan det omtalade helhetsgreppet tas. Människans relation till sin omvärld är uppenbart komplicerad och det verkar finnas en beroendesituation att hantera för att kunna behandla hållbar utveckling.

Landskapsarkitekten Bo Sundström hade i sitt bidrag i en av de tidigare antologierna med Berg som redaktör, utvecklat tankar om den urbaniserade människans relationer med naturen och ekosystemen. Han menade att en utgångspunkt för planeringen alltid är det som har varit. Det finns mycket att lära

---

³⁹ Bokalders & Mattsson ur Malbert red., 1992, s. 137-143

⁴⁰ När Institutet för framtidsstudier bildades 1988, var Per G. Berg under sex år ansvarig för tre framtidsstudier om ekoteknik, biologin i samhällsplaneringen och transporter och kommunikationer i framtiden. Projekten beskrevs, förutom i artiklar i tre omfattande böcker "Omsorg om vår Planet", "Biologi och Bosättning" och "Rörlighet och Rotfasthet" varav jag har behandlat de två första. Han leder idag forskningen om uthållig samhällsbyggnad i ett grannskapsperspektiv vid institutionen för stad och land vid SLU, Ultuna.

⁴¹ Berg red., 1993, s. 20-29.

från historisk samhällsplanering och miljöanpassning och väsentliga kunskaper om planeringen kan hämtas utanför vårt lands gränser, eftersom många andra länder tycks ha kommit längre än oss. Sundström presenterade det stadsekologiska hjulet som grundar sig på att samhället behöver demonstrationsprojekt, vilka kan fungera som katalysator för att starta andra projekt och främja ändrade värderingar, nya livsstilar, lokala initiativ, bättre information och kunskap mm.⁴²

Ekobyar är ett exempel på sådana projekt som genom sin demonstrationsmöjlighet spritt ringar på vattnet. Ekobyar är egentligen inte alls någon modern och ny företeelse. Ebenezer Howard formulerade sina tankar i "Garden Cities of Tomorrow" år 1902. Hans vision var trädgårdsstaden som omgavs av ett bälte med jordbruksmark för att försörja staden med livsmedel. Avfallet skulle återgå till jordbruket. Det hela skulle bli små självägande välfärdssamhällen. Howard hade också en tanke om planerade städer där storleken begränsades av ekonomiska och framförallt miljömässiga skäl. Han kommenterade sina ritningar med att den färdiga planen inte kan upprättas innan platsen bestämts, vilket även visar på kunskap om platsens betydelse.⁴³ Platsbetydelsen är som jag har förstått något som Berg också poängterar och lyfter fram i sitt arbete. Hur relationen och respekten till platsen hanteras tycks vara en av de aspekter som har stor betydelse för hur uthållig en byggd miljö kan vara.

Den första generationens hållbara stadsbyggande var ekobyarna, medan den andra rörde sig om sådana demonstrationsprojekt som bomässa Bo01 och Hammarby Sjöstad. Idag genomförs den hållbara stadsbyggnaden helt på marknadsmässiga villkor. Den har i flera avseenden blivit vardag. Den ekonomiska gångbarheten är något som jag även återkommer till då jag behandlar den ekonomiska hållbarhetsdimensionen i ett senare avsnitt. Miljöarbete i vardagen kan innebära att kontrollera vad som kommer in och ut ur hushållet, minska användningen av ändliga naturresurser, välja bort produkter med svårnedbrytbara beståndsdelar och att effektivisera energi- och materialanvändningen. Samhällsplanering på ekologiska grunder skiljer sig från tidigare praktiserade planeringsideal.

---

⁴² Sundström ur Berg, red., 1993 s. 53- 61.

⁴³ Rådberg ur Berg red., 1993, s. 92-94.

Per G. Berg har definierat sju resurser (dynamiska aspekter) för hållbar stadsutveckling: fysiska, ekonomiska, biologiska, organisatoriska, sociala, historiska och estetiska⁴⁴;

Fysiska resurser: Rent vatten, luft, energi, jord osv. tillgängligt för boende i ett område.
Ekonomiska resurser: Hus, vägar, verktyg, kunskap och ekonomisk service av värde för de boende i ett område.
Biologiska resurser: Arter, biotoper och ekosystem i natur- och kulturlandskap nära området.
Organisatoriska resurser: Planer, lagar, förordningar, service och regler kopplade till området.
Sociala resurser: Relationer och lokala samarbeten i området. Låga flyttantal inom området. Hälsostatus hos boende i området.
Estetiska resurser: Sinnesintryck (visuella, auditiva, taktila osv.) påverkar individens uppfattning och sinnesstämning i ett område.
Historiska resurser: Kunskap om äldre och yngre historia och kulturella mönster. Närvaro av konst, traditioner och ceremonier i området eller av stor betydelse för området.

De sju resurserna kan tillgodoses på olika sätt beroende på situation och skala på projektet. Nedan följer några förenklade exempel för hur resurserna kan tillgodoses vid utveckling av så kallade ekobyar⁴⁵:

Fysiska: Skapa bra energihushållning. Förnybara energikällor. Lokala kretslopp. Kvalitativa och hälsomässiga material. Lokal odling och närproducerade livsmedel. Ordna materialhushållning, återbruk och återanvändning. Välja vatten- och avloppssystem som minskar utsläpp.
Ekonomiska: Juridiskt stöd vid upphandling. Ordna bra finansiering genom att jämföra lån. Utveckla informella lokala tjänste- och varuutbytessystem. Utveckla system för gemensamt ägande och förvaltning.
Biologiska: Gynna naturvärden i närområdet. Ordna inre grönstruktur på området. Utveckla värdefulla vattenmiljöer i närområdet. Skapa gröna allmänningar.
Organisatoriska: Tydliggöra hur privat respektive offentlig mark ska användas. Tillgodose behov av goda kommunikationer och transportmedel. Möjliggöra för kommunikation globalt (med Internet) och lokalt (intranät och lokaltelefon).
Sociala: Skapa såväl avskildhet som mötesplatser för de boende. Gynna sociala nätverk och kontakter över generationsgränserna. Arbeta för att förbättra de boendes hälsa.
Estetiska: Utforska vilka visuella, auditiva och taktila tilldragelser som finns på platsen för att se vilka möjligheter som bjuds.
Historiska: Se till platsens fornhistoria, landskapets och naturområdenas historia mm för att få en historiemässig grund och relation till platsen och området. Gynna värdefull konst, arkitektur och form på platsen.

⁴⁴ Berg, Cras-Saar & Saar, 2002, s. 96.

⁴⁵ Ibid., s. 96.

De sju resurserna för en hållbar miljö tycks alla vara viktiga och användbara för att kunna skapa en väl fungerande och hållbar plats. De kan förmodligen användas som ett styrmedel för att upprätta checklistor och liknande vid exempelvis planering av miljömässigt hållbara områden. Det gäller dock att erinra sig att varje plats är unik och att det är platsens unika landskap, vegetation, klimat, jordmån, berggrund, topografi osv. som skapar de fysiska förutsättningarna för hur platsen kan användas. Detta innebär att varje plats måste finna sin egen väg till stadens och världens uthållighet. Berg har som tidigare nämnts själv varit engagerad i flera olika projekt för uthållig byggande och ekobyar. Ett exempel är Hågaby i Uppsala där han var involverad i planeringsarbetet och även bosatte sig. När Hågaby projekterades och planerades drog planerarna nytta av tidigare ekobyggprojekt och de kunskaper och erfarenheter fanns. Hågaby kan därför sägas vara resultatet av 25 års utveckling av eko-byggande och boende i Sverige. Vid planeringen av bostadsområdet sammanställdes Bergs sju resurser för en hållbar miljö, vilket kan ha bidragit till ett mer uthålligt område. Byggandet inleddes 1995 och området tycks vara mer socialt, ekonomiskt och ekologiskt hållbart än andra som byggdes vid samma tid framförallt genom brukarmedverkan och en miljö- och resurssnål teknik.⁴⁶

Planering och projektering för bevarande av naturlig vegetation såsom grönytor i bebyggelse anses ofta viktigt för en miljömässigt hållbar miljö. Sedan 1972 har landskapsarkitekten Clas Florgård arbetat med projektet "Naturmark i bebyggelse" liksom med miljövärdering och skötselplanering. Mark och växtlighet har stor betydelse i staden eftersom de förbättrar klimat och kan minska luftföroreningar. Detta gäller för både befintlig och nyanlagd växtlighet, men fördelen är att den bevarade naturen är "klar" att användas av de boende. En av de främsta anledningarna att bevara natur är dess positiva effekter på miljö och biologisk mångfald och möjligheterna till rening av luft och vatten. Naturen har också ett ekonomiskt värde då den dels bidrar till att människor bor kvar inom ett område i större utsträckning än i ett område med brist på natur, men också fungerar som en viktig fritidstillgång för människor med små resurser. Ett av de största hoten mot grönska i staden är förtätningstryck. Florgård lyfter fram två principer för stadsnatur i en hållbar stad, dels att bevara befintlig natur och dels att skapa nya naturliknande biotoper - med biologiska resurser i jorden eller med plantering.⁴⁷ Dessa principer används som regel vid nybyggnation. Ett exempel på detta är vid planeringen av tidigare nämnda Hågaby där bevarande av befintliga uppväxta träd eftersträvades, liksom ekskogen i Hammarby Sjöstad, vilket jag återkommer till. Denna vegetationsplanering kan dels ge en stärkt grönstruktur på området, men också ge en ökad biologisk mångfald. Detta är aspekter som är särskilt relevanta för landskapsarkitekten att ta hänsyn till. Ökad förståelse för de ekologiska processerna, liksom för hur ekologisk skötsel kan fungera är dock önskvärda. Forskning inom området pågår exempelvis vid SLU, Alnarp.

---

⁴⁶ Berg, Cras-Saar & Saar, 2002, s. 19.

⁴⁷ Boverket Florgård, "Närnatur i stad – värden och användning" <http://www.boverket.se>.

Ekonomisk hållbarhet

Ofta sägs det att ökad tillväxt leder till förbättrad miljö eftersom våra ökade inkomster stimulerar till miljövard. Jag skulle snarare vilja uttrycka det så att ekonomisk tillväxt bidrar till mer miljövänlig och resurssnål teknik samtidigt som fysisk resursanvändning ökar. Tillväxt behöver inte alltid leda till ökad miljöbelastning utan bör också kunna fungera tillsammans med minskad belastning. Världsbanken tycks mena att en del miljöproblem förvärras medan andra förbättras som en följd av inkomstillväxt kan. Motsatsförhållandet mellan miljö kvalitet och BNP-ökning är kortsiktigt eftersom ökad BNP leder till teknikutveckling som i sin tur kan leda till en förbättrad miljösituation.

Ett av de största hindren för att nå en hållbar stad är enligt miljöekonomen Kenneth Hermele "den ömsesidiga dövheten" som till stora delar beror på den dogmatiska "antingen eller"- inställningen.⁴⁸ Hermele menar att även om tillväxten ofta skadar miljön kan den vara ett missvisande mått på välfärd. Ett mått på utveckling är däremot FN's Human Development Index, HDI. Detta kompletterar tillväxtmåttet BNP per person med uppgifter om förväntad livslängd och kunskapsnivå. Det ger en mer sann och rättvis bild av ett lands utveckling. Länder som satsar på utbildning och hälsovård gynnas av detta mått. Utvecklingsländer med stora klassklyftor hamnar längre ner. Hermele är själv ekologisk ekonom och menar att HDI inte tar hänsyn till ekologiska aspekter. Han har därför utvecklat en modifiering av FN:s index som han kallar Sustainable Human Development Index, SHDI. I detta mått tas ekologiskt fotavtryck med i stället för förväntad livslängd. Uttrycket ekologiskt fotavtryck härstammar från de två ekologerna Mathis Wackernagels och William Rees. Det ekologiska fotavtrycket tar hänsyn till hur stor produktiv yta som behövs för att tillgodose landets konsumtion men dessutom räknas även den yta in som behövs för att ta hand om de restprodukter som bildas. I-länderna har i genomsnitt 7,22 ha fotavtryck per person, jämfört med Afrikas 1,33. Indexet visar att länder som Kanada, Sverige och Brasilien förbättrar sina situationer jämfört med vanlig HDI.⁴⁹ Ett land med hög omsättning och god ekonomisk tillväxt är således inte automatiskt ett land med en hållbar utveckling. Även om vi bygger ekologiskt riktiga bostadsområden rör vi oss mer och förbrukar mer energi än vad en människa i ett utvecklingsland normalt gör. En fortsatt utveckling av näringsliv och vardagsliv bör vara möjlig samtidigt som fokus ligger på miljöfrågor för att på så vis trygga en miljömässigt hållbar utveckling.

Ekonomisk hållbarhet kanske kan ses som en förutsättning för ekologisk hållbarhet. Lars Marcus och Alexander Ståhle har genom forskning försökt visa hur staden består av en serie överlagrande system av sociala och ekonomiska

---

⁴⁸ Kenneth Hermele är ekonom och föreläsare med inriktning på hållbar utveckling, ekologisk ekonomi och utvecklingsfrågor. Han har skrivit ett flertal böcker om globalisering och ekonomi. En av dem har den talande titeln "Vad kostar framtiden? Globaliseringen, miljön och Sverige". Han är uppenbart kritisk mot ekonomisk tillväxt. Han menar att det främsta intresset för världens regeringar under 1900-talet ofta var god ekonomisk tillväxt, vilket tycks ha bidragit till en ovilja att förändra system och mönster tills det står klart att miljöförstörelsen direkt hotar statens ekonomiska intressen.

⁴⁹ Hermele, 2002, s. 117-127.

förhållanden, som alla vilar i ett gemensamt rumsligt system.⁵⁰ Detta rumsliga system är både grundläggande och långsiktigt i sin verkan. Forskarna anser härvid att ekonomisk hållbarhet kan vara det mest strategiska ramverket för en hållbar stadsutveckling.⁵¹ I detta sammanhang är det särskilt relevant att skilja på begreppen miljöekonomi och ekologisk ekonomi, som ofta blandas ihop.

Vilken ekonomi som för världens länder är att föredra för att gynna en långsiktig hållbar utveckling har diskuterats. Eva Friman, ekonom vid Centrum för Miljö- och Utvecklingsstudier, Uppsala Universitet har gjort en jämförelse mellan de två begreppen miljöekonomi och ekologisk ekonomi⁵²:

Miljöekonomi	Ekologisk ekonomi
<ul style="list-style-type: none"> - sätta pris på miljön - definiera äganderätter - fortsatt tillväxt - svag hållbarhet - hållbar ekonomisk tillväxt 	<ul style="list-style-type: none"> - investera i miljön - minska genomströmningen - redistribuera resursanvändning (skapa alternativ teori, baserad på ekonomins natur som beroende) - stark hållbarhet - icke-växande genomströmning

Den ekologiska ekonomin tycks vara att föredra framför den klassiska miljöekonomin. I den ekologiska ekonomin fungerar ekonomin som ett beroendesystem med miljön som konsumtionsbas. Om det ekonomiska systemet inte är fritt flytande kan miljöpåverkan minimeras och miljökriser möjligen undvikas lättare.

En kvalitativ tillväxt som är hållbar och därmed ekologiskt effektiv kan gynnas genom ett antal olika faktorer enligt Lars-Olle Larsson, expert på hållbarhetsredovisning. Faktorerna kan tillämpas i såväl företagsstrukturer som planeringsarbete. Några exempel är minimeringsåtgärder såsom minskning av materialanvändning i varor och tjänster, minskning av energianvändning i varor och tjänster och minskning av giftanvändning/spridning. Utökning av materialåtervinning i kombination med maximering av uthållig användning av förnybara resurser är också en faktor med stor effekt på en hållbar utveckling. Andra faktorer kan vara förlängning av produkters livslängd och ökning av produkternas tjänsteandel. Den strategiska ekonomiska effektiviteten innebär då att ett företag som tillämpar dessa faktorer agerar på ett sätt som kan stödja hållbar utveckling.⁵³ Eko-effektiviteten omfattar endast två av hållbar utvecklings komponenter, den ekonomiska och den ekologiska. Den sociala aspekten lämnas utanför, vilket kan utgöra ett problem.

⁵⁰ Marcus & Ståhle, 2005-2006. Jämför gärna med så kallat Space Syntax.

⁵¹ Ibid.

⁵² Eva Friman, Centrum för Miljö- och Utvecklingsstudier, 2007-09-13; <http://www.sagarmatha.se/gek/GEKII2006Ekolek.pdf>

⁵³ Larsson, 2002, s. 143.

Social hållbarhet

Att den sociala aspekten utelämnas är inte ovanligt. En anledning till att den sociala hållbarhetsdimensionen inte nämns i lika stor utsträckning som ekologisk och ekonomisk hållbarhet är att det inte finns lika mycket forskning gjord på området. Det finns följaktligen inte heller särskilt mycket litteratur på ämnet social hållbarhet på en mer övergripande nivå och heller ingen tydlig definition på vad begreppet egentligen innebär.⁵⁴ Ämnet är emellertid inte nytt, men har inte aktualiserats förrän på senare år genom arbete och projekt av bland andra Boverket och Folkhälsoinstitutet.

Ett socialt hållbart samhälle kan sägas uppfylla grundläggande mänskliga behov samtidigt som utvecklingen är långsiktigt stabil. Christer Sanne, forskare och författare menar att den sociala hållbarheten därför måste förenas med ekologisk och ekonomisk hållbarhet. Den sociala dimensionen kan därför också inrymma den kulturella, som sällan nämns tillsammans med de övriga aspekterna. Precis som med de andra dimensionerna av hållbarhet är det svårt att ringa in en definition av begreppet social hållbarhet. Det är lättare att definiera vad som inte är socialt hållbart: kriminalitet, segregation, missbruk, diskriminering och så vidare.⁵⁵ Möjligheten att förstå innebörden av social hållbarhet kompliceras dessutom av att det som uppfattas som en god livssituation av någon inte är det för en annan. Vad som är socialt hållbart varierar därtill mellan olika kulturer. Många olika fenomen kan leda till social ohållbarhet. Det kan röra sig om arbetslöshet, bidragsberoende, bristande utbildning, kulturell fragmentering och ignorans, kommunikationssvårigheter, regional koncentration kontra utglesning mm. Social hållbarhet kan innebära att det finns möjlighet att rätta till sådana problem och arbeta för att undvika dem i framtiden. För att kunna påstå att något är socialt hållbart krävs att människor och kulturer hinner anpassa sig till nya förhållanden och förutsättningar.

Social hållbarhet kan vara så enkelt som att försöka att se sig själv i andra. Då skapas förutsättningar för såväl social hållbarhet som solidaritet. Om det centrala för att hålla ihop samhället anses vara lönearbete och sysselsättning i kombination med integration blir det ett problem att klyftorna ökar systematiskt.⁵⁶ Det är en problematisk utveckling eftersom det undergräver en hållbar utveckling. En ny välfärdsmodell med större möjligheter till interaktion och möten människor emellan kan vara en hjälp på vägen. I Sverige Folkhälsoinstitutet den myndighet som framförallt arbetar för att främja folkhälsa och social hållbarhet. Elva folkhälsomål har utarbetats av Folkhälsoinstitutet. De olika folkhälsomålen är övergripande och omfattar olika aspekter som på olika sätt berör den enskilde

---

⁵⁴ Brist på sammanställningar och litteratur enligt uttalande av Margareta Tham som arbetar med frågor kring social hållbarhet, WSP Analys och Strategi, 2007-10-16. Tham hänvisar till folkhälsoinstitutets måluppställning och medger att bristen på definitioner och riktlinjer är ett problem i det vardagliga arbetet där social hållbarhet behandlas.

⁵⁵ Social hållbarhet – texter från kursen Socialpolitik och planering vid KTH, 2004, 2007-09-13; http://www.infra.kth.se/courses/1H1163/kursbok_soc_hallb.pdf

⁵⁶ Uttalande av Ursula Berge, chef på Akademikerförbundet. Berge gjorde uttalandet för det nu nedlagda Hållbarhetsrådet, 2007-10-09; http://www.hallbarhetsradet.se/templates/Hallbarhetsradet_Debatt_Closed.aspx?id=1298

invånaren. Sammantaget ska de skapa goda förutsättningar i samhället för en god hälsa hos hela befolkningen i samarbete med kommuner, landsting, frivilligorganisationer och en rad andra aktörer. Folkhälsoinstitutet tar också fram indikatorer på hur väl målen nås och uppfylls. Livsvillkor, produkter, miljöer och levnadsvanor står i fokus för den nationella samordningen av folkhälsoarbetet.

Folkhälsoinstitutets elva folkhälsomål syftar bland annat till delaktighet och inflytande i samhället. De är särskilt viktiga för personer som är ekonomiskt och socialt utsatta. Ekonomisk och social trygghet liksom trygga och goda uppväxtvillkor är också avgörande för folkhälsan, framförallt på lång sikt. För att minska den arbetsrelaterade ohälsan sker insatser för ökad hälsa i arbetslivet. Detta görs även genom mer hälsofrämjande hälso- och sjukvård genom förebyggande arbete för att motverka sjukdom och ohälsa, vilket yttrar sig i exempelvis insatser för ökad fysisk aktivitet. En god hälsoutveckling gynnas om människan har möjlighet att delta i fysisk aktivitet och idrott. Sunda och säkra miljöer och produkter i kombination med förbättrad information och kampanjer för goda och sunda matvanor ger också en bättre hälsa. Även frågor om trygg och säker sexualitet liksom information om smittspridning hanteras av institutet. Tydliga miljömål som gynnar folkhälsan är enligt folkhälsoinstitutet en utvecklad kretsloppsstrategi och en säker trafikmiljö.⁵⁷

De miljöpsykologiska aspekterna har fått ta större plats i planeringen på senare år. Forskningsresultat inom miljöpsykologin kan implementeras i projekt där hållbarhet är mål eftersom en god utemiljö kan främja social hållbarhet. Användarvänliga och väl utformade grönytor i anslutning till bostaden kan främja såväl fysisk som psykisk hälsa. I en nyutkommen skrift från stiftelsen Arkus presenteras samband mellan den fysiska/psykiska hälsan och utemiljön. En god utemiljö kan ha en positiv inverkan på människans återhämtning, hälsa och välbefinnande.⁵⁸ Människan tycks också känna sig som mest hemma och tillfreds i miljöer och landskap som passar ihop med nedärvda minnesbilder av de landskap som är mest lämplig för oss att överleva i.⁵⁹

Begreppet KASAM – känsla av sammanhang har myntats av Aaron Antonovsky. Begreppet kan användas som ett mått på hur begriplig, hanterbar och meningsfull vår situation är. En stark KASAM kan nås i ett miljömässigt hållbart samhälle som utvecklas och anpassas efter de olika förutsättningar som finns. Om samhällsplaneringen är hållbar utformas goda, gemensamma miljöer och kommunikationen människor emellan stärks, vilket i sin tur ökar förståelse och bidrar till kunskapsspridning. Ett konkret exempel kan vara att föra dialog med berörda människor vid utveckling av t.ex. grönsplaner.⁶⁰

---

⁵⁷ Folkhälsoinstitutet, 2007.

⁵⁸ Myhr, 2007, s. 15. Arkus är en stiftelse som syftar till att vara ett forum för arkitekternas kunskaps- och kompetensutveckling. Skriften "Utemiljö och Hälsa" presenterar aktuell forskning om den urbana grönskans betydelse för människor fysiska och psykiska hälsa.

⁵⁹ Ibid., s. 17.

⁶⁰ Berg red., 1993, s. 179-181. Aaron Antonovsky är professor i medicinsk sociologi vid Ben Gurion University, i Israel. Han har verkat inom den medicinska sociologin och undersökt relationerna mellan människans hälsa, biologiska och sociala egenskaper och samhällets utformning i stort.

I boken Hälsans Mysterium vidareutvecklar Antonovsky begreppet KASAM och gör en formell omdefiniering;

”Känslan av sammanhang är en global hållning som uttrycker i vilken utsträckning man har en genomträngande och varaktig dynamisk känsla av tillit till att (1) de stimuli som härrör från ens inre och yttre värld under livets gång är strukturerade, förutsägbara och begripliga, (2) de resurser som krävs för att man skall kunna möta de krav som dessa stimuli ställer på en finns tillgängliga, och (3) att dessa krav är utmaningar, värda investering och engagemang”.⁶¹

Personer som upplever en stark KASAM genom sin förmåga att hantera spänning kan därför stärka och förbättra sitt hälsotillstånd eftersom den också kan ha direkt fysiologiska effekter.⁶² Detta skulle innebära att en person med stark KASAM har lättare att hantera problem, stress och risker i sin omgivning och därför också lämpa sig bättre för att behandla hoten mot vår miljö. Det vill säga att en stark KASAM kan ge en mer hållbar social situation för individen. Det kan förbättra förmågan att anpassa sig till nya levnadsvillkor, vilket är nödvändigt för att nå en miljömässigt hållbar utveckling. Just termerna meningsfullhet, begriplighet och hanterbarhet är viktiga i landskapsarkitektens arbete. Jag redogör för hur dessa begrepp kan hanteras och arbetas utifrån i ett senare avsnitt.

---

⁶¹ Antonovsky, 2002, s. 41.

⁶² Ibid., s. 41.

Ett samtida europeiskt perspektiv på hållbarhet – ”Landscape and sustainability”

En avsevärd del av dagens forskning och arbete i Sverige baseras på tidigare nämnda antologier. Målsättningarna kan prövas på ett konkret område i vårt dagliga arbete som landskapsarkitekter. Den aktuella utgångspunkten kan konkretiseras och strävan efter uthålliga lösningar kan därför bli en del av det vardagliga arbetet, vilket jag analyserar genom en fallstudie av Hammarby Sjöstad i Stockholm längre fram i rapporten. För att kunna stämma av med vad som hänt på hållbarhetsområdet i Europa har jag valt en mer samtida bok på ämnet, den brittiska ”Landscape and sustainability” som landskapsarkitekterna John F. Benson och Maggie H. Roe är redaktörer för (2000).⁶³ Jag har valt att studera den eftersom ett vidare spektra inom hållbarhetsområdet behandlas samtidigt som ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet tas upp. Boken ger ett europeiskt perspektiv på aktuella hållbarhetsfrågor och är rik på exempel, något jag saknat i den tidigare refererade litteraturen. ”Landscape and sustainability” inriktas mot landskapsarkitektens roll i hållbarhetsarbetet och diskuterar förutom de tekniska aspekterna som resurshushållning och materialval även etik och sociala dimensioner samt hur hållbarhetsteorierna kan implementeras i det dagliga arbetet. Författarna går således ett steg längre än vad som gjorts i den tidigare refererade litteraturen. De knyter även samman de tekniska aspekterna med frågor om etik, estetik, kvalitet etc. Just denna metod att sammanföra de olika aspekterna understryker också vikten av samverkanslösningar för att nå optimala lösningar, vilket jag också kan förstå efter att ha behandlat föregående avsnitt.

Medvetenhet om etiken inom hållbar utveckling är ett sätt för landskapsarkitekten att relatera till estetiska, sociala och ekologiska värden. Det är något som landskapsarkitekten Ian H Thompson behandlar i boken. Han har en filosofisk bakgrund, vilket kan tänkas bidra till att han just poängterar etikens betydelse för landskapsarkitektens professionella utövande. Enligt Thompson grundar sig landskapsarkitektens roll traditionellt i tre dimensioner; den estetiska, sociala och miljömässiga. En syntes av god design samtidigt som sociala och miljömässiga mål nås kan anses vara det optimala samtidigt som en medvetenhet finns om vad som är etiskt och moraliskt försvarbart.⁶⁴ Medvetenhet i den skapande handlingen liksom svårigheten med vad som är etiskt berättigat är något jag fördjupar mig inom i ett senare avsnitt.

En annan av de svårigheter jag som landskapsarkitekt står inför i hållbarhetsarbetet är hur jag värderar landskapet och de möjligheter till ersättnings- och kompensationsåtgärder som finns. Det utgör en del av en ekonomisk hållbarhet. Den ekonomiska aspekten tar stort utrymme i ”Landscape and sustainability”. Colin Price, professor i miljöekonomi menar att ekonomin inte behöver något eget berättigande inom hållbarhetsdiskussionen eftersom ekonomin i sig självt bygger på principer om hushållande och investering för framtiden (se Sören Bergström i tidigare avsnitt). Ett problem är den snäva

---

⁶³ ”Landscape and sustainability”, redaktörer Benson & Roe, 2002. Jag har vid litteratursökningar inte kunnat hitta någon svensk motsvarighet till boken, varför jag valt att behandla denna.

⁶⁴ Thompson ur Benson & Roe, 2000, s. 12.

definitionen av ekonomisk hållbarhet eftersom den främst gynnar ekonomin och kanske inte nödvändigtvis samhället i stort. Price menar att ekonomens främsta mål bör vara en hållbar lösning, liksom för alla andra yrkeskategorier. En landskapsarkitektonisk vinkling kan vara att arbeta med kompensations-, minimerings-, och återställningsåtgärder.⁶⁵ Relativa värden som tillåts förändras över tid och variera i värde kan därför vara bättre än att försöka begränsa utvecklingen om målet är en hållbarhet och uthållighet. Landskapsvärden bör därför kunna inkluderas i de ekonomiska analyserna samtidigt som jag kan förstå att landskapet är svårt att värdesätta och framtidens landskap omöjligt att förutspå. Definitionen av en hållbar utveckling som kretsar kring att inte riskera framtida generationers möjlighet till landskapsupplevelser, är problematisk enligt Price. Problemet är att den förutsätter minimi- och maximinivåer samt jämförande standard.⁶⁶ Dessa förhållanden som även berör sociala aspekter kan vara svåra att hantera för landskapsarkitekten.

En ökad inriktning på sociala frågor eftersträvas ofta i dagens samhälle. Landskapsarkitekten Maggie H Roe menar att sociala strukturer och sociala lärdomar bör vara två huvudteman för att kunna diskutera hållbarhet i relation till landskapsarkitektur, samtidigt som frågan om vad social hållbarhet egentligen innebär är väldigt komplex. En användning av begreppet social hållbarhet tvingar fram politiska debatter om framförallt social uteslutning, miljömässig etik och demokratiska system. Aspekter som är viktiga att diskutera är därför bland annat demokrati, brukarmedverkan, att ge kraft och auktoritet till medborgarna, social rättvisa, gemenskap och beslutsfattande. Vidare menar Roe att det är få landskapsarkitekter som idag har hanterat problemet med att inkludera och förstå de sociala aspekterna i hållbar utveckling, som är så pass viktiga för landskapsplanering och design.⁶⁷ Vad som är socialt hållbart tycks dessutom variera över tid och med konjunktur och rådande politiskt styre. Det kan komplicera landskapsarkitektens arbete för social hållbarhet. Ett annat problem kan vara samhällets syn på en ekologisk livsstil som något mer obekvämt, begränsande och ibland till och med något som ger lägre status.⁶⁸

Människans beteende, hennes attityd till förändring och hennes livsstil är som jag kunnat se något återkommande i hållbarhetsdiskussionen. Det är aspekter som verkar ha stor betydelse för vilket resultat som kan uppnås. Att involvera individen i arbetet för hållbar utveckling kan tänkas ge positiv effekt. Individen engageras och uppmuntras således till individuella insatser.

Landskapsarkitektens yrkesroll och förändringen av den kan som ett resultat av ökad brukarmedverkan komma upp till diskussion. Möjligheten för landskapsarkitekten till olika slags arbete och potentialen att verka i olika skalor lyfts fram. Brukarmedverkan och arbete som ger utrymme för allmänhetens åsikter är viktiga delar, samtidigt som Maggie H. Roe och Maisie Rowe menar att

---

⁶⁵ Price ur Benson & Roe, 2000, s. 33-35. Jämför gärna med Erik Skärbäcks ”Balanserad Samhällsbyggnad” för olika kompensationsåtgärder och hur de praktiskt kan användas i landskapsarkitektens arbete för en hållbar utveckling.

⁶⁶ Ibid., s. 36.

⁶⁷ Roe ur Benson & Roe, 2000, s. 52.

⁶⁸ Ibid., s. 52.

det egentligen är få landskapsarkitekter som har tillräcklig kunskap eller intresse nog för att kunna hantera den typen av projekt. Landskapsarkitekten tvingas i sådana projekt att också hantera konfliktlösning och kommunikationsproblem och att försöka hantera dem med hjälp av erfarenhet, kommunikativ förmåga och omdömesgillhet. Dialog, lyhördhet och samspel är därför viktiga aspekter i hållbarhetsarbetet. Det debatteras kring huruvida processen i miljömässig planering verkligen gynnas av brukarmedverkan samtidigt som det tycks ske en förskjutning mot ökat antal projekt där allmänheten involveras i större utsträckning än tidigare och i varje projekteringssteg. Detta leder ofta till diskussion kring kvalitet i landskapsarkitekturen, särskilt i den typ av projekt där brukare medverkar. Författarna ställer sig frågan;

”Can great art or design ever result from community-based initiatives when the stated aim is to create appropriate and meaningful landscapes and does this matter?”⁶⁹

I hållbarhetsdebatten väcks då särskilt en intressant fråga där brukare medverkar – behövs den professionella kunskapen? Just vilken roll landskapsarkitekten har inom arbetet mot en hållbar utveckling diskuteras allt oftare liksom hur yrkesrollen ska hanteras. Det är ofta oklart hur och särskilt vilken roll landskapsarkitekten har som designer i de sammanhang där målet är att verka för en uthållig miljö. Det behövs fortfarande bättre förståelse mellan specialist och specialist samtidigt som dessa behöver bättre förståelse för hur samhället fungerar för att kunna skapa en hållbar stad.

Ett led i arbetet mot att skapa en bättre förståelse för landskapsarkitektur, dess värden och dess möjligheter till hållbar utveckling är den europeiska landskapskonventionen ELK, som undertecknades av ett flertal länder i italienska Florens år 2000.⁷⁰ De tre främsta aspekterna som konventionen syftade till att främja var (och är) medvetenhet om landskapets värde för det europeiska folket, tron på möjligheten till förändringar som har positiv effekt på mångfald, variation och kvalitet samt övertygelse om att den enskilda människan måste vara involverad i arbetet. Parterna som undertecknat konventionen skall gemensamt uppmuntra samarbete över riksgränser på lokal och regional nivå och, om nödvändigt utarbeta och genomföra gemensamma landskapsprogram. Även kartläggning och värdering är aspekter som ska utgöra mål för de deltagande länderna.⁷¹ De länder som har undertecknat landskapskonventionen tycks alltså ha som mål att först uppnå för att senare kunna upprätthålla en hållbar utveckling där en balanserad relation finns mellan miljö, sociala behov och ekonomisk verksamhet. Om ett harmoniskt förhållande finns mellan dessa tre hållbarhetsaspekter bör landskapet också kunna utgöra en viktig kvalitetsmässig resurs för människan som därav kan spela en aktiv roll i landskapsutvecklingen

---

⁶⁹ Roe & Rowe ur Benson & Roe, 2000, s. 252.

⁷⁰ I Sverige fick Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet gemensamt i uppdrag att förbereda för den svenska ratificeringen. Sverige undertecknade ELK den 22/2-2001. År 2006 var 20 av de 46 länder som ingår i Europarådet en del av ELK. 2007-11-13;
<http://www.landscapecitizens.se/docSV/elk.html>

⁷¹ Phillips ur Benson & Roe, 2000, s. 90-91.

och på så vis motiveras till att ta medvetet ansvar för sin livsstil och själv kunna göra en nödvändig insats för en hållbar utveckling.

Estetisk hållbarhet – uthållig estetik

Hållbarheten är alltså flerdimensionell och begreppet kan tolkas vitt samtidigt som det är svårdefinierat. Samverkanslösningar i planeringen tycks som tidigare nämnts vara det som har störst effekt på en hållbar utveckling. Det manar till flexibilitet och beredskap på förändringar. Min tolkning bli då att en miljö som kan stärka människan är en miljö som innefattar de olika dimensionerna samtidigt som den är attraktiv och lustfylld. Det hållbara alternativet bör därför kunna vara lika attraktivt som det motsatta för att människan ska lockas att sträva efter det. Den hållbara utvecklingen kan därför tyckas vara omöjliggjord om inte landskapsarkitekturen bidrar till den. Det leder oss fram till den estetiska hållbarheten och en diskurs kring en uthållig estetik. Jag tänker mig att den estetiska hållbarheten följaktligen kan ses som den hållbarhetsdimension som kan omfatta de övriga tre – ekologisk, ekonomisk och social.

Design har fått större betydelse än tidigare och omfattar andra och fler aspekter. Sociala frågor, ekonomi och hållbarhet inryms i designerns arbetsfält vilket manar till frågor om medvetenhet och meningsfullhet i skapandet.

“The evolution of design from a narrow focus on aesthetics into a richer discipline that embraces branding, services, sustainability ... even medicine... What had once been the preserve of engineers, business consultants, ecologists, and brand managers now fall within the growing purview of designers.”⁷²

Den som designar och gestaltar kan därför tänkas behöva vidga sina vyer för att själv kunna bidra till en uthållig utveckling. Den danske arkitekten och professorn Jens Arnfred menar att all god arkitektur är ekologisk, men att all ekologisk arkitektur inte nödvändigtvis alltid är god.⁷³ Det kan också tolkas som att: Landskapsarkitektonisk kvalitet + ekologisk hållbarhet = god landskapsarkitektur = hållbar landskapsarkitektur.

Om de ekologiska, ekonomiska, sociala och kulturella hållbarhetskraven tillgodoses kan den estetiska aspekten fungera som en överordnande dimension. Om jag som landskapsarkitekt arbetar för en uthållig estetik och en design som är funktionell och tilltalande kanske jag kan nå hållbarhetsmålen i vår stadsbyggnad. Den estetiska hållbarheten är för mig därför direkt kopplad till de övriga eftersom jag anser att en god stad i högsta grad bör handla om social, ekonomisk, ekologisk och kulturell hållbarhet, såväl som god och hållbar/uthållig estetik. Jag tänker mig därav att den estetiska hållbarheten kan tänkas omfatta de övriga aspekterna av hållbarhet under förutsättning att estetiken handlar om meningsskapande, medvetenhet och värderingar i och med kopplingen etik och estetik.

I detta avsnitt behandlar jag hur min tolkning av estetiken ser ut och hur den kan uttryckas och bidra till att lösa hållbarhetsproblematiken. Jag diskuterar hur landskapsarkitekten tar sig an sin uppgift, om vikten av att ärligt pröva situationen

---

⁷² Wasserman, Indexaward.dk 2007.

⁷³ Dalman, 2003. Jens Arnfred är dansk arkitekt och forskare. Han arbetar särskilt med hållbara lösningar.

och gå till grunden med sina värderingar osv. Jag ifrågasätter därav hur jag kan arbeta som landskapsarkitekt i min roll som designer och vem jag är i hållbarhetsarbetet eftersom jag vill kunna skapa en meningsfull design i mitt framtida yrkesliv. För att kunna göra detta reder jag ut begrepp som etik, estetik, kvalitet och god arkitektur.

Professor Per Friberg har sagt;

”Landskapsarkitektur är krävande. Den är beroende av platsen och villkoren där i alla möjliga avseenden: klimatet, terrängen, topografin, husen, växtligheten... Efter en försiktig analys av uppgiften kan man ändå komma fram till en definierbar gestalt som döljer många möjligheter och alternativ och kan därför fungera som diskussionsunderlag. Den kan få många olika uttryck och är därför öppen för dialog.”⁷⁴

Dialog och öppenhet är återkommande ämnen. En dialog mellan landskapsarkitekt och den som ska bruka det gestaltade verket i många fall vara positiv för utvecklingen av en uthållig miljö. Det lockar till ökat ansvarstagande som kan bidra till aktivisering hos individen, vilket kanske kan gynna en hållbar utveckling.⁷⁵

Geografen Torsten Hägerstrand menade att det landskap människan skapat är ”summan av hennes lyckade och misslyckade spekulationer” och att varje detalj grundar sig i någon eller någras beslut, kända eller okända. Karaktärsdrag har uttryckts av en enorm mängd av viljor genom århundradena. Hans uttalade önskan var ett växelvis öppnande av nya perspektiv dels genom handlingskraftiga begynnare men också genom den anonyma vidareutvecklingen.⁷⁶ Hägerstrand definierar ordet landskap som både en historiskt framvuxen provins men framförallt det som ögat länkar samman, när man betraktar omgivningen från en utsiktspunkt. Landskapet är både ett spelbräde där olika uppställningar ger olika konkreta förutsättningar men kan också ses som en historiebok, en källa till kunskap om både naturens och kulturens utveckling.⁷⁷ Landskapet är alltså ohanterligt om det enbart betraktas som en helhet och förändringarna i det verkar bara kunna förstås och hanteras om definitionen av landskapet vidgas till att omfatta allt som är närvarande istället för enbart det ur vissa perspektiv synliga.

---

⁷⁴ Birgerstam, 2000, s. 125.

⁷⁵ Ramirez, 1999, s. 32. Ramirez menar att ansvar är ett kompletterande parbegrepp till rättighet. Det innebär att om någon ska kunna få sin rätt måste någon annan ta sitt ansvar. ”Det är bra att vi respekterar varandras rätt, men det är bättre att vi tar ansvar för varandra”. Ramirez lyfter fram vikten av att kräva ansvarstagande hos människan och menar att det inte bara omfattar plikt utan också empati, vilket kan tänkas appliceras inom hållbarhetsarbetet.

⁷⁶ Hägerstrand, 1991, s. 25-27.

⁷⁷ Ibid., 1991, s. 39.

Hållbar gestaltning ger en hållbar stad och som arkitekt och landskapsarkitekt har jag därför ett ansvar att tänka stort. Den hållbara gestaltningen bör därför vara huvudmålet. Arkitekten Anders Wilhelmsson uppmanar till att ta ansvar för våra material och vår utformning.⁷⁸ Ett ökat ansvarstagande för hållbar utveckling ger en starkare känsla av omsorg och omtanke inför vår omvärld och påverkar vårt skapande.

Det färdigbyggda fungerar inte alltid i den riktning som designern tänkt sig. Det gestaltade kan ge utrymme till helt andra tolkningar än vad som avsetts. I sina designfilosofiska arbeten menar José Luis Ramirez att fysiska planerare ständigt försöker tvinga in människor i livsformer som är avsedda att hänga samman med de fysiska strukturer som skapas av människorna själva. Denna syn på design kännetecknar vår moderna etik och politik eftersom människor blir underlag för planering och därmed ett medel för makthavarnas mål.⁷⁹ En som diskuterat detta är journalisten och arkitekten Jesper Meijling som tycker sig se att det växt fram en reaktion mot de strukturer som i vårt svenska välfärdssamhälle fångar in människan och berövar henne på det mänskliga initiativet.⁸⁰ Det yttrar sig i ökade krav på brukarmedverkan och dialog. Filosofen och historikern R. G. Collingwood sa att konst kräver ett äkta samarbete mellan designern och den som ska verkställa eller bruka det designade.⁸¹ Det kan tolkas som en vilja att öppna för en värdefull dialog även mellan fackman och arkitekt och möjliggör för fler att komma till tals om funktion och utformning. Vad som är gott och bra är subjektivt och den goda landskapsarkitekturen är vida öppen för komplett skilda tolkningar. Det som är det bästa för dig är inte nödvändigtvis ens bra för mig, varför det är särskilt relevant med en god dialog.

Landskapsarkitekten har genom sin direkta verkan på den fysiska miljöns utformning en aktiv roll i stadsbyggandet som måste tas på allvar. I sitt designutövande är landskapsarkitekturen performativ och skapar utsagor som får något att hända och förändras. Betraktad ur detta perspektiv handlar landskapsarkitekturen för mig om iscensättningar tillkomna av sin tids värderingar och attityder, samtidigt som den också skapar attityder och värderingar. Den är då en källa till såväl kunskap som historia och kan därav ha en stor inverkan på människans liv. För att kunna skapa god landskapsarkitektur och hantera den ambivalens som råder inför de möjliga lösningar som finns anser jag att en medvetenhet är önskvärd. När jag uttrycker något genom min gestaltning blir jag medveten om det samtidigt som mina erfarenheter både kan vara medvetna och omedvetna, vilket jag utvecklar ytterligare senare. Våra sinnesupplevelser och minnesbilder bär vi med oss och dessa bidrar till den värld vi faktiskt är med och skapar.

---

⁷⁸ Wilhelmsson, 2007. Arkitekten Anders Wilhelmsson höll den 16/10- 2007 en provföreläsning vid KTH Arkitektur på ämnet Hållbar Gestaltning. Wilhelmsson har arbetat med flytten av Kiruna stad där förslaget till flytt grundar sig i just hållbarhet. Wilhelmsson började arbetet med en genomgång av vilket liv som finns i staden för att kunna se vilka behov som måste tillgodoses och därigenom komma fram till lösningen att bygga lågt med hög densitet.

⁷⁹ Ramirez, 2002, s. 30.

⁸⁰ Meijling, 2007.

⁸¹ Collingwood, 1968 [1938], s. 239.

Organisationen INDEX – Design to Improve Life är en global, icke vinstdrivande organisation, som fokuserar på hur design kan förbättra viktiga aspekter för mänskligt liv över hela världen. Index Award, som delas ut vartannat år i Köpenhamn är det största pris som en designer kan få. Priset går till någon som utvecklat en design som kan förbättra och stärka människor. Kategorisering av form är inte i fokus utan snarare aspekter som etnisk och kulturell hänsyn och påverkan, hållbarhet och uppfinningsrikedom. De har genom sin vice ordförande Arnold Wasserman listat de viktigaste och mest brådskande uppgifter som dagens designers, så även landskapsarkitekter måste hantera. Enligt Index är ekonomisk, social och miljömässig hållbarhet en självklarhet som måste behandlas i allt designutövande. Grön design är en annan aspekt som måste inkluderas. Det kan innebära ökad användning av ekologiskt material och miljömässigt hållbar framställning. Globalisering och social, ekonomisk och miljömässig jämlikhet/rättvisa är en annan faktor som är särskilt viktig på global nivå för att komma tillrätta med orättvisor i världen såsom fattigdom, hunger och ohälsa. För att tydliggöra vikten av design menar Index att en ökad undervisning i ämnet, både för framtida professionella praktiker men också som en kognitiv metod för alla är önskvärd.⁸² Framtiden för designers av morgondagens uthålliga samhälle tycks vara medvetenhet, förståelse, acceptans och adoption av innovativa idéer. Designern behöver därför kunna hantera de processer, metoder och verktyg som kan leda till en uthållig design. Wasserman menar att;

”Any prediction we make about the future will be wrong. What we can do is to imagine multiple possible futures and how they might unfold. This we can do by looking at the forces at work in the present environment that are likely to create change in the future.”⁸³

Det vill säga att jag endast kan göra påståenden om framtiden. Materialval och designutveckling har en stor roll i vår samtid och framtid vilket gör att jag som designer måste kunna hantera min uppgift som delaktig i en hållbar utveckling, samtidigt som en god design eftersträvas.

– Den goda staden, den goda landskapsarkitekturen

Vad kännetecknar den goda design som kan tänkas utgöra god landskapsarkitektur och finns det något som kan kallas den goda staden? Första frågan som måste besvaras är rimligen vad god betyder i sammanhanget. God kan vara något äkta, sant, medvetet eller bara helt enkelt något bra. En god landskapsarkitektur borde innebära att god formgivning såväl som att funktionella krav tillgodoses. Hållbar landskapsarkitektur innefattar också val av material och metoder som är attraktiva och har lång livstid och som skapar förståelse hos människan. Jag tänker mig att en medveten design når längre än en som skapas rutinmässigt. Frågan kvarstår ändå om vad som kännetecknar den goda lösningen på hållbar design.

För att komma vidare i detta resonemang tar jag hjälp av Ramirez diskussion kring vårt praktiska förnuft. Förnuftet är det som hjälper oss att skilja mellan gott

---

⁸² Index – Design to Improve Life, 2007-10-25;

<http://www.indexaward.dk/2007/default.asp?id=708&Article=2787&Folder=2775>

⁸³ Ibid.

och ont och att välja vad som är rätt och orätt. Det praktiska förnuftet utestänger inte det teoretiska, utan vidgar det istället och ger det en grund att stå på. Den handlingsteoretiska designteorin handlar inte om sanning utan om kvalitet, inte om vad utan om hur och inte om vad något är utan hur något görs. Designteorin säger då att en produkt inte är sann eller osann utan bättre eller sämre. Förståelseformerna är två: intuitionen och diskursen. Den första är en omedelbar förståelseform medan den andra är en indirekt förståelse. Människan har s.k. *lógos*, vilket innebär tanke och språkförmåga. Vi översätter ofta *lógos* med förnuft, vilket inte ska förväxlas med sanning.⁸⁴ Sanningen kan vara svår att nå, eftersom vi sällan kan veta vad den innebär. Ses sanningen som det rätta innebär den det säkra och trygga. Då ställs jag inför ytterligare ett dilemma - alla har en mening med livet, men kanske inte alltid ett meningsfullt liv. Landskapsarkitekten kan bidra till att skapa en meningsfull plats och miljö genom en meningsfull gestaltning vilket i sin tur kan ge förutsättningar för en meningsfull tillvaro för den som ska nyttja det gestaltade. Det gynnar också en uthållig design. Ur ett sådant handlingsteoretiskt perspektiv på design är formen själva handlingen och form oavhängig sitt innehåll. Därför finns det inte heller något som kan vara allmängiltigt vackert eller något som alltid fungerar i skilda situationer. Jag återkommer till detta samband längre fram.

Olika landskap erbjuder olika möjligheter till att kombinera och genomföra verksamheter. Beröringen med det omgivande landskapet ger olika erfarenheter, såväl emotionella som kunskapsmässiga. Hägerstrand menade att erfarenheterna kommer till oss både medvetet och omedvetet. Människans relation till sin omgivning kan därför vara relativt omedveten och det är inte ovanligt att förändringar inte uppmärksammas förrän de blir tillräckligt dramatiska.⁸⁵ Miljöhot och klimatförändringar ger upphov till reaktioner hos individen som berörs, men reaktionen tycks bero lika mycket på förändringen i sig som på vad den egentligen innebär. Landskapet kan därför fungera som en upplevelse för oss, samtidigt som det är en förmedlare av budskap.

Stadsidealet förändras och förvandlas ideligen och det råder en kamp mellan olika ideal. Ideal är en komplex företeelse och svårt att sätta fingret på. Människans ideallandskap tycks som regel vara lokalt förankrade. Eftersom vi alla bär med oss vår historia av vår omvärld och närmiljö tycks regionala trender ofta leva längre än lånade. Stadsbyggnadsidealet i väst tycks pendla mellan planerad och naturlig tillväxt. Den antika staden växte friare och mer organiskt än vad dagens planering tillåter. Om jag ser på staden som en förstenad kulturhistoria måste jag anpassa mig till den med de tekniska hjälpmedel jag har att tillgå idag. Geometrin som uttrycks i rutnätsstaden, den linjära staden och staden som ett konstverk av sammanhängande konstuttryck genom torg och parker, är alla tre olika stadsbyggnadsideal. Kunskap och debatt om stadsbyggandet tycks öka, men frågan om vad det optimala stadsidealet är förblir olöst. Kraven på ett schematiskt ideal uppfylls bara av en stad som bemöter en dominerande idé. Hägerstrand citerar den österrikiske sociologen Otto Neurath;

---

⁸⁴ Ramirez, 1995, s. 14-15.

⁸⁵ Hägerstrand, 1991, s. 41.

”Föreställ er seglare långt ute till havs, vilka bygger om sitt klumpiga skepp till en mera cirkelrund eller mera fiskliknande form... Under sitt arbete stannar de kvar på den gamla stommen och möter hårda stormar och dånande vågor. Under ombyggnaden ser de upp med att farliga läckor inte uppkommer. Ett nytt skepp växer fram ur det gamla. Steg för steg – och medan de ännu håller på att bygga tänker de redan ut en ny konstruktion och de kommer inte alltid överens med varandra. Företaget går vidare på ett sätt som vi inte kan förutse idag. Sådant är vårt öde.”⁸⁶

Stadsförändringen är kontinuerlig. Som landskapsarkitekt kan jag välja att ta hänsyn till rådande ideal eller att bidra till att forma nya. Gestaltningen blir ett påstående om framtiden och därför en viktig del i en hållbar utveckling. 1900-talsfilosofen Hannah Arendt har uttryckt att den mänskliga världens verklighetsprägel och pålitlighet framförallt grundar sig på det förhållandet att vi är omgivna av ting som är mer varaktiga än sina upphovsmäns liv.⁸⁷ Det kan vara en svårighet att koppla tankar om framtiden till den verklighet vi själva har omkring oss. Jag tänker mig att Arendts syn på detta kan förklara problemet då vi själva inte kan se slutprodukten av vårt arbete för ökad uthållighet och därför måste kunna höja blicken och förlänga perspektivet framåt hos oss stadsplanerare för att kunna se till sammanhanget idag.

Det har inte alltid ansetts som något särskilt svårt att skapa vacker arkitektur och landskapsarkitektur. Klassicismen, så som den uttrycks i framförallt renässansen och barocken, eftersträvades under perioder då det av många traditionellt tycktes uppfattas som vackert med rena linjer, symmetri och bestämda proportioner. Liksom för hållbar utveckling finns det egentligen ingen checklista för hur en vacker miljö skapas. Från våra förfäders idealiserande har vi snarare vänt oss mot ett intresse för en mer påtaglig verklighet och de villkor som där finns. En miljö som kan fungera som ett ideal tycks ofta ha renats från det som försvagar människans vardagsliv. Termen idealisering strävar efter fulländning, något som få kan uttrycka i design. Eftersom smaken heller aldrig tycks vara beständig utan förändras med tiden och omgivningens och våra behovs skiftningar, är ideal inte heller något varaktigt. Det kan tänkas vara psykologiska mekanismer som ligger bakom smaken vilket yttrar sig i att en miljö som jag finner vara vacker innehåller ett koncentrat av de kvaliteter jag saknar i min nuvarande situation.⁸⁸

Om jag kan förstå smakens psykologi, såsom filosofen och författaren Alain de Botton refererar till den kan jag också begripa hur estetikens två så kallade huvudsanningar kan undvikas⁸⁹:

1. Att det bara finns en acceptabel visuell stil
2. Att alla stilar är lika giltiga.

De Botton menar att en mångfald av stilar är en naturlig följd av våra mångskiftande inre behov som människor och att det är först om vi försöker avstå

---

⁸⁶ Hägerstrand, 1991, s. 57-61.

⁸⁷ Arendt, 1958.

⁸⁸ De Botton, 2006, s. 166.

⁸⁹ Ibid., s. 168-170.

från att vara exakta eller definitiva som vi kan komma överens om vad en vacker plats är. Det är då i princip omöjligt att skapa en plats som möts av en enstämmig åsikt om att den är vacker.⁹⁰ Vår upplevelse av något är subjektiv, varför vår bedömning också blir subjektiv. Jag kanske får rikta mig mot meningsskapande och försöka iakttä andra perspektiv än att inrikta mig mot att skapa en i första hand vacker plats. Då kanske jag istället kan försöka bedyra staden min aktning som om den vore ett utrotningshotat djur och med det som utgångspunkt kunna skapa en uthållig miljö. Det är något som Ramirez var inne på för tjugo år sedan;

”Framtidens planering är inget tillverkande av artefakter och fysiska miljöer som socialiserar människan och gör henne ofri, utan en fortgående bildningsprocess, efter det gamla och aldrig uppnådda idealet. Det är de grekiska småstädernas planering, där alla och därför ingen var planerare, och inte i det romerska rikets planering, ett storskaligt och centraliserat verktyg i maktens händer.”⁹¹

En nyskapande och vidare syn på landskapsarkitektur och design kanske är nödvändig för att kunna hantera vårt arbete mot en uthållig stadsbyggnad. Jag citerar landskapsarkitekten Ann Rosenberg:

”Instead of admiring a landscape that is ornamental, paved, groomed, and relatively static, an alternative design language would emphasise a diversity and complexity that the human component can interrelate with – water resources, wildlife habitats, edible landscapes, and urban woodlots.”⁹²

Det är ett ämne i tiden eftersom den urbana grönskans positiva effekter ofta åberopas, framförallt inom miljöpsykologin. Parker, trädgårdar, stadsträd och stadsskogar har sociokulturella värden som är viktiga för det urbana livet. Våra växande städer leder ofta till förtätning vilket kan bidra till minskade grönytor och försämrad kvalitet. Nya strategier behövs för att kunna tillgodose vårt behov av en väl fungerande grönstruktur och en god tillgång av grönytor i ens närområde. En närmare kontakt mellan forskning och praktik kan vara en tänkbar lösning för att hitta dessa verktyg som syftar till en hållbar och attraktiv grön miljö. Om jag därför ser på landskapsarkitekturen som något dynamiskt och föränderligt kan jag kanske underlätta arbetet mot en hållbar utveckling.⁹³

Arkitekten Sara Grahn menar att hållbar arkitektur måste ha en generalitet för att möjliggöra föränderlighet och en integrerad process där många olika discipliner medverkar. Grahn menar att hållbarheten måste vara integrerad i alla samhälleliga aspekter och att därför samhällsplaneraren kan vara drivande i arbetet för en hållbar gestaltning. Arkitekturen är en förutsättning för att den ekologiska tekniken ska fungera samtidigt som de tekniska systemen ger förutsättningar för arkitekturen. Ekologisk teknik utgör därför en del av design vilket kan översättas

---

⁹⁰ De Botton, 2006, s. 168-170.

⁹¹ Ramirez, 1986, Nordplan med. 1986:4.

⁹² Rosenberg, 1986, s. 81.

⁹³ Jämför gärna med Cecil C. Konijnendijks ”Urban Forestry and Trees”. Där listas de viktigaste aspekterna på ämnet såsom; form och funktion av urban skog och annan vegetation, handlingsplan för utvecklandet av urban grönska, urval av trädresurser för urban miljö liksom förvaltning av befintlig vegetation.

till teknikorienterad design i en integrerad designprocess.⁹⁴ Med generalitet menas att arkitekturen är möjlig att förändra, allmängiltigt användbar för olika ändamål och att den kan anpassas efter rådande situation för att nå optimal kvalitet, vilket alla kan tyckas vara självklara aspekter i hållbarhetsarbetet.

– Kvalitet

Om det goda blir en fråga om kvalitet, uppkommer genast frågan om det inte är väl så odefinierbart och omätbart. Är det egentligen förnuftet eller känslan som styr kvalitetsuppfattningen? Lars Strannegård är redaktör för boken "Den omätbara kvaliteten" som "Rådet för arkitektur, form och design" tog fram 2007. För att kunna få det jag tycker är bra måste jag kanske försöka definiera vad jag menar med kvalitet. Kvalitet som begrepp rymmer både mätbarheter och det som är omätbart och jag saknar verktyg för att kunna väga in de omätbara kvaliteterna i förhållande till de mätbara i en samlad granskning. Begreppet kvalitet kommer från latin och betyder ungefär "av vad" eller "hurudant". Filosofen Bengt Brülde poängterar att kvalitet som begrepp i stor utsträckning börjat användas för att värdera olika saker som exempelvis hur etik- och miljökrav uppfylls istället för att helt enkelt använda termer som bra eller värde. Kvalitet ses därför ofta som något objektivt medan värderingar anses vara subjektivt. Att säga att ett liv har hög kvalitet är detsamma som att säga att detta liv är bra för personen som lever det, vilket i sin tur är omöjligt att göra.⁹⁵

All kvalitetsbedömning vilar på någon slags kriterium, framförallt hur personens egna önsknings ser ut och hur personens mentala tillstånd ytrar sig. Ofta uttrycks att god kvalitet kan kompensera låg kvantitet om bristen på mängd av något vägs upp av omsorg om detaljer, noggrannhet och upplevelse.

Vi har alla en uppfattning av vad kvalitet innebär och att det i botten grundar sig i vilket perspektiv man väljer och vem det är som bedömer. Det tycks problematiskt finna en exakt definition av begreppet kvalitet och återigen tycks det vara subjektiviteten som är problemet. Tid, plats och kultur påverkar oss och styr våra värderingar och omdömen. Begrepp som äkthet, hållbarhet, etik, autenticitet, välbefinnande och estetik är alla kopplade till kvalitetsbegreppet. Det är i mötet och samspelet mellan det omedvetna och det medvetna som estetiken och upplevelsen av design formas. Kvalitet kan tala både genom estetiska, fysiska och funktionella upplevelser.

En hållbar utveckling verkar handla om att medvetet och eftertänksamt förvalta och utveckla de ting och miljöer som fungerar och överensstämmer med ekonomiska, ekologiska, sociala och kulturella villkor för att därav kunna nå högsta möjliga kvalitet. Den arkitektoniska kvaliteten kan därmed tolkas på olika sätt. Kvaliteten är önskvärd, viktig och värdefull i stadsbyggnaden. I professionell kvalitetssäkring definieras kvalitet och åstadkoms kvalitet för att slutligen

---

⁹⁴ Grahn, 2007. Sara Grahn höll den 16/10-2007 en provföreläsning vid KTH Arkitektur på ämnet Hållbar Gestaltning. Föreläsningen kretsade i övrigt främst kring husets funktion som skydd för människan och den stora energi som går åt till det. Grahn menar att byggnader måste kunna vara miljömässigt hållbara.

⁹⁵ Brülde ur Strannegård red., 2007, s. 175-177.

övervakas. Allt för att kunna minimera fel. Problemet är att noll fel inte nödvändigtvis är detsamma som god design och hög kvalitet i den slutprodukt som nås. Kvalitet i landskapsarkitekturen blir då en bedömningsfråga som förutsätter ett visst sammanhang i både tid och rum för att kunna pröva det enskilda fallet.

För en långsiktig hållbar designlösning ligger det nära till hands att betrakta kvalitetssäkring som något eftersträvänsvärt. Den bör då ske hand i hand med utvecklingsarbete. Kvalitetssäkring i de olika processerna, i olika led och på olika nivåer blir ett medel för att säkerställa kvaliteten och möjliggöra en miljömässigt hållbar designlösning. Det kan emellertid vara svårt att utarbeta system för kvalitetssäkring eftersom det är så individuella lösningar som är nödvändiga i hållbarhetsarbete. Det gör att strategier och rutiner ofta kan vara bristfälliga. Bedömningen av kvalitet ingår i en värderande kontext. Det leder till att det inte är tillräckligt att kunna identifiera och beskriva kvaliteter utan att göra ett aktivt ställningstagande till vilket alternativ och vilken lösning som är den bästa i ett visst sammanhang.⁹⁶ Gestaltning, val och värdering bildar därför en organisk helhet där det som eftersträvas inte enbart är rätt kvalitet utan också god landskapsarkitektur och en lämplig lösning.⁹⁷ Det ställer krav på designhandlingen och designern. Jag citerar inredningsarkitekten och industridesignern Kersti Sandin Bülow;

”Produkter med utmärkt eller undermålig kvalitet kan båda produktutvecklas i en utvecklingsprocess som håller hög kvalitet under sitt genomförande. Är däremot produktutvecklingsprocessen omedveten och ostrukturerad lär slutresultatet med största sannolikhet ha svårt att uppnå hög kvalitet.”⁹⁸

Genom hela designprocessen kan och bör kvalitetssäkringen vävas in för att få ett optimalt resultat. Allt handlar således om att göra aktiva ställningstaganden för att kunna understödja en hållbar utveckling. Frågan är om det estetiskt sköna kan fungera som ett överordnat kvalitetsbegrepp i all skapande verksamhet med syfte till form där innehållskvaliteterna ingår som nödvändiga element. Pirjo Birgerstam menar att vi bör försöka renodla och återvinna skönhetsbegreppet som ett kvalitetsbegrepp. Innan formen fått sin form är det omöjligt att säga om det som skapats är av godo eller ondo eftersom innehållet är en beroende del av formen liksom etiken är av estetiken.⁹⁹ För att främja kvaliteten i slutresultatet kan det därför vara viktigt att vänta med att bestämma sig och att framförallt våga att ibland inte veta.

Skönhetsbegreppet har traditionellt haft en stämpel på sig att vara ytligt och i viss mån även att vara oengagerat, men med de kunskaper som finns om människans behov av estetik och skönhet i sin omgivning kan det vara intressant att försöka värdesätta det högre. Problemet kan tänkas ligga i subjektiviteten vilket kan ses i uttrycket ”skönhet ligger i betraktarens öga”. Om skönheten är ett kvalitetsbegrepp tänker jag mig att formen och dess innehållsmässiga kvaliteter

---

⁹⁶ Rönn ur Strannegård red., 2007, s. 93-94.

⁹⁷ Ibid., s. 95.

⁹⁸ Sandin- Bülow ur Strannegård red., 2007, s. 66.

⁹⁹ Birgerstam, 2000, s. 161-162.

bör vara nödvändiga beståndsdelar. Då kan innehållet vara en del av formen. Eller som Birgerstam säger;

”Att skissa är att handla för att kunna förändra en sammansatt situation i enlighet med vad som är möjligt och rimligt. Det möjliga är den estetiska frågan, det rimliga är det etiska svaret”.¹⁰⁰

Då kan jag också förstå den nödvändiga och självklara kopplingen mellan estetik och etik. Även Brülde menar att konsten inte behöver värderas estetiskt utan snarare moraliskt eller epistemiskt, dvs. på basis av vad man lär sig av verket. Ur hans perspektiv är ett kvalitativt omdöme om exempelvis ett konstverk oavhängigt verkets formellt estetiska värde.¹⁰¹ Jag återkommer till detta i nästföljande avsnitt.

Den romerske arkitekten Vitruvius sa i ”Om arkitektur, Tio böcker” att arkitektonisk kvalitet handlar om estetik, funktion och konstruktion.¹⁰² Jag är med andra ord tillbaka i estetiken. För att komma vidare ska jag försöka redogöra för min tolkning av estetik för att så småningom kunna utveckla hur jag ser på den estetiska hållbarheten, eller uthållig estetik som kanske är ett rättvisare begrepp.

– Estetik som uttrycksmedel

Estetik innebär läran om skönhet och konst. Estetik är väl så viktigt för mig som landskapsarkitekt att förstå och hantera eftersom begreppet även omfattar hur jag som människa förnimmer och uppfattar den fysiska gestaltningen, dvs. hur mina sinnen berörs. Ursprungligen definierades estetiken som läran om det sköna, men omdefinierades under 1900-talet till att nu betyda läran om konsten. Estetiken studerade ursprungligen den skapande handlingen i sig men handlar idag mest om studier av upplevelser av objekt, dvs. handlingens resultat. Filosofen Platon och arkitekten Aristoteles gjorde studier av det sköna.¹⁰³ Filosofen Baumgarten introducerade estetik som en självständig filosofisk vetenskap år 1735. I sitt huvudverk ”Aesthetica” definierade han estetik som ”det sköna som en sinnenas framställning av det fullkomliga”. Därmed blev estetiken en egen disciplin. Estetiken diskuterades även under den grekiska Antiken, framförallt av Aristoteles. Från ett individperspektiv är estetik ett sätt att behandla den mänskliga reaktionen på skönhet och konst och hur människan blir varse om och uppfattar konsten. Konstens relation till det sköna och det sublimes liksom förhållandet mellan fiktion och verklighet är viktiga frågor inom estetiken liksom konstens kulturella och samhälleliga funktion.¹⁰⁴ Som tidigare nämnts är konsten subjektiv, framförallt rörande bedömning och värdering av den. Konstnärens eller designerns intention är inte alltid densamma som individens tolkning av det som

---

¹⁰⁰ Birgerstam, 2000, s. 162.

¹⁰¹ Brülde ur Strannegård red., 2007, s. 185-186.

¹⁰² Vitruvius ur Mårtelius, 1989. Vitruvius var den romerske arkitekt som författade bland annat nämnda ”Tio böcker om arkitektur”. Han levde under det första århundradet f. Kr. och refereras ofta till eftersom hans skrifter sträcker sig från arkitektur, geografi och geologi till musik. Hans verk har genom helhetsgreppet haft stor betydelse, kanske främst under renässansen då de utgjorde grunden till synen på arkitektur.

¹⁰³ Birgerstam, 2000, s. 147.

¹⁰⁴ Wikipedia – sökord ”estetik”, 2007-10-05; <http://sv.wikipedia.org/wiki/Estetik>

skapats. Konst, design och estetik hänger samman och är därmed tämligen komplexa begrepp. Jag återkommer än en gång till Ramirez som uttrycker;

”Att förstå design är att förstå hur vi kan framställa materiella konkretioner av olika slag utifrån immateriella, allmängiltiga föreställningar.”¹⁰⁵

Ramirez definierar design som avteckna eller beteckna och menar att ordet design oftast syftar till föremålets form som tillverkats av människan.¹⁰⁶ Det har ofta diskuterats om design måste vara design av något eller om design kan vara design i sig självt. Eftersom det inte går att tänka utan ett tankeobjekt bör det rimligen vara omöjligt att designa utan ett designobjekt, vilket gör att det rör sig om design av något konkret. När det teoretiseras kring design försvåras frågan ytterligare eftersom teorin kan vara för det konkreta men inte om det konkreta och därför innehåller ett visst mått av abstraktion. Den handlingsteoretiska synen på designteori innebär då att göra ”ett vad” av ”ett hur” och om jag förstår design förstår jag också hur materiella konkretioner kan framställas.¹⁰⁷ Det innebär att en designteori bara är ännu ett exempel på en teoridesign och därför en kunskap i handling. Design kan därför vara en aktivitet som ger uttryck åt en form. Idéer och erfarenheter formar den yttre verkligheten. Begreppen formgivning och design är otydliga och förväxlas därför ofta eftersom det inte finns någon distinktion dem emellan. De kan sägas betyda samma sak. Formgivaren ger en form genom sin handling – sitt givande. Formen behöver däremot inte uppfattas såsom formgivaren avsett eftersom uppfattningen av det som uttrycks är så pass individuell. I formgivningen finns följaktligen både en nytta och en estetiskt uttryckt mening, vilket jag fördjupar mig i längre fram.

Ordet skönhet har ingen estetisk innebörd enligt filosofen Collingwood. Skönheten är snarare något som vädjar till våra sinnen och känslor. Skönhet kanske ändå kan vara en estetisk upplevelse samtidigt som skönheten är subjektiv, vilket jag måste vara medveten om. Den estetiska upplevelsen är självstyrande och oberoende. Den estetiska teorin är därför inte teorin om skönhet utan om konst. Collingwood definierar konst som något aktivt och inte som en kontemplerande handling:

”Art is the community’s medicine for the worst disease of mind, the corruption of consciousness.”

Det vill säga att konst är samhällets medicin mot det korrupta samvetet. Det finns då en tydlig skillnad mellan ”äka konst” (art proper) och ”konst som teknik” (art falsely so called). Skillnaden ligger i konstens syfte. Konsten som teknik är handlingar som syftar till ett förutbestämt uttryck. Den äka konsten däremot har ingen på förhand klar bild av resultatet utan kommer till uttryck genom själva handlingen.

---

¹⁰⁵ Ramirez, 1995, s. 2.

¹⁰⁶ Ramirez, 2002, s. 1.

¹⁰⁷ Ramirez, 1995, s. 3.

Collingwood talar inte explicit om god och dålig konst utan snarare om äkta och den i hans ögon mer oäkta konst som teknik. Jag citerar;

”A bad work of art is an activity in which the agent tries to express a given emotion, but fails... In art falsely so called there is no failure to express, because there is no attempt at expression; there is only an attempt (whether successful or not) to do something else. But expressing an emotion is the same thing as becoming conscious of it...”¹⁰⁸

Det vill säga att det praktiska målet för konsthandlingen inte behöver begränsa möjligheten för meningsskapande i den och att såväl konst som hantverk kan vara goda. Att kalla något för bra eller dåligt är snarare att inskriva succé eller misslyckande. Det som egentligen återspeglas i bedömningen är därför vår egen syn på vad som är lyckat eller vad som är ett misslyckande. Frågan om det finns god/mindre god eller äkta/oäkta konst är omdiskuterad. Eftersom frågan behandlas subjektivt är det rimligen omöjligt att på ett objektivt sätt kunna avgöra vad som egentligen är bättre eller sämre och vad som är en god form. Det gyllene snittet är antagligen inte allmängiltigt. Ställer jag mig frågan om vad som är en god form kan jag antagligen inte heller finna något svar. Det är individuellt och verkar snarare grunda sig i vad som tilltalar en människa kulturellt och mentalt. Jag kanske istället får inrikta mig på en meningsfull och meningsskapande gestaltning eftersom det tycks kunna gynna en hållbar utveckling mer än ett estetiskt uttryck som applicerats godtyckligt? Jag tänker mig att en sann designhandling alltid måste ha en motiverande drivkraft och därmed ett värde.

Skönhetens problem har intresserat många. Under 1700- och 1800-talen var skönheten i fokus för många brittiska tänkare, exempelvis Shaftesbury. Han funderade kring om vi har ett estetiskt sinne med vars hjälp vi kan uppfatta skönhet. Hume var en annan tänkare som diskuterade frågan om omdömen på skönhet är subjektiva eller objektiva och om det kan finnas kriterier för skönhet. I Sverige aktualiserades estetik och skönhetsbegreppet under 1900-talet av bland andra Folke Leander. Estetik definierades då som vetenskapen om den intuitiva upplevelsen eller vetenskapen om uttrycket.¹⁰⁹

Ett visst uttryck kan ge en viss känsla, vilket gör att det inte enbart kan vara ett tekniskt uttryck. Om en viss stimuli genom ett konstnärligt uttryck ger en viss känsla kan konstnären (och även landskapsarkitekten) inrikta sig på det han eller hon önskar uppnå och konsten kan därav få ett motiv och syfte. Collingwood förenklar genom att säga;

”Art is the expression of emotion...”¹¹⁰

För att det ska fungera måste konstnären då kunna vara helt fri, men samtidigt medveten i sitt skapande och uttryck. Om jag uttrycker något blir jag alltså medveten om det och kan då även göra min omvärld medveten om det. Jag får en känsla undermedvetet som jag sedan blir medveten om för att slutligen kunna

---

¹⁰⁸ Collingwood, 1968 [1938], s. 282.

¹⁰⁹ Birgerstam, 2000, s. 148-149.

¹¹⁰ Collingwood, 1968 [1938], s. 115.

placera i en kontext och kunna uttrycka i estetiken. Jag ser det som att en medveten aktivitet genererar en viss artistisk erfarenhet som då också ger en estetisk erfarenhet vilket i sin tur innebär ett uttryck av en viss känsla och därför är s.k. ”art proper”.

Att estetik är ett uttrycksmedel diskuterades alltså i Sverige av Leander under förra seklets tidigare hälft. Estetiken kan således ses som det som uttrycks när exempelvis ett problem ska lösas. Enligt den tolkningen kanske estetiken kan vara en problemlösare, eller åtminstone en hjälp vilket gör att det bör kunna appliceras inom hållbarhetsproblematiken jag står inför. Att jag ser estetik som ett sätt att uttrycka mig leder mig in på retoriken. Vad som än ska uttryckas bör det göras med eftertanke och ett retoriskt grepp. Jan Lindhardt uttrycker retoriken som läran om hur man formar sitt språk på ett sådant sätt att man vinner åhörarna till sig och till den sak som man önskar främja. Den antika retoriken syftade till att lära ut, glädja och röra vilket återfinns i estetiken. För att hårdra liknelsen mellan retoriken och estetiken som en uttryckande handling kan Lindhardts formulering om att ”språket används när det finns behov för det” brukas eftersom människan är en ständigt skapande varelse.¹¹¹ H. G. Gadamer sa;

”Ett genomarbetat, medvetet uttalat påstående, till vilket konst (och retorik) hör, har förvandlingens karaktär.”¹¹²

Utifrån detta kan tolkas att konsten skapas med hänsyn till de läsare/åhörare som konstnären har i åtanke under sitt arbete och att konsten tolkar och tyder verkligheten genom att den ordnar och reglerar. Då blir konsten också en del av den allmänmänskliga kommunikationen även om det rena skapandet varken har regler eller mål.

Konsten kännetecknas ofta av en vilja att strukturera och en drift efter kunskap vilket inte behöver vara en motsats till upplevelsen. Jag tolkar det som att inte heller upplevelse, mening, tolkning, känsla, syfte och så vidare är endast subjektivt. Verkligheten sätter spelreglerna som ger begreppen mening och människan skapar språket för att sedan formas av det. Det kanske kan översättas till att jag som människa skapar estetiken, men också formas av den.

Människan och språket tycks alltså kunna betinga varandra. Det innebär att där det ena saknas, saknas även det andra. Språket är därför människans mest utåtriktade aktivitet samtidigt som det är den mest genuina och viktigaste designverksamheten. Om språket ses som en meningsskapande aktivitet skapar det också själva betecknaren. Språket är därför designarens designare enligt Ramirez.¹¹³ Artikulationen av betecknaren och vad som är betecknat är komplex. Betecknaren är den som utgör en fast gestalt och den som fastlägger innebörden, d.v.s. det som är betecknat. Språket kan ur det perspektivet ses som människans mest genuina skapelse och i sin tur allt meningsskapandes grundinstrument. Genom talet, denna grundläggande mänskliga aktivitet, skapar människan sin världsbild och sin egen personlighet. Språket är därför vårt sätt att ge världen en

---

¹¹¹ Lindhardt, 2005, s. 25-27.

¹¹² Ibid., s. 25-27.

¹¹³ Ramirez, 2002, s. 23.

mening eftersom det hjälper oss att ta till oss och hantera världen. Den humanvetenskapliga handlingsteorin ser inte språket i tingets utan i handlingens perspektiv. Språket är alltså att tala, aktiviteten är självändamålet.¹¹⁴ Enligt Ramirez har språket flera meningar; som system eller struktur, som förmågan att tala och som talaktivitet.¹¹⁵ Liksom språket kan missförstås kan även konsten leda till missförstånd vilket gör det särskilt viktigt att vara medveten om sin skapande handling och således om det som uttrycks. Dessa handlingar namnges oftast handlingar i substantivform där ”att handla”, ”handlande” och ”handling” är tre steg i förtingligandets process.¹¹⁶

– Design som handling – mål och mening

Ofta uttrycks att vi skapar våra mänskliga liv genom handlingen och att det är våra handlingar som säger vem vi är. Jag återkommer därför åter en gång till Ramirez som översätter detta till att handling och verksamhet är självdesign. Han anknyter till den klassiska retoriken genom att hänvisa till begrepp som kinesis och poiesis som liksom *energeia* och *praxis* är olika aspekter på samma begrepp. Processen/kinesis är det som sker, tillverkningen/poiesis är det som någon gör, verksamhet/*energeia* är vad som pågår och handling/*praxis* är det verkssamma mänskliga subjektets beteende. Tillverkning eller arbete syftar till att nå ett resultat medan att vara verksam är att handla och att låta livet upptas av en värdefull aktivitet för individen. Att handla och att göra representerar därför två olika sätt att agera i vår omgivning. Båda sätten krävs av oss samtidigt som den ena ger mening åt den andra.¹¹⁷ Längtan efter ansvarstagande och etik tyder på en undran över mening och frågor kring vad vi håller på med och vart det leder oss. Jag återkommer snart till vårt behov av meningsskapande och meningsfullhet i vår tillvaro.

Den svenske 1700-talsfilosofen Benjamin Höijer fokuserade på kunskapen i sig oavsett subjekt och objekt. Höijers identitetsfilosofi ledde till en logisk uppfattning av det absoluta och han menade att det finns en samhällskonst som är en förutsättning för samhällets hela existens. Avsikten med hans metod, speciell för hans estetiska system, var att genom en rekonstruktion av medvetandets organiska utveckling försöka komma till dess urkälla.¹¹⁸ Det kan tyckas komplicerat, men förenklas av Ramirez som förklarar att förekomsten av alla våra konkreta handlingar förutsätter en handling i sig. Om människan kan ha kunskap om något beror det på att det föreligger en kunskapshandling. Kunskapen kan i reflektionen vända sig mot sig själv och hantera reflektionen som objekt. Då blir handlingen omedelbart närvarande.¹¹⁹ Att designa är därför att handla eftersom vägen till målet verkar skapas under själva uppförandet och handlandet. I handlingsteorin studeras de processer som ligger bakom avsiktliga handlingar och rörelse. Uppfattningar och önskningar leder till ett beteende. Uppfattningen om

---

¹¹⁴ Ramirez, 1995, s. 18-22.

¹¹⁵ Ibid., s. 32.

¹¹⁶ Ibid., s. 95.

¹¹⁷ Ramirez, 2002, s. 40-41.

¹¹⁸ Benjamin Höijer, 2007-10-05;

<http://www.muslib.se/ebibliotek/STM/STM1986/STM1986Jonsson.pdf>.

¹¹⁹ Ramirez, 2002, s. 16.

hur önskan tillfredställs tycks enligt handlingsteorin vara orsaken till avsiktliga handlingar.

Vår tids överkonsumtion, slit- och slängattityd och negativa påverkan på vår omvärld manar till ansvarstagande, medvetenhet och etik samtidigt som detta också leder till behov av mening och mål i vår tillvaro för att motivera arbete som syftar till att komma tillrätta med miljöproblemen. Mål och mening är även de två svårdefinierade begrepp. Strävan i vår design blandas därför ofta samman med det som vi vill uppnå. Målet är enligt Ramirez detsamma som verket, det vill säga det som en process syftar till att nå. Processen får i sin tur sin mening genom målet. Jag tror att jag skapar mening och historia i mitt liv genom min kropp och den omgivande och ofrånkomliga fysikalitet som är nödvändig för mig. Jaget är den tankeverksamhet som sker inom den egna kroppen och de handlingar denna verksamhet leder till. Det är en faktisk meningsdesign som gör att jag kan förstå något genom någonting annat liksom jag skapar något genom någonting annat.¹²⁰ Ur det här perspektivet kan jag därmed definiera design som det som gör världen meningsfull genom min fria delaktighet i utvecklingen som enskild människa. Genom begrepp och olika system av begrepp ges mål och mening åt min tillvaro eftersom varje enskild individ själv tycks skapa sin högst individuella livsvärld utifrån sina specifika förutsättningar och behov.

Filosofen Mats Rosengren har studerat doxologin som innebär ”läran om åsikter”. Doxa är vad vi tror om världen och oss själva och episteme är hur det egentligen ligger till. Människan blir då måttet för kunskap och världen. Det doxologiska tänkandet bevarar gamla termer som kunskap, sanning, gott och ont och visar att ideologier, världsbild, politik, praktik och vetande är nära kopplade till varandra. Vår strävan efter absoluta fundament för hur något står till får oss därför ofta att missförstå oss själva och vår verksamhet.¹²¹ Det innebär att jag istället för att hitta mina sanningar och pålitliga fakta istället kan försöka skapa dem. Skapandet som sådant är därmed inte förutbestämt eller reducerbart. Jag skapar och rekonstruerar ständigt i vår omvärld. I mitt skapande lyfter jag fram det som inte nödvändigtvis är möjligt eller givet och kombinerar element på nya sätt för att framställa nya former. Genom denna möjlighet att såväl omforma och återskapa som att skapa sådant som inte fanns från början har jag ett stort ansvar för min samtid och därav även för min historia. Det ger mig ytterligare mening åt arbete för ökad uthållighet i miljön. Jag skapar inget ur intet eftersom historien och föränderligheten i framtiden är en grund för meningsskapande i tillvaron och för att därigenom skapa sig själv. Ur detta perspektiv blir jag till genom beskrivningen av mig själv och min tilltro till min tillvaro kan stärkas genom att jag försöker beskriva den. Nya benämningar och bestämningar bör även kunna öka min förståelse.

---

¹²⁰ Ramirez, 2002, s. 53.

¹²¹ Rosengren, 2006, s. 13-14.

Säkerhet, trygghet, tilltro, visshet osv. är begrepp som ofta eftersträvas men som kan tyckas vara ouppnåeliga och kanske i själva verket inte alltid särskilt önskvärda. Rosengren citerar Shakespeares Macbeth;

”För en dödlig som ni vet är största faran säkerhet.”¹²²

Ett liv som det inte är någon mening med behöver därför inte vara ett liv utan meningsinnehåll. Alla upplever vi meningsfullhet och meningslöshet någon gång i livet. En överdriven strävan efter säkerhet, kontroll och visshet kan lätt ge en känsla av meningslöshet i tillvaron eftersom det kanske egentligen är mening, energi och föränderlighet som är det jag önskar och eftersträvar. Problemet med att sträva efter visshet och tro att jag kan veta allt är att vi då får problem att hantera vår situation och de dilemman vi ställs inför. Det är i viss mån själva sökandet efter livets mening som är viktigt, eftersom det i princip verkar vara omöjligt att finna ett säkert svar. Människan är av naturen meningssökande och detta sökande efter en mening kan fungera som en drivkraft och även appliceras i arbete för en hållbar utveckling. Jag är som människa en aktiv varelse som tillsammans med andra kan skapa en gemensam och meningsfylld värld där en tilltro till framtiden kan finnas.

Faktorer som engagemang, kontroll och utmaning hos individen spelar också in. Engagemang ger drivkraft som har en direkt koppling till mening. Antonovsky (vars begrepp KASAM känsla av sammanhang behandlades i bakgrundsavsnittet) lyfter fram dessa aspekter. Engagemang är enligt honom personens förmåga att tro på sanningen och betydelsen som ligger i den, liksom innebörden av intressevärdet i det personen gör och är. En individ som har kontroll söker förklaringar till varför saker och ting händer och kan därför även betona sitt eget ansvar. Den som har kontroll känner sig ofta kapabel att handla på ett ändamålsenligt sätt. Personer som har lätt att hantera en utmaning betraktar även livets föränderlighet som regel snarare än undantag och ser det som ett tillfälle till utveckling. Meningsfullhet är motiverande och begripligheten verkar vara grunden för att kunna ta mig an en uppgift och det som gör att jag kan se på min värld som ordnad, förutsägbar och förklarbar medan hanterbarhet är en känsla av tillförsikt inför möjligheterna att möta livets problem för att hantera och förstå oss på uppgiften.¹²³ Rutiner och erfarenheter kan förse mig med de redskap som krävs för att hantera en svår situation. Livserfarenheter och en känsla för det egna jaget som kompetent och pålitligt kan ge mig trygghet i arbetet som landskapsarkitekt vilket kan underlätta skapandet av en uthållig miljö. Det hela kanske egentligen handlar om att ta ställning och att ta ansvar för sin egen lycka och välgång istället för att se mig som ett offer för rådande förhållanden?

Om design ses som meningsskapande är den som sådan därför alltid etisk eftersom vi inte kan bestämma över någon annans mening eller känslor och åsikter. Vad som är sant och gott är som vi har förstått i högsta grad individuellt. Det gör att den gestaltade formen riskerar att kunna uppfattas som ytlig. Finns det däremot ett samspel mellan formen och det sammanhang i vilken den verkar tydliggörs medvetenhet hos den som skapar. Medvetenheten tycks rymma

---

¹²² Rosengren, 2006, s. 172.

¹²³ Antonovsky, 2002.

meningsfullhet, men också värden som det nyttiga och det rätta. Dessa funktionella värden bör för mig vara en del av den skapande handlingen om syftet är en hållbar design.

– Etik, moral och värderingar – det nyttiga och det rätta

Precis som i all verksamhet har jag som landskapsarkitekt mål, normer och värden förbundna med mitt yrke. Jag har det nyttiga och det rätta att förhålla mig till. Värderingar, moral och etik hänger samman med estetik och jag behöver därför ha ett estetiskt omdöme för att kunna göra rätt överväganden med hjälp av ett praktiskt förnuft och känsla i och för mitt skapande. Kulturell bakgrund, uppväxtförhållanden osv. formar våra värderingar och tankemönster och leder oss till den landskapsarkitekt vi blir, vilket vi bör vara medvetna om. Mitt estetiska omdöme bygger på etiska överväganden som kan tänkas kombineras med och grundar sig i mitt praktiska förnuft.

Birgerstam kallar det för ”värden i skaparens vardag”. Jag har både det nyttiga (en ekonomisk hänsyn) och det rätta (det moraliskt och juridiskt riktiga) att ta i beaktning. Som landskapsarkitekt tvingas jag ofta ta ställning och vara ansvarstagande i olika situationer för att exempelvis hitta ekologiskt hållbara lösningar och försöka uppnå långsiktiga livsvärden. Olika värden kan stå i konflikt med varandra vilket bör kunna lösas med en passande bedömning.¹²⁴ Etikforskaren Gunilla Silfverberg menar att vi blir människor i kraft av våra handlingar och därmed blir vi det vi gör. Silfverbergs definition av etik och moral är att etik är vetenskapen om karaktären och handlingssättet medan moral bär mer av sociala förväntningar och uppfyllande av vissa plikter. För i princip varje yrke finns en yrkesetik i form av yrkesetiska koder (så även för landskapsarkitekten). För ett specifikt yrke finns idealtypiska normer för ett professionellt etos (den stadigt lugna och inte alltför starka känslan): service-etik, funktionell specificitet, rationalitet och universalism.¹²⁵ Det kan anses finnas en allmängiltig moral för människor och inte enbart olika professionsmoraler, även om det finns typiska specifika normer för yrket. Däremot kan denna moral få olika tillämpningar eftersom olika yrkesmoraler involverar människor genom skilda användningar av den allmänmänskliga moralen. Silfverberg anknyter till Ramirez distinktion mellan rummet som fysikalitet och platsen som en meningsskapande entitet. För att skapa en plats krävs ur det perspektivet en kombination av en viss sorts godhet och klokhet. Det innebär också Aristoteles ”fronesis” som betyder en praktisk kunskap och en förmåga att genom handling visa vad man menar med sin etik.¹²⁶ Att få grepp om en situation är första steget mot att börja begripa och förstå det som skapas eller sker och att veta kan vara ett första steg mot en egen yrkesidentitet. Det är en förutsättning för att kunna handla på rätt sätt vid rätt plats och rätt tidpunkt, något som är viktigt för landskapsarkitekten och stadsplaneraren att kunna göra.

För mig som landskapsarkitekt blir etiken särskilt viktig. Medvetenhet om vilket perspektiv som tas är för mig högst relevant– om det är människan som ställs i

---

¹²⁴ Birgerstam, 2000, s. 142-143.

¹²⁵ Silfverberg, 1999, s.41-45.

¹²⁶ Ibid., s. 109.

centrum eller om ett perspektiv inrymmer alla levande varelser inom samma moraliska värde. Helt enkelt om jag har en människo- eller naturcentrerad världsbild. Detta gäller särskilt i diskursen om miljö och hållbar utveckling. Om människan står i centrum blir synen på miljön inriktad på det som gynnar mig i första hand, vilket kan vara negativt i ett längre förlopp.

Vi återkommer till landskapsarkitekten Ian H Thompson som menar att det inom etiken finns slitningar mellan de två perspektiven, framförallt ur en miljömässig aspekt. Det ena perspektivet sätter människan i centrum, medan det andra menar att ekosystem och biosfär har moralisk status. Thompson frågar sig;

”If landscape architects are environmentalists, what ethical positions do they adopt, and to what extent can the profession be said to be furthering the cause of sustainable development?”¹²⁷

Ur den synvinkeln inrymmer landskapsarkitektens yrkesetik både personlig, professionell, affärsmässig och miljömässig etik samtidigt som estetiska värden betraktas som värdefulla. Ett visuellt attraktivt landskap bör därför kunna vara såväl funktionellt som produktivt samtidigt som det kan följa de etiska normerna. Kraven från en beställare kan förvisso kollidera med landskapsarkitektens etik vilket kan leda till höjda röster om vilka projekt som egentligen är etiskt försvarbara. Om hållbarheten är den grundläggande principen leder det till både etiska och estetiska konsekvenser för mig som landskapsarkitekt. Det öppnar även för behov av att inkludera de ekologiska aspekterna i det dagliga arbetet. En nyskapande estetik som visar på potentialen för ett hållbart samhälle är därför önskvärd. Jag citerar därför Thompson återigen;

”This chapter has argued that the broad ethical position taken by the profession of landscape architecture is homocentric, and that sustainable development, by virtue of its concern for human well-being, justice within and between generations, and for the integrity of supporting environmental systems, offers a system of values which can, with some thought, be assimilated by environmental design professionals. Despite some of the failures and weaknesses of “sustainable development”, the concept still offers the most pragmatic way to move forward.”¹²⁸

Jag har som landskapsarkitekt många aspekter att ta hänsyn till varför det blir särskilt viktigt för mig med medvetenhet om vilket perspektiv som intas och vilka värderingar som utgör grunden i arbetet mot en hållbar utveckling och en uthållig design. Inom min yrkesroll som landskapsarkitekt ryms därför också ett maktperspektiv då jag i stor grad skapar, ordnar och bestämmer över människors levnadsmiljöer och livssituationer och skapar de villkor de har att förhålla sig till. Jag kan alltså som stadsplaneraren både ha viljan och makten att förändra. Då gäller det att kunna fatta kloka beslut utifrån kunskap och inte makt. Detta gör att de etiska frågeställningarna är särskilt relevanta för mig samtidigt som begreppen meningsfullt, medvetet, kvalitetsmässigt, ärligt, sant, gott, tydligt, retoriskt osv. aktualiseras ytterligare. Om jag är medveten om vad jag vill skapa och vilken

---

¹²⁷ Filosofen och landskapsarkitekten Ian H Thompson ur Benson & Roe red., 2000, s. 21.

¹²⁸ Thompson ur Benson & Roe red., 2000, s. 30.

känsla jag vill förmedla lär jag också känns min omvärld. Då bör jag kunna skapa något som är meningsfullt. Min makt som landskapsarkitekt minskar i den mån konsumenten förvandlas från passiv mottagare till användare och en dialog kan utvecklas. Ett verkligt engagemang för vår planets öde förutsätter både en ständig dialog oss emellan och ett kritiskt sinne i det vardagliga arbetet för att möjliggöra hållbara lösningar i de projekt jag arbetar med.

För att förändringsprocessen mot en hållbar utveckling ska lyckas är det avgörande med en god dialog med de boende/brukarna för att bland annat kunna uppnå de nödvändiga sociala aspekterna. Empati och dialog framträder som särskilt viktiga aspekter för landskapsarkitekten att arbeta utifrån. Att hantera vad som krävs och efterfrågas i en specifik situation är frågor som ställer krav på landskapsarkitektens kunskaper såsom erfarenhet, kommunikativ förmåga och omdömesgillhet. Det kan innebära att ställa frågor till människorna, se till den enskilda situationen och försöka lösa problemen gemensamt. Det är också termer som i arbetet kan fungera som nyckelord rent metodiskt. Jag återkommer till Silfverberg som menar att lyhördhet och ömsesidighet i dialogen hänger ihop eftersom det inte går att föra en dialog utan att vara lyhörd för den andras uttryck. Hon menar att det kan vara möjligt att starta en dialog men inte att framhärda i den som handlingsavgörandets redskap i en situation, som omfattar två. Den andras tal är därför det som ger näring åt mitt därpå följande tal. På så vis understödjer lyhördheten den dialogiska förmågan och är därför en grundläggande förutsättning för ömsesidigheten. Alla tre är komponenter i handlingsdispositionen.¹²⁹ Ett handlande ur ett etiskt perspektiv innebär därför att leva sig in i den andre situation och även se vad den personen kan och vill göra själv. För mig som landskapsarkitekt kan det därför vara viktigt att tona ner min expertroll för att istället öppna upp för dialog med berörda parter. Dialogen är uppenbart viktig i en designhandling som syftar till en hållbar lösning. Själva upplevelsen av gestaltningen kan antagligen inrymma omsorg, empati och respekt som kanske kan tolkas och förstås bättre av den som fått göra sin röst hörd och som kan känna sig som en del av platsen och sammanhanget.

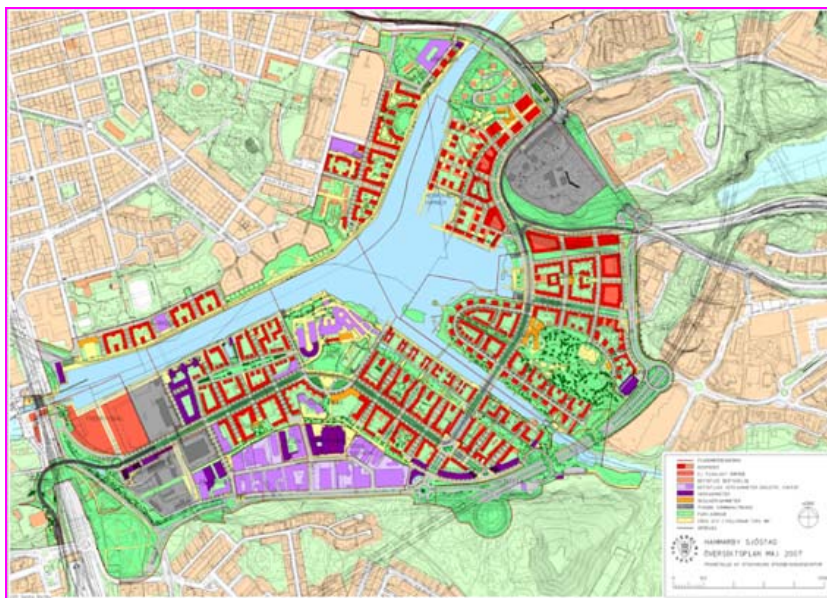
---

¹²⁹ Silfverberg, 1996, s. 100-101.

Snapshot av ett projekt: Hammarby Sjöstad – hållbar design?

Mitt exempel på ett stadsbyggnadsprojekt där hållbar design och gestaltning varit i centrum är Hammarby Sjöstad, som är beläget i södra Stockholm i nära anslutning till innerstaden. År 1990 påbörjades projekteringsarbetet för Hammarby Sjöstad och lagom till bomässan BoStad02 år 2002 stod ett fyrtiotal visningslägenheter klara. "Den goda bostaden" var övergripande tema och byggherrarna var arrangörer. År 2015 beräknas sjöstaden vara fullt utbyggd och då inrymma omkring 10000 lägenheter för drygt 20000 invånare.¹³⁰ Sjöstaden är ett av de största stadsbyggnadsprojekten i Stockholm på många år och utgör därför en naturlig expansion av Stockholms innerstad.

Under utvecklingen av stadsdelen är huvudkonceptet miljö- och kretsloppsanpassning i kombination med en tät stadsbebyggelse. Med min fallstudie avser jag att undersöka vilka instruktioner som gick ut i kvalitetsprogrammet för området och vilka förutsättningar som fanns för att därav kunna se hur resultatet blev i form av hur de olika synsätten på hållbarhet uttrycks i gestaltningen. Jag kommer att diskutera stadsbyggnadskonceptet och ge en inblick i de estetiska, ekonomiska, sociala och tekniska/miljömässiga hållbarhetsaspekter som stadsbyggnaden resulterat i. Sjöstaden är dock inte färdigbyggd ännu. En stor del av utbyggnadsområdet som omfattar Lugnet, Henriksdalshamnen och Danvikstull återstår fortfarande. Först då dessa delar byggts kan området få en tydligare koppling till innerstaden även funktionellt.

Översiktplan för Hammarby Sjöstad i Södra Stockholm.

Bildkälla: Stockholms Stad, kvalitetsprogram för Hammarby Sjöstad.

I stadsdelen Hammarby Sjöstad har gamla industri- och terminalområden avvecklats för att ge plats för ny bebyggelse och mer välutvecklad infrastruktur.

---

¹³⁰ Glashus Ett, 2006, s. 4-5.

Mycket av marken var kontaminerad på grund av industrierna och stora saneringsarbeten krävdes innan byggstarten. Från första projekteringsarbetet har det funnits tydliga miljökrav för byggnader, tekniska installationer och trafikmiljö. Ett politiskt beslutat miljöprogram ligger därför till grund för stadsbyggnaden i området.¹³¹

Miljöprogram och miljö mål

Miljöprogrammet syftar till att halvera den totala miljöbelastningen i området med hälften jämfört med ett "normalbyggt" 1990-talsområde. Med andra ord ska husen i sjöstaden bli dubbelt så bra miljömässigt i jämförelse med "vanligt" byggda hus under samma tidsperiod. När Stockholms stad bestämde sig för att ansöka om att få genomföra sommarspelen i Stockholm år 2004, krävdes ett genomarbetat miljöprogram. Det blev inget OS i Hammarby Sjöstad, men när stadsbyggnaden skulle påbörjas fanns således ett väl utvecklat miljöprogram att tillgå. En del av målen i miljöprogrammet är övergripande och allmänt hållna medan andra är mer precisa och därför mätbara. Några av miljömålen påverkar detaljplanerna och gestaltningen av byggnaderna, medan andra är beroende av livsstil och bara kan uppfyllas med hjälp av de boende i stadsdelen, som därför utgör en del av kretsloppstänkandet. Miljöprogrammet tar upp mål för energi, transporter, materialflöden, byggmaterial, markanvändning, markföroreningar, vatten och avlopp.¹³²

Stockholms stads miljö mål för Hammarby Sjöstad¹³³ :

Markanvändning: Sanering, återanvändning och förvandling av gammal industrimark till attraktiva bostadskvarter med vackra parker och gröna stråk.	Energi: Förnybara bränslen, återanvändning av spillvärme samt biogasprodukter i kombination med effektiv energianvändning i fastigheterna.
Transporter: Snabba och attraktiva kollektivtrafikmedel i kombination med bilpool och vackra cykelstråk för att minska privat bilkörning.	Vatten och avlopp: Så rent och effektivt som möjligt – både in och ut, med hjälp av ny teknik för vattenbesparing samt för rening av avloppsvatten.
Byggmaterial: Sunt, torrt och miljöpåpassat.	Avfall: Välsorterat i praktiska system med återvinning av material och energi i största möjliga omfattning.

Invånarna i sjöstaden är alltså en del av ett kretslopp. Kretsloppslösningen hanterar energi, avfall och vatten för såväl bostäder som verksamheter. Målsättningen med kretsloppsmodellen är att skapa en boendemiljö som grundar sig i hållbar resursanvändning. Energianvändningen och avfallet ska därför minimeras samtidigt som hushållning och återvinning av material ska maximeras. Sopor och avfall ska återvinnas i så stor utsträckning som möjligt. Det avfall som

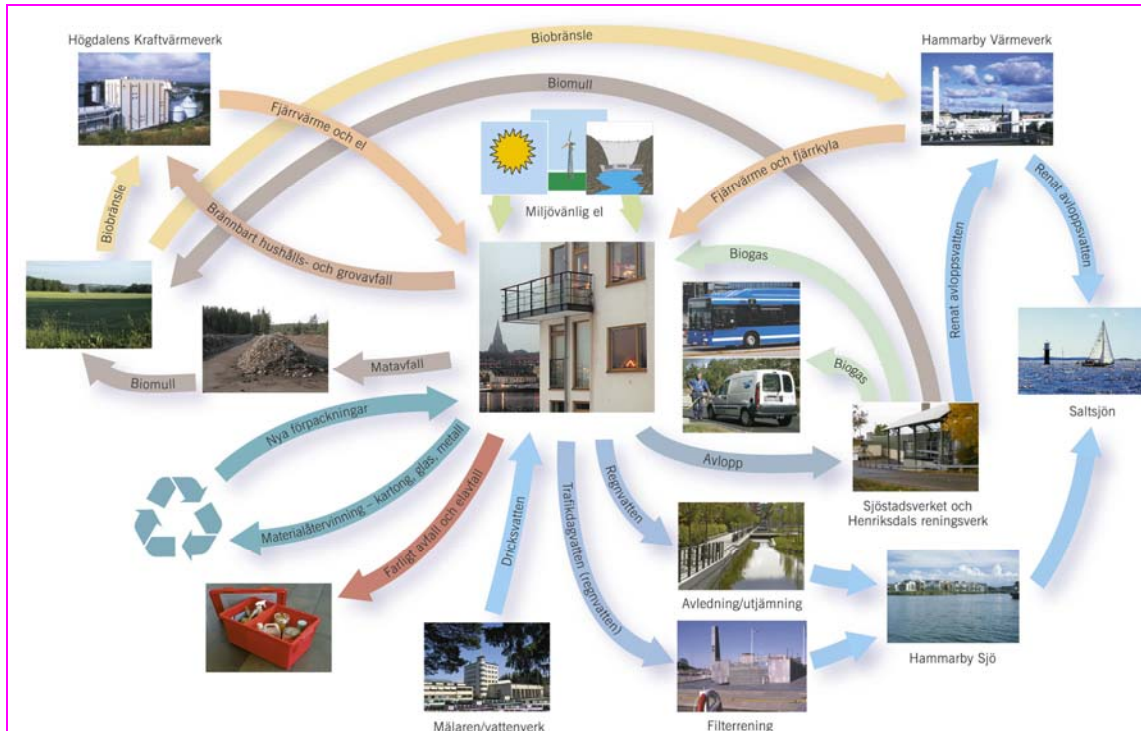
¹³¹ Glashus Ett, 2006, s. 6-7.

¹³² Ibid., s. 8.

¹³³ Ibid., s. 8.

måste brännas i Högdalenverket blir fjärrvärme som kan användas i området. I det lilla Hammarbyverket utvinns spillvärme ur det renade avloppsvattnet från Henriksdal. Kretsloppslösningen på området har fått namnet Hammarbymodellen. Modellen har utvecklats genom ett samarbete mellan energibolaget Fortum, Renhållningsförvaltningen och Stockholm Vatten.¹³⁴

Hammarbymodellen.

Bildkälla: GlasHus Ett, Stockholms Stad

Miljösatsningen på området omfattar även en större andel gröna ytor som ska bevaras eller utvecklas i största möjliga mån. Det inkluderar bland annat skötselplan för ekskogen som bevarats, vassparken med träbryggor, en bred allé som löper genom området och flera större parker såsom bland andra Sjöstadsparterren och Lumaparken. Naturliga stränder bevarades och återskapades så långt som möjligt.

Även den utvecklade infrastrukturen är viktig i området och inkluderar ny spårbunden trafik i form av tvärbanan och båttrafiken mellan Södermalm och sjöstaden. Ett annat infrastrukturellt grepp är bilpoolen som finns lättillgänglig för de boende. Bilpoolen syftar framförallt till minskad privatbilism inom området. I miljöprogrammet uttrycks också vad som gäller för vattenhanteringen. Vattenförbrukningen ska halveras och dagvattnet tas omhand lokalt i stadsdelen. Det görs framförallt genom öppen dagvattenhantering såsom rännor, kanaler och gröna tak. I Hammarby Sjöstad planerades separata system för dagvatten och avloppsvatten. Dagvattnet delas upp i trafikdagvatten, som behöver renas och övrigt dagvatten. Trafikdagvattnet leds till en anlagd våtmark vid Mårtensdal där det filtreras naturligt. Det dagvatten som inte är förorenat av trafik renas genom

¹³⁴ Hammarby Sjöstad, Kretsloppsmodellen, 2007-11-20; <http://www.hammarbysjostad.se/>

infiltration i marken på plats. I kanalen vid Sjöstadsparterren samlas dagvatten från omgivningen upp för att ledas bort.¹³⁵

För att göra en jämförelse med ett liknande stadsbyggnadskoncept där hållbarhet varit ett nyckelbegrepp har jag studerat landskapsarkitekten Eva Dalmans skrift ”Arkitekterna om hållbarhet - skrift om arbetet vid Bo01” som behandlar Bo01, Västra Hamnen i Malmö. Dalman har intervjuat arkitekterna bakom projekten. I studien diskuteras en rad olika åtgärder som kan tänkas främja hållbarheten. Dalman lyfter fram fem aspekter som arkitekterna framhållit i sina svar. Dessa fem aspekter ansågs av de tillfrågade projekterande arkitekterna vara målen för en hållbar miljö¹³⁶:

1. Tekniska åtgärder (materialval, lösningar som främjar solenergi och fuktsäkring, låg energiförbrukning med mera)
2. Ekonomiska åtgärder (skapa hem där människor har råd att bo, välja material som har låga underhållskostnader och lång livslängd)
3. Gröna åtgärder (anlägga gröna tak som hanterar vattenavrinning, anlägga våtmark)
4. Gestaltande/arkitektoniska åtgärder (generalitet i rumsfunktionen, flexibel planlösning, möjlig förändring av användning, mångfald, tidlös formgivning, möjlighet till identifikation)
5. Övriga åtgärder (god livsmiljö för samtliga typer av brukare, hälsosam innemiljö, brukarinflytande och demokrati)

Även i Hammarby Sjöstad tycks dessa aspekter vara de som arkitekterna strävat efter och kanske kan de tyckas vara en självklar utgångspunkt att arbeta utifrån.

Kvalitetsprogram och estetiskt uttryck

Vid projekt som Hammarby Sjöstad kan det vara problematiskt att följa upp programförklaringar med praktisk handling. Arbetet kan därför underlättas om planeringsunderlaget är handlingsrelevant och därmed kan leda till realistiska handlingsplaner.¹³⁷ För att underlätta det kommande planerings- och projekteringsarbetet samt säkerställa en viss kvalitet utformade Stockholms stad ett kvalitetsprogram för sjöstaden. Programmet syftade till att fastlägga kvalitetsnivån för den inre och yttre bostadsmiljön samt att tydliggöra vilka riktlinjer som byggherrarna och de projekterande arkitekterna hade att förhålla sig till.

I kvalitetsprogrammet för Hammarby Sjöstad uttrycks vilka premisser som finns att utgå från vid planering och projektering för varje enskilt delområde och kvarter. Programmet finns till för att säkerställa en viss kvalitetsnivå och tydliggöra vikten av en miljö- och kretsloppsanpassad tät stadsbebyggelse. Det

---

¹³⁵ GlashusEtt, 2006, s. 10-11.

¹³⁶ Dalman, 2003. Bomässan Bo01 i Västra Hamnen, Malmö hade hållbarhet som tema. Även för Bo01 fanns ett kvalitetsprogram där miljömålen klargjordes. Arkitekterna kom in i ett senare skede då kvalitetsprogrammet redan var utformat, varför Eva Dalman intervjuade sammanlagt 27 inblandade arkitekter för att undersöka de projekterande arkitekternas syn på hållbarhet.

¹³⁷ Ramirez, 1999, s. 6.

utarbetades i samråd med byggherrar och konsulter. Några av de viktigaste punkterna som sjöstaden skulle stå för var enligt kvalitetsprogrammet stadsmässighet, mångfald, miljö- och kretsloppsanpassning samt god infrastruktur. I området söktes lösningar för den täta stadens framtid. Målsättningen är att bebyggelsen ska vara sammanhållen och ha en tydlig identitet. Eftersom det är en byggherre per kvarter blir projekten storskaliga och varje byggherres, i och för sig relativt reglerade kvartersutformning, har stor inverkan på helhetsintrycket. Samtidigt som tydliga utgångspunkter finns för miljömålen uttrycks det i programmet att där miljömål och gestaltungsfrågor krockar ska inte miljömålen tillmätas automatisk prioritet.¹³⁸ Att utformningsaspekter ges högre prioritet än tekniska miljömässiga funktioner kan tänkas vara negativt för den sammantagna hållbarheten i det långa loppet, framförallt ur ett ekologiskt hållbarhetsperspektiv.

En analys av sjöstaden kompliceras av det faktum att stora delar fortfarande utgörs av byggarbetsplatser. Det försvårar möjligheterna att ge en rättvis bild vad gäller utformning, funktion, hållbara lösningar osv. Ett av de färdigbyggda områdena i sjöstaden är Sickla Kaj som inrymmer omkring 1000 lägenheter. I programmet sägs att delområdet Sickla Kaj ska vara modernistiskt med öppenhet, utsikt, ljushet, vatten och grönska som de starka kvaliteter som ska prägla miljön. Minst 50 % av gårdsytan ska utgöras av grönytor samtidigt som en hög kvalitet vad gäller gestaltning och materialval krävs. I kvalitetsprogrammet uttrycks även hur vissa miljömässiga aspekter berör gestaltningen. En punkt är materialval och gestaltungs-mässiga konsekvenser av miljö-satsningen. Där uttrycks att målet för arbetet i första hand är att minska bruket av material som innehåller skadliga ämnen, öka graden av materialåtervinning och minska energiförbrukningen vid materialframställning. Detta leder till begränsning av vilka material som kan användas i gestaltningen - till exempel ska koppar, zink och PVC undvikas, vilket följaktligen ger förutsättningar för vad som kan uttryckas i gestaltningen.¹³⁹

I Sickla Kaj- området finns en hel del allmän mark, parker och gator. Gaturummen har orienterats vinkelrätt med Sickla kanal och kajen. Gaturummen inrymmer också planteringar som stärker områdets gröna karaktär och bidrar till mångfalden. Kringbyggda kvarter bidrar till högt markutnyttjande i området. De kringbyggda gårdarna blir också mindre bullerstörda och skyddas mot vindar. Gynnsamma solförhållanden utnyttjas för solenergi och trivsamma soliga gårdar. Öppnare kvartersformer används kring park- och vattenfronter. Den största parken är den så kallade Sjöstadsparterren som sträcker sig som ett 350 meter långt grönt band genom området med 37,5 meter mellan inneslutande fasader. Kanalen ska, som tidigare nämnts fungera som ett lokalt omhändertagande av dagvatten samtidigt som den ska vara ett dekorativt inslag i själva parken. Parken delas in i fyra olika delar tack vare tvärgator genom den. Delarna har skilda karaktärer och uttryck. I parken finns två olika konstinslag. Utloppet i Hammarby Sjö bearbetades av Dag Birkeland genom att tydliggöra vattnets rörelse från källa till utlopp. Stenblock bildar övergångar försedda med belysning. Där kanalen vidgar sig till en damm suges vattnet ner och bildar en virvlar. En fontänsulptur utformades av Tomas Nordström. Den är belägen invid Glashus Ett, som fungerar

---

¹³⁸ Stockholms Stad, 2003, s. 4-8.

¹³⁹ Stockholms Stad, 2003, Kvalitetsprogram för gestaltning av Sickla Kaj.

som informationsbyggnad. Skulpturen är formad som en föränderlig process där vattnet utgör skådespelet.¹⁴⁰

Ett annat välkänt konstinslag är Gunilla Bandolins ”Observatorium” som blivit ett signum för hela stadsdelen Hammarby Sjöstad. Vassparken och skulpturen Observatorium på Sickla udde fick tillsammans med sina upphovskvinnor 2006 års Sienapris. Enligt exploateringskontorets sociotopstudier från 2004 är skulpturen Observatorium tillsammans med strandpromenaden sjöstadens populäraste plats. Enligt Kristina Menyes uppskattar invånarna platsens ro, de vackra materialen, närheten till vattnet och möjligheten att kunna sitta i solen. Konstnären Gunilla Bandolin valde själv platsen i vattnet för sitt verk. Cirkelformens uttryckskraft ska inbjuda och erbjuda människor till platsen. Konstnären och landskapsarkitekterna har egentligen inte samarbetat eftersom Bandolin kom in sent i projektet. Landskapsarkitekterna Sylvia Kornstad och Christina Sellberg började skissa på strandpromenaden i ett tidigt skede, när området ännu bestod av snårskog med inslag av björkstammar, som dessvärre offrades när marken skulle saneras. Marken bar inte för grusgångar vilket gjorde att bryggor var den enda lösningen. Bryggorna gör att man kommer tätt intill vassen vilket skapar en speciell upplevelse.¹⁴¹ Vassparkens koncept tycks vara mötet mellan naturen och kulturen, vilket också hjälper till att understryka och lyfta fram hållbarhetsaspekten i stadsdelen genom gestaltningen.

Hammarby Sjöstad med Observatorium på Sickla Udde i förgrunden.

Bildkälla: WSP Samhällsbyggnad

Som ett led i stadsdelens gestaltningstema ”det naturligt givna” har flerhundraåriga ekar sparats i Sickla Park på Sickla Udde för att skapa en

---

¹⁴⁰ Stockholms Stad, 2003, Kvalitetsprogram för gestaltning av Sickla Kaj.

¹⁴¹ Bengt Samuelsson, Sveriges Arkitekter om Vassparken och Observatorium, 2007-11-13; <http://www.arkitekt.se/s25561>

naturpark med en rik biologisk mångfald. Ursprungstanken var att spara och vårda ekbeståndet för att efter ett flertal gallringar ha uppnått den karaktär och det utseende som parken en gång hade som betad ekhage under 1700-talet. Ekbacken, som utgörs av omkring 150 ekar är idag skyddad som naturreservat. En lekplats och en bollplan har anlagts liksom ett gångstråk som löper genom parken.¹⁴² Lekplatsen tycks innebära ett större slitage än väntat på ekarna som fått en hårdare levnadsmiljö. Gräset på backen är i princip nedslitet. I närheten av ekskogen finns en förskola vilket rimligen bidrar till ett ökat användartryck.

Inte särskilt långt från ekskogen finns två så kallade ekodukter som korsar motorvägen Södra Länken. Ekodukterna utgörs av två breda gröna remsor över motorvägen. De är tänkta att förbinda sjöstadens grönytor med Nackareservatet och ska underlätta för djur, växter och människor att röra sig mellan grönområdena. De ska på så vis knyta samman grönytor som annars är avskärmade från varandra. Ett problem är den relativt stora mängden väg och hårdgjord yta i sjöstaden. Det gör att även ekoduktens möjligheter som stråk eller korridor för organismer begränsas eftersom den gröna ytan stryps vid korsningar och liknande, även om det självklart är positivt att de gröna passagerna finns.

Överblick av estetiska, ekologiska, ekonomiska, sociala och tekniska lösningar i sjöstaden

Jag har i tidigare avsnitt diskuterat problemen med att fastslå vad som egentligen är en uthållig design och vad ideal, stil och smak innebär. Ett exempel på en gestaltning som tydligt uttrycker hållbarhet är, som vi kan förstå dagvattenlösningarna. Sedumtak, öppna dagvattenrännor och kanaler genomgående är vanliga inslag i sjöstaden, men något som sällan förekommer i ett s.k. vanligt bostadsområde. Glashus Ett är ett annat projekt som poängterar hållbarhet i sjöstadsområdet. Glashus Ett är ett informationscentrum för såväl besökare som boende. Där presenteras och framhålls de olika miljöåtgärder som gjorts i sjöstaden. Själva utformningen av glashuset är innovativt och tycks syfta till att visa hur en hållbar lösning kan vara arkitektoniskt intressant och annorlunda samtidigt som den är funktionell och tekniskt avancerad.

På bostadsgårdarna utgör sopsugar och dagvattenhantering något som uppenbart kan skvallra om ett gestaltningsmässigt hållbart inslag. På vissa byggnader finns solceller som tydliggör en hållbar energilösning. Sedumtaken och den relativt stora gröna ytan pekar också i den riktningen. I övrigt kan det vara svårt att på den enskilda gården tolka vad som är specifikt för områdets hållbara inriktning. Gårdarna tycks inte ha så mycket av den generalitet och flexibilitet som ofta förespråkas som något hållbart. De verkar vara statiskt utformade för vissa funktioner och svåra att förändra. Därmed inte sagt att de inte är funktionella och av god kvalitet, vilket de tycks vara. Överlag finns det inte heller någon större mångfald, varken gestaltnings- eller innehållsmässigt. Växtmaterial och i viss mån utformning verkar vara relativt homogen mellan olika gårdar i området. Vid en överblick verkar det som att valet av växter och byggnadsmaterial på gårdarna är av högre kvalitet än normalt vilket bör ge en längre livslängd. Större

---

¹⁴² Menyes ur Bodén red., 2004, s. 17-18.

växtkvaliteter (storlekar) verkar ha valts i stor utsträckning. Det kan också ge en långsiktigt hög användbarhet, men kan vara mer kostsamt ekonomiskt sett.

Samband och relationer mellan gårdarna, liksom siktlinjer ger en identitet hos den enskilda gården och skapar intresse. Det kan också göra att den boende eller besökaren uppmärksammas på det sammanhang han eller hon ingår i. Vid projekteringen tycks ljuset och ljusinfallet ha studerats, vilket ger relativt ljusa gårdar. Tidlöshet och identitet är aspekter som lyfts fram i kvalitetsprogrammet för gårdarnas utformning, vilket kan kritiseras. Frågan är om det verkligen är eftersträvarvärt eftersom det ofta kan leda till gårdsutformningar som inte är situationsanpassade. Som ett resultat av tankarna kring tidlöshet har de klassiska idéerna om vad som är beständigt och skönt genomarbetats på flera gårdar, men det är svårt, för att inte säga omöjligt att peka på vilka uttryck som egentligen kan uppfattas som vackra för en lång tid framöver. Ett hållbart landskapsarkitektoniskt uttryck kanske kan höja utemiljöns värde vilket gör att den vårdas i större utsträckning än normalt och därav är mer uthållig än en sådan plats där hållbarhet inte var i centrum. Den förmodade höga kvaliteten på växt- och byggnadsmaterial kan tänkas bidra till en ökad omsorg om utemiljön.

Ett område med högre materiell kvalitet kan ge positiva signaler som i sin tur kan bidra till mindre utflyttning och en stabil och trygg boendemiljö vilket ger en ökad social hållbarhet. En orsak till en möjlig brist vad gäller den sociala hållbarheten är prisläget för bostäderna på området. En hög prisnivå ger en segregerad bostadsmarknad och kan leda till en homogen befolkningsgrupp. Idag är den dominerande åldersgruppen på området 30-40 år och antalet barn stort. Vid planeringen var utgångspunkten en befolkning i medelåldern, d.v.s. få barn och gamla.¹⁴³ Endast 14 % av de boende i sjöstaden har utländsk härkomst.¹⁴⁴ En ensidigt sammansatt befolkning bidrar naturligtvis till en mer likformad invånartyp, vilket kan vara negativt för områdets utveckling.

Den ekonomiska hållbarheten är ofta kopplad till den sociala eftersom ett ekologiskt hållbart boende i dagsläget är kostsammare att bygga, vilket leder till ett dyrare boende och därför rimligen en segregerad bostadsmarknad. En högre materiell kvalitet kan bidra till ett område med en lång livslängd, vilket ger lägre underhållskostnader. Det kan därför vara av fördel att prata om årskostnader för byggandet istället för om investeringskostnader. Det är dyrare att bygga hållbart, men ekonomiskt sett så lönar det sig i längden om de årliga skötselkostnaderna är lägre. De avancerade tekniska lösningarna verkar hålla måttet i sjöstaden. Både avfalls-, avlopps-, energi- och vattenhanteringen tycks fungera. Ett problem är dock mögel i fasader. Det gäller framförallt hus med putsade fasader. Även andra typer av byggfusk har rapporterats. Ett exempel är att regnvatten kommit in i konstruktionerna i vissa byggnader.¹⁴⁵ Dessa problem har åtgärdats.

Kravet i miljöprogrammet om att halvera den totala miljöbelastningen i området med hälften jämfört med ett 1990-talsområde har inte kunnat uppnås. Tidigt under arbetet gick byggföretagen ut och sa att det inte skulle gå att uppnå. Mer isolering,

---

¹⁴³ Hammarby Sjöstad, granskning av Stockholms Stads satsningar. DNR 420/77-06

¹⁴⁴ Anderstig & Jensen, 2005, s. 19.

¹⁴⁵ Bostan.se, 2007-11-21; <http://www.bostan.se/2007/hammarby-sjostad-mogeldrabbat-igen/>

bättre fönster och behovsanpassad isolering har gjort att området åtminstone kommit en bit på vägen mot en halvering av miljöbelastningen. Flera av kraven på material, exempelvis uteslutning av PVC och koppar, har släppts. Detta för att byggherrarna ska kunna följa sina egna miljöprogram. Varis Bokalders uttalar sig i tidskriften Kretslopp och menar att Stockholms stad gjort många insatser för att halvera miljöbelastningen och nå en hållbar stadsdel, men inte nått fram på alla områden varav det tekniska är ett.¹⁴⁶

Meningsfull design?

Efter att ha konstaterat hur de olika hållbarhetsdimensionerna och miljökraven har hanterats i sjöstaden ska jag nu återkomma till tanken på hållbarhet som meningsskapande. Eftersom målet i mitt framtida yrkesliv är att skapa en så meningsfull miljö som möjligt blir således design för mig synonymt med att skapa en i hållbarhetsidealet grundad mening. Frågan är följaktligen huruvida sjöstadsområdet har utvecklats genom en meningsskapande och meningsfull designhandling. Som vi kan förstå efter att ha behandlat tidigare avsnitt är det komplicerat, för att inte säga omöjligt att utifrån ett ensidigt utifrånperspektiv avgöra om en design är meningsfull och grundad i tydliga värderingar. Jag kan se till hur de ekologiska, ekonomiska, estetiska, sociala och tekniska aspekterna tillgodoses, men det är svårt att bedöma om det är en design som grundar sig i tydliga värderingar och om den därmed kan vara meningsfull och medveten. För att underlätta diskussionen har jag valt att avgränsa mig till en gård i kvarteret Kobben i delområdet Sickla Kaj.¹⁴⁷ Jag har valt att inte fråga boende för att tillåta mig själv att göra en subjektiv tolkning av gården och dess utformning.

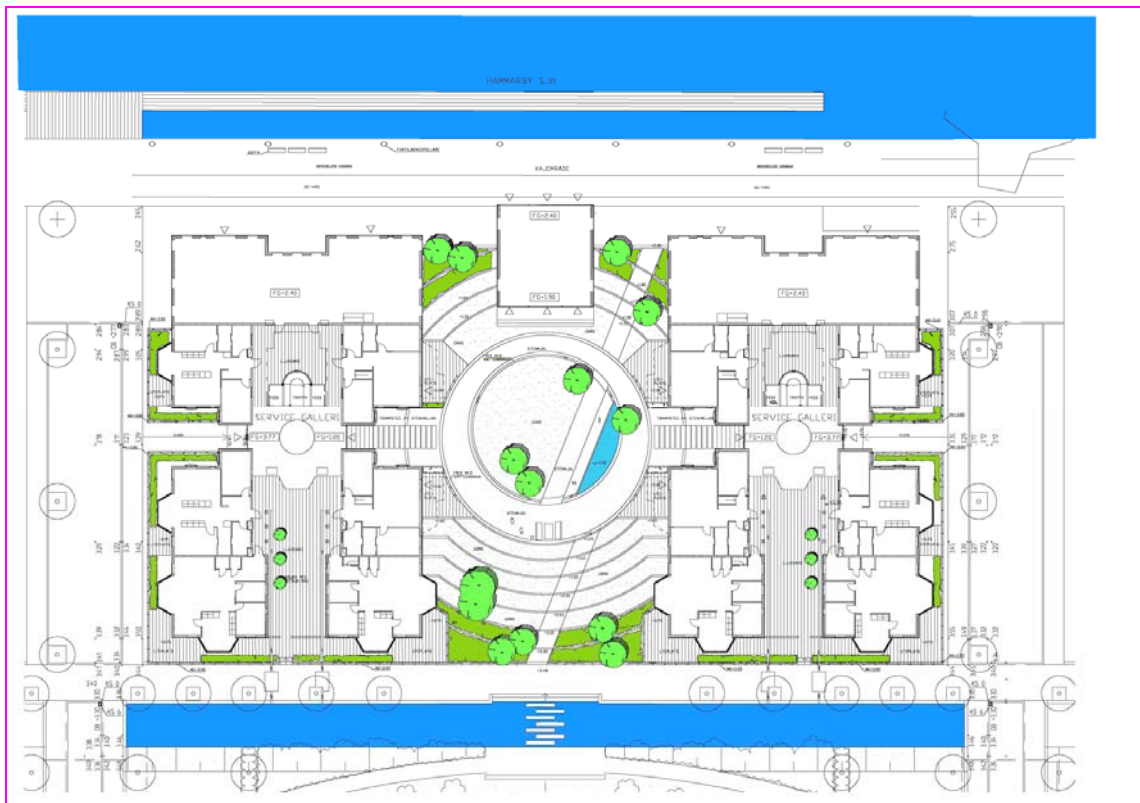
Bostadsgården har ritats av Tema Landskapsarkitekter genom Pia Krensler. Gården omges av byggnader som är putsade i gulockra med takvåningar i vitt. Totalt är det 91 lägenheter som har tillgång till den relativt lilla bostadsgården, som har bebyggelse på tre sidor och en öppen sida mot sjöstadsparterren. Rymligheten av en bostadsgård har i forskning visat sig ha betydelse för såväl användningen av den som för relationerna mellan de grupper som nyttjar gården. En anledning är att en rymlig gård ger utrymme för flera olika användningssätt. Rymligheten i kombination med utformningen av gården bestämmer dock inte hur gården används, men det ger en ram för möjligheter.¹⁴⁸ Av de 91 lägenheterna har dock de flesta egna uteplatser eller balkonger, vilket är positivt med tanke på gårdens förhållandevis lilla yta.

---

¹⁴⁶ Haaker i tidskriften Kretslopp 3/02, s. 4-6.

¹⁴⁷ Stockholms Stad, 2003, Kvalitetsprogram för gestaltning av Sickla Kaj. Kobben finns med som ett exempel i kvalitetsprogrammet för Sickla Kaj.

¹⁴⁸ Kristensson, 2007, s. 4. Kristensson poängterar problemet med vurmen för en tätare stad som ett svar på hållbarstadsutveckling. Tätare stad ger mindre grönytor och mindre utrymme för goda utemiljöer. Kristensson lyfter fram några aspekter som är särskilt avgörande för en bostadsgårds kvalitet; utrymme för enskilda och gemensamma aktiviteter, tydlig rumsavgränsning, hänsyn till vilka önskemål som gården ska tillfredställa osv.

*Illustrationsplan över kvarteret Kobbén.
Bildkälla: Tema Landskapsarkitekter.*

Gården är nedsänkt i nivå med husens souterrainvåning och cirkeln utgör grundformen. Det leder till att gården kan upplevas som en solgryta i lä vilket kan bidra till ett gynnsamt mikroklimat för både människor och växter. Den nedsänkta gården uttrycker ett mer privat trädgårdsrum och bidrar till en mer klimatskyddad miljö. Cirkeln tas upp i gradänger och markbeläggning och kontrasteras med trappvägar på skrå ned i cirkeln. Trampstenar i grus framhäver gårdsentréerna. Eftersom det finns privata uteplatser i direkt anslutning till husen, finns möjlighet för den enskilde att själv utforma en del av sin utemiljö. Dessa uteplatser avskärmas med murar och häckar. Runt uteplatserna mot kvarterets utsida liksom mot kajen finns stödmurar av blockstensmur i grå granit. Gårdens möblering är flyttbar och rörlig. Det är en genomgående stram formgivning med relativt få material som använts för att, som Tema Landskapsarkitekter uttrycker det ”tydliggöra en enkel helhetsbild”. Marktäckande perenner, buskar och klippta häckar utgör växtmaterialet tillsammans med några flerstammiga solitära buskträd som planterats på de terrasserade ytorna och på gräset. Materialen har enligt Tema valts ur hälso- och miljöaspekter.¹⁴⁹

Gården tillgängliggörs för rörelsehindrade via hiss i anslutande servicegalleri inne i själva huskroppen. Den begränsade tillgängligheten, som är ett resultat av gradängerna kan vara ett problem ur en social aspekt eftersom alla inte har samma möjlighet att nyttja hela gården. Gården kan dock passa de flesta typer av brukare, från småbarn till äldre tack vare det låga inslaget av föremål och växtmaterial, som kan skapa möjlighet för flexibilitet och föränderlighet, vilket torde bidra till

¹⁴⁹ Tema Landskapsarkitekter, 2002.

en högre användbarhet. Gården är avgränsad mot allmänna ytor, framförallt genom den tydliga nivåskillnaden. Gradängerna ger en något klassicistisk känsla. Det känns som en väl genomarbetad form som hänger samman väl med riktningen mot kanalen och husens placering. Själva formen kan kanske upplevas tidlös, om än något statisk och därför möjligen svår att förändra. Den nedsänkta och terrasserade cirkeln styr gårdens alla ytor och skapar ett karakteristiskt uttryck. Den grundläggande tanken kan faktiskt tyckas vara en hållbar utemiljö där materialval och en distinkt form definierar och tydliggör konceptet.

*Kvarteret Kobben, Tema Landskapsarkitekter genom Pia Krensler.
Bildkälla: Stockholms Stad*

Eftersom detta är min högst subjektiva bedömning av bostadsgården, är det naturligtvis svårt att säga huruvida gården uppfattas som estetiskt hållbar eller inte av någon annan part. Vid en oventenskaplig undersökning av hur tre platser i Hammarby sjöstad uppfattades ur en hållbar aspekt av deltagarna i en kurs vid SLU, Alnarp blev resultatet något överraskande för mig. De tre platserna var lekplatsen i ekskogen, en cirkulär bostadsgård i närheten av den nya slussen och en terrasserad grön bostadsgård riktad ut mot kanalen. Det är tre gestaltningsmässigt ganska skilda platser med olika karaktärer. Ekskogen är lummigare och friare i sin utformning, den cirkulära gården omges av bostadshus som ramar in och ger ett något klassicistiskt uttryck medan den terrasserade gården kan kännas mer kontemporär med strikta linjer och en skarp kontrast mellan gräsmatta och råa hårda material. De tillfrågade fick helt enkelt ge en snabb bedömning på en skala från 0-10 utifrån hur personen såg på platsen som ett exempel på uthållig design. Högsta poäng skulle alltså vara för en plats som uttryckte uthållig design.

Resultatet gav stor spridning, vilket pekar på subjektiviteten i bedömningen och den individuella synen på vad som kan vara en god och uthållig design för den enskilde. Högst poäng fick lekplatsen i ekskogen. Det kanske kan förklaras med studenternas genom utbildningen formade natursyn och kopplingen mellan att vad som framstår som naturligt också kan tänkas vara ekologiskt. Den plats som tilltalade mig mest rent spontant var den terrasserade gården belagd med gräs. Jag

var övertygad om att den skulle rankas högst, vilket den inte gjorde. Jag grundade mitt antagande i den stora ytan gräs och den påtagligt öppna dagvattenhanteringen i kombination med det rena och avskalade formspråket och den tydliga riktningsvisningen mot vattnet. Det var uppenbarligen något jag var ganska ensam om att anse vara ett rättvist och tydligt exempel på uthållig design. Den enkla klassicistiska rundade gårdsformationen som kanske kan vara lättare att ta till sig hamnade i mitten poängmässigt. Detta är en totalt ovetenskaplig undersökning som ändå ger ett ganska talande resultat eftersom den understryker vad jag tidigare diskuterat kring hur vår upplevelse av något är subjektiv, varför vår bedömning också blir subjektiv. Detta innebär att jag återigen kan dra som slutsats, att jag får inrikta mig mot meningsskapande istället för att inrikta mig mot att skapa en i första hand vacker plats. Det tycks för mig som att jag först då kan skapa en uthållig design och miljö.¹⁵⁰

---

¹⁵⁰ Den lilla undersökningen genomfördes 2007-10-08 i Hammarby Sjästad. De tillfrågade var studenter på kursen "Sustainable City Planning - driving forces and means of control" vid SLU, Alnarp. Det var framförallt landskapsarkitektstudenter som deltog i kursen, dock med olika kulturell bakgrund. Det genomsnittliga resultatet på skalan 0-10 gav för ekskogen poängen 6,5, cirkulära gården 5,5 och den terrasserade 5,0.

Sammanfattande reflektion

Jag hade kunnat göra ett arbete på långt mer än tjugo veckor om enbart begreppet hållbarhet eller ett om endast ämnet estetik, men jag valde att ge mig ut på djupt vatten och försöka sammanföra båda begreppen. Jag vill som landskapsarkitekt kunna skapa en meningsfull design. För att vara meningsfull måste den för mig också vara hållbar. Idén till arbetet kommer ur kursen "Design som handling" som jag läste vid SLU, Alnarp höstterminen 2006. Min reflektion kommer därför också ur ett sådant handlingsinriktat perspektiv som grundar sig i synen på design som handling. Mitt mål med detta arbete var aldrig att komma med några svar eller uppseendeväckande resultat, snarare att väcka frågor och tankar hos dem som läser min text och framförallt hos mig själv.

Jag har försökt vara objektiv när jag presenterat antologier, litteratur och antaganden men samtidigt tillåtit mig själv att vara subjektiv i mitt arbete - att ifrågasätta, diskutera och framförallt fundera eftersom jag kände att jag behövde få göra det. Jag ville teoretisera och analysera för att själv kunna förstå och se sammanhang. Det är också anledningen till att jag inte intervjuat vare sig forskare, författare, arkitekter eller boende i mitt arbete, utan istället låtit mina tankar och slutsatser råda med stöd av litteratursammanställningar och fakta.

Det har naturligtvis varit svårt att avgränsa mig – jag ville hantera hela skalan från definitionen av ett så vitt begrepp som hållbarhet till fallstudien av sjöstaden. Anledningen var en önskan om att finna ett slutligt och allmängiltigt svar på vad den hållbara estetik kan vara, vilket så småningom visade sig vara nästintill omöjligt. Det finns kanske ett svar för mig även om jag inte nått fram till det, men antagligen ett helt annat svar för dig. Jag hoppas dock att jag kan bidra till förståelse för hållbarhetsproblemen vi står inför, men också till att väcka tankar och uppmuntra till eget arbete hos mina läsare. Framförallt vill jag uppmuntra till diskussion om vad en uthållig estetik kan innebära för oss var och en för sig.

Ett hållbart samhälle måste rymma och hantera många olika aspekter. Jag har försökt behandla och precisera vad de olika hållbarhetsdimensionerna – ekologisk, social och ekonomisk hållbarhet – kan innebära. Till dessa aspekter lade jag alltså till den estetiska hållbarheten och frågade mig vad den kunde innebära för mig i mitt arbete som landskapsarkitekt.

Olika hållbarhetsdimensioner:

- Ekologisk
- Ekonomisk
- Social

+

– Estetisk?

Innan jag egentligen kunde närma mig ett möjligt svar på frågan om det finns en hållbar estetik behövde jag således en bas i form av en förståelse kring vad de olika dimensionerna kan innebära. Som vi har förstått finns det skilda föreställningar om hållbarhet och vad en hållbar utveckling egentligen kan och

bör innebära. Något som i stor utsträckning ligger till grund för detta är de olika natursyner som tillämpas och som resulterar i skilda världsbilder. Är det naturen, människan eller tekniken som står i centrum? Vår världsbild påverkar naturligtvis hur vi förvaltar naturresurserna. Människan och naturen bör rimligen kunna samspela och existera på lika villkor utifrån dagens miljösituation och de förutsättningar jag som landskapsarkitekt har att ta ställning till. Eftersom världen är överbefolkad begränsas mängden naturresurser och ett överuttag sker. Ett alternativ kan vara att förvalta naturresurserna på samma sätt som ett framgångsrikt företag förvaltar sina tillgångar och gör riskanalyser, eftersom vi har dåliga kunskaper om naturresursernas ändlighet. Människan har ett moraliskt ansvar gentemot mänsklighetens välfärd, men även för icke-mänskliga framtida generationer och bör därför sträva efter resurshushållning och kretsloppstänkande för att kunna bevara och utveckla naturens mångfald. Biologisk mångfald och genetisk variation verkar vara förutsättningar för ekosystemens långsiktiga funktioner.

Jag kan inte nog understryka att den miljömässiga hotbilden inte i första hand är riktad mot naturen utan mot mänskligheten och att det är vår livsstil och våra konsumtionsmönster som måste förändras. Det är därför som den inledande frågan om hur jag skulle hantera min värld om jag visste att jag hade ett evigt liv är så relevant. Respekt för naturen och ödmjukhet blir därför ännu viktigare i framtiden.

I antologin "Ekologiska utgångspunkter för planering och byggande" (Malbert red.) är det just denna försiktighetsprincip som är i fokus liksom en helhetssyn på människa, natur och samhälle. Detta grundar sig främst i att det i vårt svåröverskådliga samhälle uppstår behov av att tydliggöra samband och system för att kunna visa hur den enskilde berörs. Många lösningar och investeringar görs ur ett kortsiktigt perspektiv. En bärkraftig samhällsplanering verkar fungera bäst om tid och utrymme finns för en planeringsprocess som gynnar kreativ samverkan mellan människor. Då kan miljö- och bärkraftutvecklingen gynnas. Det är verkligen ett etiskt ställningstagande att se frågorna på sikt och i sin helhet, att utgå från behov av förnyelse och möjligheterna i det redan existerande.

Även i de sammanställningar och antologier där Berg varit redaktör är problemet med att ta ett helhetsgrepp något som förs fram. Det är framförallt den biologiska aspekten som poängteras. Ur ett sådant perspektiv lyfts kunskaper om levande system fram till att vara av yttersta vikt för att hantera miljökrisen. En metod för att tillämpa en systembiologiskt anpassad stadsplanering skulle då kunna vara ekotekniken där människan först tillgodoser sin egen försörjning för att sedan ta ett helhetsgrepp. Just platsbundenheten är något som lyfts fram och hur den urbaniserade människans relationer med naturen och ekosystemen har varit avgörande för hennes livskvaliteter och överlevnad sedan stadskulturens födelse. Bergs version av de sju resurserna för hållbar stadsutveckling (fysiska, ekonomiska, biologiska, organisatoriska, sociala, historiska och estetiska) förefaller lämpliga att omsätta i praktiken, men är kanske framförallt applicerbara i bostadsprojekt.

Planerare arbetar ständigt med rättvisefrågor, något som i Sverige ofta inte uttrycks. Eftersom begreppet hållbar utveckling har fått högre värde i planeringen

borde de miljömässiga och sociala perspektiven kunna föras fram i större utsträckning. Ekologisk hållbarhet och social rättvisa borde således också vara i fokus. Att ta vara på värdefulla krafter och rörelser i samhället är också av stor vikt eftersom existerande samhällsbildningar är av betydelse för att utveckla och anpassa utvecklingen mot ett bärkraftigt samhälle. Människor behöver involveras i planering och förändringsarbete, något som kan ha avgörande betydelse för resurshushållningen. Participativ design kan vara att stödja grupper att utveckla egna idéer som kan göra deras situation mer hållbar.

Mål och åtgärder för ett uthålligt samhälle har till stor del utformats av politiskt sakkunniga och biologer där verktyg som ekonomiska styrmedel och offentliga upphandlingar kan ha stor betydelse för arbete mot hållbar utveckling på nationell nivå. Överhuvudtaget är en utveckling av mångsidigheten i beslutsprocesserna välkommen för att kunna utveckla nya metoder, nya förhållningssätt och nya verklighetsbilder. Det behövs en teknik- och kunskapsutveckling för att kunna tillämpa en hållbar planering och veta vilken lösning som är den bäst lämpade i ett specifikt fall, vilket är nog så svårt.

Vid tiden för detta arbetes början trodde jag att jag skulle kunna formulera en checklista för hur en hållbar design och planering ser ut. Det verkar dock som att det inte finns någon färdig formel för hur en uthållig design ska se ut och inte heller hur (eller om!) den kan skapas. Det finns heller inga budord eller checklistor på vad som egentligen är en uthållig miljö eller uthållig estetik och inte heller något svar på vad som är allmängiltigt vackert. Det gör att jag som landskapsarkitekt i princip inte har några tumregler att förhålla mig till. Jag har föreställningar om vad som fungerar eller inte och vad som är en god landskapsarkitektur, men inget säkert svar. Jag kan heller inte komma med något svar på hur jag ska kunna lyckas uttrycka en uthållig estetik. Som landskapsarkitekt kan vi ha en önskan att bli ihågkommen och en rädsla för att inte vara unik. Detta gör tillsammans med en vilja att skapa en landskapsarkitektur som kan tala för sig själv att jag ställer stora krav på mig själv, vilket jag kanske också bör göra för att få en god design av så hög kvalitet som möjligt?

I exemplet Hammarby Sjöstad har kvalitetsprogrammet haft stor betydelse för resultatet. Eftersom kvalitetsprogrammet togs fram genom ett samarbete mellan stad och byggherrar tycks det ha varit utformat på ett sådant sätt att det skulle vara genomförbart och inte låsa upp den enskilde alltför mycket. Det fanns ett visst handlingsutrymme för arkitekten, särskilt med tanke på att det var endast en byggherre per kvarter. Detta bidrog till en större inverkan på den totala utformningen inom området. I kvalitetsprogrammet uttrycks en målsättning om en sammanhållen karaktär och en klart avläsbar identitet. Kvalitetsprogrammet reglerade framförallt miljö- och kretsloppsanpassningen samt stadsbyggnadskaraktären. Ur miljösynpunkt eftersträvades en tät bebyggelse med högt markutnyttjande i kombination med höga krav på material, som inte skulle vara miljöfarligt. Trots dessa tydliga och eftersträvaransvärda mål nämns det inte i någon större utsträckning huruvida materialet ska vara långsiktigt hållbart eller inte. Ett exempel är det uppmärksammade byggfusket som kan vara ett resultat av detta synsätt. Detta speglar vår tids rådande ambivalens och vilja av att vara

miljömässigt korrekt i byggandet, samtidigt som det kan finnas en brist på bakomliggande kraft och långsiktighet.

Tidlöshet och långsiktighet är återkommande begrepp i uppställda miljömål och kvalitetsprogram för sjöstaden. Jag tror att det är viktigt att särskilja något som är tidlöst från något som är långsiktigt hållbart. Det tidlösa behöver inte alls vara estetiskt hållbart eftersom det sällan är platsspecifikt och snarare kan vara statiskt och oföränderligt, vilket gör att det inte kan justeras efter de behov som kan uppstå. Samtidigt tror jag också att något som är mer kortsiktigt och temporärt kan vara hållbart, eftersom även det kan vara skapat genom en medveten och meningsfull designhandling.

Storskaligheten i den strukturella planläggningen av sjöstadsområdet kombinerat med en mindre samordnad variation av utformningen bidrar till ett sämre stadsbyggnadsresultat med mindre variation och mindre möjlighet till enskilda uttryck. Det är därför svårt att se hur hållbarhetsidealet integrerats i den totala designlösningen i sjöstaden. Det kan vara en effekt av hur dagens hållbara stadsbyggnad genomförs på marknadsmässiga villkor, där det ekologiska ofta göms undan för att det inte passar in i synen på den modernistiska stadsbyggnaden. Hållbara lösningar arbetas in i konstruktionen. Den arkitektoniska komplexiteten ökas även som ett resultat av kraven på stadsmässighet, kretsloppsanpassning och tillgänglighet.

Jag har resonerat kring var jag som landskapsarkitekt kan komma in och arbeta för ökad hållbar utveckling och hur jag kan angripa de miljöproblem vi står inför. Flexibilitet, beredskap till förändringar och ökad medvetenhet blir nödvändigt eftersom sociala frågor, ekonomi och ekologi alla inryms i designerns arbetsfält. Utifrån detta har jag formulerat den estetiska hållbarheten och diskuterat om den kan vara en överordnande dimension för de övriga aspekterna på hållbarhet. Det är dock för mig en självklarhet att den hållbara estetiken endast kan vara hållbar om den även omfattar de ekologiska, ekonomiska och sociala hållbarhetsdimensionerna.

Estetisk hållbarhet

Överordnande/omfamnande dimension för ekologisk, ekonomisk & social hållbarhet?

I detta sammanhang är estetiken för mig ett uttrycksmedel där det praktiska målet för designhandlingen inte behöver begränsa möjligheten för meningsskapande i den. Därmed utgör meningsskapande och medvetenhet grunden såväl som målet för min designhandling.

Förenklat så handlar det kanske om att jag ska utgå från de biologiska och ekologiska förutsättningar, kravbilder och målsättningar som finns för att utifrån dessa sträva efter långsiktigt hållbara lösningar. Jag har föreställningar om människan i staden, men egentligen inga tydliga budord för hur jag ska kunna tillhandahålla en så meningsfull stadsmiljö som möjligt. Den sociala hållbarheten kan jag därför skapa genom tillgängliga och funktionella miljöer som öppnar för integration och brukarmedverkan och som i sig är ekonomiskt hållbara tack vare platsspecifika lösningar med hög materiell kvalitet.

Det är enkelt att säga att jag som landskapsarkitekt ska skapa platser och miljöer som är meningsfulla och att jag ska göra det medvetet och genom en meningsgrundad designhandling. För vad är egentligen en meningsfull plats och kan medvetenhet uttryckas och visas? Jag har försökt besvara dessa frågeställningar, men det är uppenbarligen och oundvikligen väldigt subjektivt. Jag kan se till mig själv, omgivningen, den som berörs av det som skapats osv. och arbeta för att inte förenkla miljöer utan förfina dem och därav göra dem mer värda. Därför måste jag veta varför något är värdefullt för mig och vilka värderingar jag grundar mitt arbete i. Jag kan som enskild landskapsarkitekt ställa mig frågor som vad som är etiskt försvarbart och vad som är god kvalitet just för mig och vad det kan innebära för min yrkesroll och i mitt utövande av landskapsarkitektur. Då kan jag sedan försöka sammanföra min designhandling med de miljökrav och mål som ska tillgodoses. Det resulterar i medvetenhet och framförallt välbehövlig ödmjukhet inför omvärlden. Detta manar till genomtänkta och välarbetade platsspecifika lösningar som är skapade genom en meningsfull och medveten designhandling där ödmjukhet, empati och dialog får träda fram som viktiga och grundläggande förutsättningar för arbetet.

Kan det vara tillräckligt att fråga mig vad naturen själv skulle ha skapat på en plats och hur naturen hade löst problemet om den tilläts finna sina egna vägar? Förutom ödmjukhet och dialog med människorna i staden kanske jag framförallt ska försöka eftersträva ödmjukhet inför naturen och de möjligheter jag ges? Vad vill jag egentligen skapa och ha i mitt framtida samhälle och var är jag på väg? Det är synnerligen intressant att diskutera min yrkesroll som landskapsarkitekt och mina möjligheter till arbete för en hållbar utveckling, men det är otroligt svårt. Jag rör mig och verkar i en komplex värld. Jag ser det som att jag måste vara medveten om vad jag vill stå för, vad jag vill uppnå och framförallt vad jag vill lämna efter mig.

Diskussionen i Benson's och Roe's "Landscape and Sustainability" som handlar om till vilken utsträckning brukare involveras och vad det resulterar i för mig som landskapsarkitekt är i högsta grad tänkvärd. Frågan blir om professionen behövs. Samtidigt som jag förstår vikten av att ha en öppen dialog med brukaren och att visa ödmjukhet inför den senare så tänker jag mig att det är viktigt för mig att ha en tydlig yrkesroll och identitet för att kunna hantera den komplexa uppgift jag står inför, men att också kontinuerligt uppdatera min kunskap om aktuella och historiska exempel i samklang med min biologiska kompetens. Alla människor kan inte vara duktiga på allt och som landskapsarkitekt har jag också en kunskap som brukaren kan använda sig av. Landskapsarkitektens yrkesroll kanske kan jämföras med läkaren som rådfrågas, men varken får eller vill bestämma över

någons kropp. Som landskapsarkitekt kan jag råda och ledsaga, men kanske viktigast av allt även uppmuntra till förändring.

Under sitt framträdande på Arkitekturdagen 2007 på Rival i Stockholm sa den ryske arkitekten Alexander Brodsky att något av det viktigaste för arkitekten idag att acceptera är att vi också kan vara stolta för det vi inte gör. Samtidigt måste vi respektera och återanvända materialen för att inte göra för stor skada och vara medvetna om vår stora möjlighet att påverka vår omvärld och vår framtid.¹⁵¹ Estetik och hållbarhet måste kunna gå hand i hand och det ena vara oavhängigt det andra. De kan och måste vara lika mycket värda, hanteras gemensamt och fungera bättre tillsammans än separat och var för sig.

Jag citerar den holländska landskapsarkitekten Simone Diegenbach ur den holländska boken "Sustainable urban design";

”Sustainable landscape architecture and urban design translate global environmental problems into actual design solutions. But a design is only really sustainable if it can still be considered a good design in a hundred years time.”¹⁵²

Jag poängterar återigen att jag anser att det är en självklarhet att den hållbara estetiken endast kan vara hållbar om den även omfattar de ekologiska, ekonomiska och sociala hållbarhetsdimensionerna. Jag citerar avslutningsvis samhällsplaneraren Bert Harmelink;

”Sustainable urban design can not exist independently. Sustainability rests in the total package of subsoil, materials used, energy, flexibility, etc., and thus in the long-term value. It is not necessary to refer to sustainable urban design as such. Continual alertness on the part of those who are active can produce the most sustainable plans, developments and elaborations, without explicit aspiration.”¹⁵³

För mig som landskapsarkitekt i 2000-talet måste därför uthållig estetik vara målet i designhandlingen. En menings- och insiktsfull, innovativ och medveten designhandling är således en nödvändighet för mig om jag vill arbeta för en hållbar utveckling. Resultatet kan då bli en hållbar designlösning som är långsiktigt hållbar, men samtidigt tillräckligt flexibel och väl lämpad för att tillmötesgå de behov som uppstår såväl ekologiskt och socialt som ekonomiskt. Jag får söka nya vägar framåt och utveckla innovativa koncept för en djupare förståelse för ämnet hållbar utveckling.

---

¹⁵¹ Fritt tolkat och översatt uttalande av den ryske arkitekten och konstnären Alexander Brodsky på Arkitekturdagen 20071116.

¹⁵² Diegenbach ur Adriaens m.fl. red., 2005, s. 16.

¹⁵³ Harmelink ur Adriaens m.fl. red., 2005, s. 24.

Referenser

Facklitteratur

- Adriaens F. m.fl. red., (2005). *Duurzame Steden Buow – Sustainable Urban Design*, Blauwdruk.
- Anderstig C. & Nilson, J., (2005). *Bo Nolle Ett – samhällsekoniskt sett*, Inregia AB.
- Antonovsky, A., (2002). *Hälsans Mysterium*, Natur och Kultur.
- Arendt, H., (1958/1998). *The Human Condition*, University of Chicago Press.
- Benson, J. F. & Roe, M. red., (2000). *Landscape and Sustainability*, E. & F. N. Spon.
- Berg, P. G. red., (1990). *Omsorg om vår planet*, Natur och Kultur.
- Berg, P. G. red., (1993). *Biologi och Bosättning*, Natur och Kultur.
- Berg, P. G., Cras-Saar M. & Saar, M., (2002). *Living Dreams*, Scapa Förlags AB.
- Birgerstam, P., (2000). *Skapande handling – om idéernas födelse*, Studentlitteratur.
- Block, M. & Bokalders, V., (2004). *Byggekologi – kunskaper för ett hållbart byggande*, Svensk Byggtjänst.
- Bodén, Å. red., (2004). *Det gröna, det sköna, det hållbara – den moderna staden*, Hammarby Sjöstad, Gatu- och fastighetskontoret.
- de Botton, A., (2006). *Lyckans arkitektur*, Brombergs.
- Carson, R., (1962). *Silent Spring*, Mariner Books.
- Collingwood, R. G., (1968) [1938]. *The Principles of Art*, Oxford University Press.
- Dalman, E., (2003). *Arkitekterna om hållbarhet - skrift om arbetet vid Bo01*, Malmö Stad.
- Florgård, C., (1978). *Natur i stad – betydelse, slitage, tålighet, möjligheter att bevara*, Svensk Byggtjänst.
- olkhälsoinstitutet, (2007). *Sveriges elva folkhälsomål*, Statens Folkhälsoinstitut.
- Glashus Ett, (2006). *Hammarby Sjöstad – en unik miljöstatsning i Stockholm*, Alfaprint.
- Haaker, A., (2002). *Ekologiskt byggande*, tidskriften Kretslopp nr 3/2002.

- Hermele, K., (2002). *Vad kostar framtiden? Globaliseringen, Miljön & Sverige*, Ordfront Förlag AB.
- Hägerstrand, T., (1991). *Om tidens vidd och tingens ordning*, Byggeforskningsrådet.
- Konijnendijk, C. C., (2005). *Urban Forests and Trees*, Springer-Verlag Berlin and Heidelberg GmbH & Co.Kg.
- Kristensson, E., (2007). *Bostadsgården – vardagsrum, lekplats, mötesplats och utsikt*, Formas.
- Larsson, L-O., (2002). *Transparency*, Förlag Gecco Information Svenska AB.
- Lindhardt, J., (2005). *Retorik*, Retorikförlaget Rhetor AB.
- Malbert, B. red., (1992). *Ekologiska utgångspunkter för planering och byggande*, Byggeforskningsrådet.
- Marcus, L. & Ståhle, A., (2005-2006). *Stadsform och ekonomisk hållbarhet – rumsliga betingelser för utvecklingen av lokala ekonomier*, Formas.
- Meijling, J., (2007). *Påståenden om framtiden – Essä om samhällsplanering, arkitektur och ekonomi*, Kungliga Tekniska Högskolan/Examensarbete.
- Myhr, U., (2007). *Utemiljö och hälsa*, Arkus. Nr 1 i Arkus serie litteraturöversikter.
- Mårtelius, J., (1989). *Vitruvius. Tio böcker om arkitektur*, Byggförlaget AB.
- Ramirez, J. L., (1986). *Om frihet*, Nordplans Med. 1986:4.
- Ramirez, J. L., (1995). *Designteori och teoridesign*, Nordplans Med. 1995:3.
- Ramirez, J. L., (1999). *Socialplaneringens verktyg – en handlingsteoretisk undersökning i ett humanvetenskapligt perspektiv*, Forskningsrapport på uppdrag av Stockholms regionplane- och trafikkontor.
- Ramirez J. L., (2002). *Strukturer och livsformer*, Forskarkollektivet dia-L-O-G-O-S.
- Ramirez, J. L., (1995). *Om Meningens Nedkomst – En studie i antropologisk nedkomst*, Nordplans Med. 13:3.
- Rosenberg, A., (1986). *An emerging paradigm for landscape architecture*, Landscape Journal nr 5.
- Rosengren, M., (2006). *För en dödlig som ni vet är största faran säkerhet*, Retorikförlaget Rhetor Förlag.

Silfverberg, G., (1999). *Att vara god eller att göra rätt – en studie i yrkesetik och praktik*, Bokförlaget Nya Doga.

Skärbäck, E., (1997). *Balanserad Samhällsbyggnad*, Movium Stad & Land 147.

Stockholms Stad, (2006). *Hammarby Sjöstad – en granskning av styrning, kontroll och uppföljning av Stockholms stads investeringar*, DNR 420/77-06.

Stockholms Stad, (2003). *Kvalitetsprogram för Sickla Kaj*, Exploateringskontoret Hammarby Sjöstad.

Strannegård, L. red., (2007). *Den omätbara kvaliteten*, Rådet för Arkitektur, Form och Design, Norstedts Akademiska Förlag.

Ståhle, A., (2005). *Mer park i tätare stad*, Arkitekturskolan KTH licentiatavhandling.

Sveriges Riksdag., Motion 1991/92:Fi401.

Tema Landskapsarkitekter, 2002. *Beskrivning och Bygghandling för Kvarteret Kobben, Sickla Kaj*, Temagruppen Stockholm.

Wasserman, A., 2007. *Beyond aesthetics*, Index Award 2007, Idea Factory Singapore.

Periodiskt tryck

Berg, P. G., (2004). *Sustainability resources in Swedish Townscape neighbourhoods. Results from the model project Hågaby and comparisons with three common residential area*. Landscape and Urban Planning 39.

Berg, P. G. & Florgård, C., (2005). *Arena Special om hållbarhet – Planera hållbart!*, Arkitektur nr 6 s 38-41.

Bokalders, V., (2005). *Arena Special om Hållbarhet – Planera hållbart!*, Arkitektur nr 6 s 34-37.

From, L., (2005). *Arena Special om Hållbarhet – Statspolitik för ett grönt folkhem*, Arkitektur nr 6 s 20-23.

Lundgren, M., (2005). *Arena Special om Hållbarhet – Mot en uthållig arkitektur*, Arkitektur nr 6 s 24-33.

Internetkällor

Bostan.se 2007-11-21; <http://www.bostan.se/2007/hammarby-sjostad-mogeldrabbat-igen/>

Florgård, Clas om "Närnatur i stad – värden och användning", 2007-10-16;
<http://www.boverket.se>

Hammarby Sjöstad, Kretsloppsmodellen 2007-11-20;
<http://www.hammarbysjostad.se/>

Index Award, 2007-10-25;
<http://www.indexaward.dk/2007/default.asp?id=708&Article=2787&Folder=2775>

Jansson, Leif om Benjamin Höijer, 2007-10-05;
<http://www.muslib.se/ebibliotek/STM/STM1986/STM1986Jonsson.pdf>

Klimatmiljarden, 2007-09-12;
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/08/76/32/d2025278.pdf>

Landscape & Citizens i Sverige 2007-11-13;
<http://www.landscapecitizens.se/docSV/elk.html>

Regeringskansliet, Kommissionen för Hållbar Utveckling, 2007-09-05;
<http://www.regeringskansliet.se/sb/d/8882/a/78215;jessionid=apgMPg2XbrF7>

Regeringskansliet (svensk strategi för hållbar utveckling), 2007-09-12;
<http://www.regeringen.se/sb/d/3142>

Sagarmatha (ekologisk ekonomi), 2007-09-13;
<http://www.sagarmatha.se/gek/GEKII2006Ekolek.pdf>

Samuelsson, Bengt, Sveriges Arkitekter om Vassparken och Observatorium 2007-11-13; <http://www.arkitekt.se/s25561>

Socialpolitik och planering, KTH, 2007-09-13;
http://www.infra.kth.se/courses/1H1163/kursbok_soc_hallb.pdf

Stålbyggnadsinstitutet, 2007-09-05;
http://www.sbi.se/omraden/o_dokument.asp?dId=83

Sveriges Ekokommuner, 2007-08-31; <http://www.sekom.nu/>

Thorill Kornfeldt, DN, 2007-09-13;
<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?a=685023>

Uthållig kommun, 2007-09-13;
http://www.energikunskap.se/WEB/STEMEx01Swe.nsf/F_PreGen01?ReadForm&MenuSelect=F6C1A70FD36FFBE4C1256DB1002F69ED

Wikipedia - estetik, 2007-10-05; <http://sv.wikipedia.org/wiki/Estetik>

Muntliga källor

Brodsky, A., (2007-11-19). *Alexander Brodsky*, Föreläsning, Sveriges Arkitekters Arkitekturdagen på Rival, Stockholm.

Grahn S., (2007-10-16). *Hållbar gestaltning*, Provföreläsning, Arkitekturskolan KTH

Tham, M., (2007-10-16). *Social Hållbarhet, samtal kring definition och litteratur*, WSP Stockholm-Globen

Wilhelmsson, A., (2007-10-16). *Hållbar gestaltning*, Provföreläsning, Arkitekturskolan KTH

Bildkällor

Bildkällor enligt vad som anges invid bild/illustration i arbetet. Om källa saknas har författaren gjort illustrationen.